

EKONOMICKÝ ČASOPIS

29 | 1981 | 9

8.— Kčs

Z OBSAHU

KUBIK, Jaroslav: Realizace vědeckotechnického rozvoje a soustava plánovitého řízení — NESPOROVÁ, Alena: Výrobní kapacita a její měření — PINKA, Dušan: Organizácia procesu realizácie rozhodnutia — FEDORENKO, N.: Úlohy ekonomickej vedy v duchu záverov XXVI. zjazdu KSSZ — BLIŠÁK, Ján: Základné tendencie rozvoja hospodárskych vzťahov medzi krajinami RVHP a EHS a miesto ČSSR v týchto vzťahoch — FUSKO, Zoltán: O problematike „kvality pracovného života“ v kapitalistických štátoch a o jej teoretických východiskách — Recenzie — Správy

SIC

Ekon. Čas., 29, 1981, č. 9, s. 789–884

VEDA, VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
895 30 Bratislava, Klemensova 19

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre marxisticko-leninskú ekonomickú teóriu

Ekonomický časopis prináša state a diskusné príspevky z oblasti marxistickej politickej ekonómie, plánovitého riadenia a rozvoja socialistického národného hospodárstva, teórie hospodárskej politiky, financií, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných úsekových ekonomík. Venuje pozornosť otázkam medzinárodnej socialistickej integrácie, vedecko-technickej revolúcie a využívaniu ekonomicko-matematických metód. Zaoberá sa aj ekonomikou kapitalistických a rozvojových krajín a kritikou buržoáznych ekonomických teórií. Prináša recenzie teoretických prác, správy z vedeckého života a bibliografiu.

Ekonomický časopis печатает статьи и дискуссии из области марксистской политической экономики, планового управления и развития социалистического народного хозяйства, теории экономической политики, финансов, экономики промышленности, сельского хозяйства и других отраслевых экономик. Он уделяет внимание вопросам международной социалистической интеграции, научно-технической революции и использованию экономико-математических методов. Занимается также и экономикой капиталистических и развивающихся стран равно как и критикой буржуазных экономических теорий. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, библиография и новости из научной жизни.

Ekonomický časopis brings articles and discussion on marxist political economy, planned management and development of the socialist national economy, theory of the economic policy, finances, industrial economics, economics of agriculture and other branch economics. It gives attention to the questions of the international socialist integration, scientifico-technical revolution and applying of the economic-mathematical methods. It also deals with the economic problems of the capitalist and developing countries and with the critics of the bourgeois economic theories as well. It brings reviews of theoretical publications, news about the scientific life and bibliography.

Hlavný redaktor Ján Kúkeľ
Výkonná redaktorka Frída Švajdlerová
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ladislav Andrášik, Michal Derco, Ivan Figura, Vladislav Garaj, Štefan Heretik, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, František Jarušek, Miloslav Jirges, Milan Kodaj, Adam Laščiak, Ivan Okáli, Jan Přivara, Pavol Rapoš, Štefan Samson, Eduard Šarmír, Milan Šikula, Ladislav Unčovský, Ján Zervan.

Adresa redakcie: ul. Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava, telefón 335761-5

Číslo bolo redakčne spracované v máji 1981.

OBSAH

State

KUBIK, Jaroslav: Realizace vědeckotechnického rozvoje a soustava plánovitého řízení	791
NĚSPOROVÁ Alena: Výrobní kapacita a její měření	805
PINKA, Dušan: Organizácia procesu realizácie rozhodnutia	824

Zo zahraničnej vedy

FEDORENKO, N.: Úlohy ekonomickej vedy v duchu záverov XXVI. zjazdu KSSZ	834
---	-----

Prehľady

BLIŠÁK, Ján: Základné tendencie rozvoja hospodárskych vzťahov medzi krajinami RVHP a EHS a miesto ČSSR v týchto vzťahoch	844
FUSKO, Zoltán: O problematike „kvality pracovného života“ v kapitalistických štátoch a o jej teoretických východiskách	855

Recenzie

VINTROVÁ, R.: Národohospodárska bilancia. Nástroj analýzy reprodukčného procesu v ČSSR – J. Šimkovic	866
MELIŠEK, F. – MOKRÝ, V.: Ekonomický rast a štrukturálne zmeny v socialistickej ekonomike – I. Jakúbek	869
ČERNÝ, M. – GLUČKAUFOVÁ, D. – TOMS, M.: Metody komplexního vyhodnocování variant – J. Sojka	871
BIRMAN, A. M.: Ekonomičeskije ryčagi povyšeniya effektivnosti proizvodstva – M. Šinková	873
VAJNU, Ja. Ja.: Korreľacija riadov dinamiky – B. Schmögnorová	877

Správy

Sympóziu m o problémoch určovania potreby odborných kádrov v národnom hospodárstve (A. Kamiač)	880
Bibliografia – L. Greiner	884

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

КУБИК, Ярослав: Внедрение научно-технического прогресса в системе планомерного управления народным хозяйством	791
НĚШПОРОВА, Алена: Производственная мощность и ее измерение	805
ПИНКА, Душан: Организация процесса осуществления решения	824

Наука за рубежом

ФЕДОРЕНКО, Н.: Задачи экономической науки в свете решений XXVI съезда КПСС	834
--	-----

Обзоры

БЛИШАК, Ян: Основные тенденции развития экономических отношений между странами-членами СЭВ и ЕЭС и место ЧССР в этих отношениях — — — — —	844
ФУСКО, Золтан: Проблемы „качества рабочей жизни“ в капиталистических странах и ее качественные исходные пункты — — — — —	855

Рецензии

ВИНТРОВА, Р.: Экономический баланс. Орудие анализа процесса воспроизводства в ЧССР — Й. Шимкович — — — — —	866
МЕЛИШЕК, Ф. — МОКРЫ, В.: Экономический рост и структурные изменения в социалистической экономике — И. Якубек — — — — —	869
ЧЕРНЫ, М. — ГЛЫКАУФОВА, Д. — ТОМС, М.: Методы комплексной оценки вариантов — Й. Сойка — — — — —	871
БИРМАН, А. М.: Экономические рычаги повышения эффективности производства — М. Шинкова — — — — —	873
ВАЙНУ, Р. Я.: Корреляция рядов динамики — Б. Шмегнерова — — — — —	877

Сообщения

Симпозиум по проблемам определения потребности специалистов в народном хозяйстве (А. Камиаč) — — — — —	880
Библиография — Л. Грайнер — — — — —	884

CONTENTS

Articles

KUBÍK, Jaroslav: Management of Research and Development and Planned System of Economy — — — — —	791
NEŠPOROVÁ, Alena: Produktive Capacity and Its Measuring — — — — —	805
PINKA, Dušan: Organization of the Process of Solution Realization — — — — —	824

Science Abroad

FEDORENKO, N.: Tasks of Economic Science in Connection With the Conclusions of the XXVI-th KPSU Congress — — — — —	834
--	-----

Outlines

BLIŠÁK, Ján: Basic Tendencies of the Development of Economic Relations Between CMEA and EEC Countries and the Place of CSSR in These Relations — — — — —	844
FUSKO, Zoltán: On Problems of the „Working Life Quality“ in the Capitalist Countries and on Its Theoretical Starting Points — — — — —	855

Book Reviews

VINTROVÁ, R.: Economic Balance as a Instrument for Reproduction Process Analysis in ČSSR — J. Šimkovic — — — — —	866
MELIŠEK, F. — MOKRÝ, V.: Economic Growth and Structural Changes in the Socialist Economy — I. Jakúbek — — — — —	869
CERNÝ, M. — GLUČKAUFOVÁ, D. — TOMS, M.: Methods of the Complex Evaluation of the Variants — J. Sojka — — — — —	871
BIRMAN, A. M.: Economic Stimuls of Production Efficiency Increasing — M. Šinková — — — — —	873
VAJNU, Ja. Ja.: Correlation of Dynamic Rows — B. Schmögnierová — — — — —	877

Reports

Symposium on Problems of the Determining of Necessity of Specialists in the National Economy (A. Kamiač) — — — — —	880
Bibliography — L. Greiner — — — — —	884

Určujúcim činiteľom intenzifikácie a najmocnejším zdrojom rastu produktivity spoločenskej práce je veda a technický pokrok. Uskutočňovanie vedecko-technického rozvoja je vskutku revolučná úloha celej našej spoločnosti.

Správa o činnosti strany a vývoji spoločnosti od XV. zjazdu KSČ a ďalšie úlohy strany, prednesená generálnym tajomníkom ÚV KSČ Gustávom Husákom na XVI. zjazde KSČ 6. apríla 1981

Realizace vědeckotechnického rozvoje a soustava plánovitého řízení

KUBÍK, Jaroslav

V programu dalšího sociálního a hospodářského rozvoje, schváleného na XVI. sjezdu KSČ, byla znovu zdůrazněna úloha vědeckotechnického rozvoje, jako základního faktoru intenzifikace československé ekonomiky v 80. letech. Tomuto úkolu musí přispět i změny a soustavné zdokonalování plánovitého řízení národního hospodářství. Soubor opatření k rozvoji soustavy plánovitého řízení národního hospodářství je svojí základní filosofií veden snahou orientovat celý její mechanismus na posílení realizačních stránek vědeckotechnického rozvoje. To odpovídá poznání, že problémy realizace výsledků výzkumu byly v dosavadním vývoji úzkým místem soustavy řízení, a hlavně významu, který má realizace pro reálnou efektivnost vědeckotechnického rozvoje. Popsat změny, ke kterým dochází, vyžaduje v podstatě ukázat na pojetí celé soustavy řízení, poněvadž řízení realizace není spojeno s vymezenou částí plánu, ale prakticky prolíná celou jeho strukturu a mechanismus. Předložený článek naznačuje i některé otevřené problémy, které soustava řízení má v oblasti urychlování realizace vědeckotechnického rozvoje.

Pojetí realizace vědeckotechnického rozvoje v soustavě řízení národního hospodářství

Realizace vědeckotechnického rozvoje je v běžné řídicí praxi vždy spojována s materializací nových poznatků, ať již mají formu nového výrobku, nových technologií, změn v organizaci a řízení výroby apod. Zů-

staneme-li u tohoto vymezení, znamená to zároveň, že realizace je z hlediska plánovacího procesu kategorií, která není a také nemůže být spojena s jednotlivou částí plánu, ale s plánem jako celkem. Jinými slovy, nikoliv s jednotlivou stránkou reprodukčního procesu, ale naopak, se zajišťováním reprodukce společenské výroby jako celku. Vyplyývá to i z toho, že realizace je v jistém slova smyslu neoddělitelnou součástí jakékoliv aktivity výrobního podniku, VHJ, rozvoje odvětví a národního hospodářství. Pro takovéto vymezení bychom našli i teoretické zdůvodnění,¹ poněvadž vystupuje vždy v jednotě technicko-ekonomického a sociálního pohybu. Toto pojetí je dáno i požadavkem, který byl zdůrazňován v direktivách stranických a státních orgánů, aby se národohospodářský plán stal nástrojem realizace vědeckotechnického rozvoje, aby vědeckotechnický rozvoj prolнул všemi částmi plánu.²

I při tomto přístupu je v podstatě možno v praxi rozlišovat dva základní způsoby zajišťování realizace:

Za prvé jde o takové případy, kdy se realizace zabezpečuje v celém cyklu úkolů — od výzkumu, přes vývoj, projekci a výrobu nových výrobků, nebo zlepšení technologie. Zde se setkáváme s tím, že základ realizace je v podstatě zakládán (odvíjen) od pohybu a rozvoje vždy a techniky, od ocenění jejich možností zabezpečovat konkrétní sociálně-ekonomické cíle rozvoje společnosti v té které etapě jejího vývoje. Realizace v těchto případech začíná již výběrem úkolů do plánu výzkumu. V pojmech soustavy plánovitého řízení vědeckotechnického rozvoje šlo dosud o převažující typ úkolů a všechna dosavadní opatření při zdokonalování soustavy řízení byla motivována převážně tímto charakterem úkolů (např. úsilí o provázání jednotlivých částí plánu a z toho odvozená úloha koordinačních plánů apod.).³

Za druhé jde o případy, kdy je realizace spojována s řadou drobných inovačních změn, které neprocházejí celým cyklem výzkum — výroba — užití a které nejsou povětšinou ani bezprostředně spojeny se samostatnou prací výzkumné a vývojové základny. Tyto úkoly vyplývají např. z racionalizační aktivity, z činnosti na úseku investiční výstavby apod. Nositelem technického rozvoje je přirozeně i zde buď vyráběný výrobek, výrobní proces apod. Zdroje inovace mohou být přitom nejrůznější (včetně např. vnějších zdrojů v případě dovozu progresivní technologie). Realizace je v těchto případech spojována s aktivitou v různých oblastech hospodářské činnosti podniků. Většinou se tyto aspekty zvlášť neoznačují, ale jsou brány jako neoddělitelná součást jednotlivých „no-

¹ Viz např. Ekonomické problémy vědeckotechnického rozvoje. [Sborník.] Praha, Academia 1975.

² Viz direktivy XIV. a XV. sjezdu KSČ a Usnesení ÚV KSČ k otázkám zvýšení vlivu vědeckotechnického rozvoje na růst efektivnosti národního hospodářství. Stejně je problém formulován v závěrech XVI. sjezdu KSČ.

³ Jednotné metodické pokyny pro vypracování návrhu pětiletého plánu na léta 1981—1985 a návrhu prováděcího plánu na rok 1981 (Praha, únor 1980).

sitelů“ technického rozvoje [např. výrobního programu, modernizace výroby apod.).

Mezi těmito dvěma základními způsoby není v podstatě ekonomický rozdíl: v obou případech se výsledky odrážejí ve výsledném ekonomickém efektu výroby, resp. ve výsledcích hospodářské činnosti příslušných závodů, podniků, VHJ (technický rozvoj nemusí být vždy spojován pouze s jednoznačným reálným ekonomickým efektem, ale může být doprovázen i změnami v podmínkách reprodukce, v životním prostředí apod.). Smyslem řízení je také v obou případech maximalizovat ekonomický efekt při zachování všech ostatních podmínek rozvoje výroby. Rozdíly můžeme ale spatřovat ve formách zajišťování realizace. V prvním případě se vychází od plánování výzkumu a vývoje, tj. v podstatě od základní fáze celého cyklu. V druhém případě je inovace jakoby „skryta“ do souběžně probíhající aktivity [např. operativního řízení výroby v případě zlepšovateľského hnutí, nebo řízení investiční výstavby v případě modernizace výroby apod.]. Vnější formou není podřízena mechanismu řízení vědeckotechnického rozvoje.⁴

Praktické zkušenosti přitom ukazují, že tyto dva způsoby při zajišťování realizace neprobíhají nezávisle na sobě, ale naopak, v určité fázi se vzájemně prolínají. Při bližší analýze procesu řízení vědeckotechnického rozvoje se velmi často zjišťuje, že při realizaci „něco chybí“. Domníváme se, že je to často způsobeno tím, že se nerespektuje úzká souvislost mezi těmito dvěma zdroji technického rozvoje výroby, resp. že se realizace nezajišťuje jako komplexní akce, tzn. včetně všech doprovodných a v jistém smyslu „vyvolaných“ a nezbytných opatření.⁵ Kromě toho je nutno vzít v úvahu, že nositelem realizace je vždy příslušná věcná oblast hospodářské činnosti, do které se včleňuje příslušná inovace. Z těchto důvodů má každá inovace bližší vymezení a v souladu s ním je předmětem řízení výroby, investiční výstavby, dodavatelsko-odběratelských vztahů atd., a to bez ohledu na zdroj, kterým byla vyvolána.

Soubor opatření respektuje uvedené skutečnosti tím, že:

— Především vytváří určitou průřezovou kategorii plánu, která podchycuje celý cyklus výzkum — výroba — užití.⁶ Tato kategorie plánu je v podstatě programem, z něhož jsou odvozovány věcné, časové i zdrojové vazby na všechny dílčí části plánu. To zároveň znamená, že úkoly jednotlivých dílčích plánů představují různé fáze realizačního procesu, resp. inovačního cyklu.

⁴ Při určitém zjednodušení lze také v prvním případě vždy spojovat technický rozvoj s vytvořením kvalitativně nové inovace (přirozeně, především z hlediska výrobce), v druhém případě se většinou jedná o zdokonalení současného stavu výrobků, popř. výrobního procesu.

⁵ Tento aspekt nebyl dosud ani dostatečně analyzován a v praxi vede k tomu, že se technický rozvoj „podřizuje“ plánovací metodice se všemi negativními důsledky, které z toho vyplývají.

⁶ Jde o plány koordinace úkolů technického rozvoje [oddíl II. Jednotných metodických pokynů pro vypracování plánu rozvoje národního hospodářství].

— Za druhé, v Souboru opatření se u jednotlivých dílčích plánů (výroby, investiční výstavby, práce, reprodukce základních prostředků, socialistické ekonomické integrace a dalších) počítá s určitou formou materializace vědeckotechnických poznatků v příslušné oblasti. Z tohoto hlediska má velký význam soubor ukazatelů výrobně-ekonomické efektivity, který představuje promítnutí efektů z technického rozvoje do souhrnných ukazatelů hospodaření.

— Konečně vytváří mechanismus kritéria, zásady, normativy apod., zabezpečující ekonomický zájem na realizaci progresivních poznatků, které neprocházejí plánováním ve smyslu plánovitého řízení inovačního cyklu, ale pouze ekonomicky příznivé (formou hmotné zainteresovanosti) podmínky pro realizaci dílčích inovačních změn. Zde se vytváří tento řetěz vztahů: technický rozvoj — zlepšení hospodaření — růst fondů hmotné stimulace.

Ve všech uvedených případech je společným jmenovatelem ekonomický efekt, kterým se přispívá ke zlepšenému hospodaření. V tom se projevuje jednota plánu, chozrasčotu a nástrojů hmotné stimulace, která představuje základní předpoklad pro komplexní řízení realizace.

V podstatě lze tudíž říci, že Soubor opatření je z hlediska současného poznání o možných přístupech řízení procesu realizace vědeckotechnického rozvoje řešen po metodické stránce progresivně a znamená další posun ve zvládnutí tohoto mechanismu.

Výběr úkolů, tvorby programů a problematika efektivity vědeckotechnického rozvoje

Jestliže blíže analyzujeme problém realizace a mechanismus soustavy řízení, který je s ní spojen, je možno dospět především k závěru, že základním předpokladem úspěšné realizace bude vždy samotný výběr úkolů, tzn. tvorba výzkumných programů. To je přirozené, poněvadž úkoly plánu rozvoje vědy a techniky (stejně jako úkoly v investiční výstavbě apod.) lze v jednotlivých časových fázích různým způsobem zpřesňovat, ale v podstatě je nelze již výraznějším způsobem měnit. To platí tím více, čím jde o úkoly komplexnější, finančně i materiálově nákladnější.

Tvorba výzkumných programů představuje proto nejzodpovědnější etapu práce, kterou není možno přirozeně spojovat pouze s prací výzkumných ústavů a pracovišť. V praxi se tato etapa práce stále ještě nedoceňuje a výběr úkolů, včetně průzkumu všech navazujících problémů, se často ponechává plně v rukou výzkumu.⁷ Soubor opatření na tento

⁷ Na tomto závěru nic nemění ani skutečnost, že budoucí realizátor musí dát „konečnou“ souhlas s řešením, čímž se zároveň zavazuje k realizaci. Problém účasti realizátorů na tvorbě programů se ukazuje být mnohem hlubší a není ho možno redukovat na odsouhlasení výzkumného záměru. Realizátor by měl sehrát rozhodující úlohu při ovlivnění způsobu řešení (poskytnout např. podklady o technologii výroby), při ekonomickém hodnocení výzkumného záměru apod.

stav reagoval pouze nepřímým, že stanovil jednoznačná kritéria efektivnosti, kterým musí úkol odpovídat a že zároveň stanovuje úkoly realizátorů. Jinou možností Soubor opatření v současném období ani nemá. Jiné řešení by se totiž muselo spojívat s určitým algoritmem postupu, který však je objektivně značně diferencovaný s přihlédnutím k charakteru i rozsahu úkolů. Požadavek na zajištění spolupráce budoucích realizátorů je formulován v obecné poloze, tzn. v podobě závazku, že úkol převezme do svého hospodářského plánu (např. výroby). Stupeň této závaznosti je dán plánem (systém koordinačních plánů) a měl by se soustavně prohlubovat.

Tento oprávněný požadavek má přirozeně některá svá úskalí. Ta spočívají jednak v tom, že u náročných — časově i materiálně — úkolů nelze vždy přesně odhadnout, s jakou mírou pravděpodobnosti proběhnou jednotlivé etapy řešení úkolu a s jakou mírou závaznosti s výsledky může realizátor počítat. To je také jeden z argumentů, který uvádějí realizátoři na svoji omluvu, když se nechtějí zavázat k realizaci. Výzkumná pracoviště se snaží proto různými způsoby tyto vztahy obhájit a v řadě případů k tomu používají i různých „jištění“, ať již v termínech, efektech apod.

V návaznosti na to je nezbytné mít na zřeteli, že řešení spočívá v nastolení určitých závazných vztahů mezi výzkumem a výrobou. A to v tom směru, aby jejich vzájemná spolupráce měla trvalý charakter a neomezovala se pouze na jednorázové diskuse o reálnosti či nereálnosti řešených úkolů. To má mimořádný význam, poněvadž v Souboru opatření je odpovědnost VHJ za hospodářství a jednotnou technickou politiku chápána v širším záběru než dosud. To znamená, že výzkumná pracoviště uvnitř VHJ by měla být v jistém slova smyslu chápána jako organická „součást“ jejich hospodářství (a to i tehdy, mají-li svou právní a ekonomickou samostatnost). Vedení VHJ se musí naučit takovýmto způsobem s ústavy a výzkumnými pracovišti „kalkulovat“ a počítat s jejich aktivní funkcí již v samotném procesu tvorby plánu.

Zdůraznění úkolů realizátorů v procesu tvorby výzkumných programů má své plné opodstatnění i proto, že se zde objevuje nejvíce nedostatků a problémů. Analýzy přitom ukazují, že nejde o metodické problémy, ale naopak o nedostatky řídicí praxe, projevující se v odtrženosti výzkumu a výroby, v jejich málo účinném ekonomickém sepětí. Zvláště se to týká otázek včasné přípravy realizátorů na výsledky výzkumu a vytvoření podmínek pro maximální efektivnost.

Dosavadní průzkumy např. potvrzují, že hlavní příčiny odchylek mezi skutečnou a plánovanou efektivností výzkumných úkolů (skutečný efekt je o polovinu i více menší) nespočívá v odchylkách ve výsledcích vlastního řešení, ale především v odchylkách podmínek realizace (nižším objemu výroby, nižším rozsahu využití základních prostředků atd.). I když metodika počítá s aktivní účastí realizátora, dosud se jeho účast chápe více formálně. Informace o podmínkách realizace jsou v důsledku toho značně subjektivní, často více ovlivněny přáním řešitelů, než skutečnými podmínkami realizace. V praxi se dosud také nevžilo souběžné rozpracování otázek spojených s realizací, tzn. např. komplexní obchodní politika zabezpečující maximální odbyt, nebo zpracování tzv. realizačních programů spojených s víceúčelovým využitím hotového řešení atd. Především při řešení těchto vztahů ani zdaleka není možno spoléhat na automatismus plánovacího mechanismu.

Z těchto hledisek nabývá na významu i širší uplatnění výzkumných a realizačních programů (v terminologii Souboru opatření státních cílových programů technického rozvoje). Jednotlivé programy mají představovat logické vyústění analytické, prognostické a organizačně-řídící činnosti výzkumu i výroby. Uplatnění programů různých typů představuje jeden z výrazných rysů změn v plánování. Jejich prostřednictvím se má dosáhnout:

Za prvé, podřízení různých přístupů a aspektů řešení konečnému národohospodářskému, popř. předem určenému cíli. Každý program hraje v podstatě určitou integrující funkci a má umožnit, aby stanovený cíl byl určující pro technickou, výrobní, investiční, projekční, územní a jiné stránky řešení.

Za druhé, účelné koordinace všech řešitelů, výrobců, dodavatelů apod., bez ohledu na jejich organizační podřízenost různým resortům, odborům apod. To znamená, že pro řízení se stává určující obsahová stránka spojená s dosažením příslušného záměru a nikoliv stránka organizační.

V Souboru opatření se s takovýmto pojetím počítá především na úrovni národohospodářského plánu, kde byl vytvořen soubor tzv. státních cílových programů. Jejich prostřednictvím se má formovat progresivní struktura výroby. Proto se také počítá s tím, že v jejich rámci budou řešeny nezbytné výzkumné a technické problémy a tím zabezpečena potřebná komplexnost.

Zpracování programů jakožto pracovní metoda, resp. metoda tvorby plánů, představuje významné doplnění a rozvinutí metodologie plánování. Každý jednotlivý program ve své podstatě znamená řešení určitého klíčového problému. Z toho zároveň vyplývá jeho určitá priorita v soustavě úkolů plánu a nezbytnost podřídit jeho zabezpečení úkoly v jiných oblastech, a to v čase, který je určen pro splnění programu jako celku.

Tvorba programů orientuje jednotlivé stupně řízení na nejvhodnější způsob rozpracování jednotlivých úkolů rozhodujících pro realizaci koncepce hospodářského a vědeckotechnického rozvoje. Souvisí s celkovou řídicí činností, a zejména pak s její poznávací a prognostickou stránkou, proto nemůže být nahodilou záležitostí, ale výsledkem závažné ekonomické úvahy o tom, ve kterých oblastech bude nejúčelnější tuto metodu prakticky využívat.

Jedním z nedořešených problémů tvorby příslušných programů jsou vazby mezi technickým a ekonomickým řešením, resp. využitím výsledků výzkumu při zabezpečování cílů programů. Většina programů se bude nesporně opírat o využití progresivní techniky. Pokud jde o výsledky výzkumu, je v programech možno počítat především s těmi, které jsou v souladu s celkovou dobou řešení a realizace programu. Zároveň je oprávněný požadavek, aby se do komplexních programů zahrnuly výsledky s vysokou mírou pravděpodobnosti při zabezpečování stanovených technicko-ekonomických parametrů. Tyto metodologicko-obsahové problémy nebyly dosud rozpracovány, což neumožňuje zatím v plném rozsahu obsahově sladit řešení státních cílových programů s programy technického rozvoje. Otevřené jsou zároveň otázky vazeb mezi technickým rozvojem a investicemi u těchto programů, a to z hlediska dělby pravomocí a odpovědnosti za jejich komplexní řešení.

V souladu s působením jednotlivých nástrojů soustavy plánovitého řízení národního hospodářství lze očekávat, že požadavky na systematické zpracování programů budou vzrůstat. Zejména půjde o jejich zpracování i na nižších stupních řízení v jednotlivých výzkumných ústavech a podnicích. Dnes se setkáváme s tím, že výzkumné ústavy pracují se souborem méně či více provázaných výzkumných úkolů. Programový přístup k plánování výzkumných programů v podmínkách jednotlivých ústavů předpokládá, aby mezi jednotlivými řešenými úkoly byla obsahová návaznost a časová posloupnost s jednoznačně vyjádřenými ekonomickými parametry řešení. Tímto způsobem by se měla zabezpečovat návaznost na hospodářské cíle jednotlivých stupňů řízení (zejména VHJ). Dodržení této zásady v praxi předpokládá:

a) Věnovat pozornost výběru výzkumných úkolů, aby ve svém celku vytvářely program spojený s řešením určité oblasti výroby (výrobního programu, technologie a organizace výroby apod.). Výzkumné programy jednotlivých ústavů by měly zahrnovat vhodné časové rozložení jednotlivých úkolů, aby mohly realizační fáze plynule navazovat na dokončený výzkum (popř. aby řada úkolů probíhala souběžně). Zabezpečení vzájemné návaznosti mezi výzkumem a výrobou musí být zabezpečováno nejenom u jednotlivých úkolů, ale u celého výzkumného programu. V dnešní praxi se často setkáváme s tím, že dokončené úkoly se kumulují k jednomu termínu, což vytváří překážky a problémy při zabezpečování potřebných prostředků k realizaci. Výzkumné programy musí vytvářet základní předpoklady pro plynulé zvyšování technické úrovně výrobků a výroby.

b) Nově formulovat programy technického rozvoje výroby. Takovéto programy nebyly dosud v praxi řízení podniků zpracovávány. Měly by se formulovat širěji než současný plán technického rozvoje, který zahrnuje pouze soubor konkrétních úkolů bez vzájemných vazeb na zabezpečovací část (ať již výzkum, nebo investice, technickou přípravu výroby apod.). Měly by plnit funkci zabezpečení obměny výrobních programů a růstu technicko-organizační úrovně výroby. To znamená, že by měly být orientovány na dosahování ekonomických cílů příslušného podniku, popř. VHJ. Programy technického rozvoje výroby by měly představovat v podstatě realizační programy, tj. do popředí u nich by měl vystupovat konkrétní ekonomický efekt, popř. ekonomický důsledek (v případě, že se efekt nedá přesněji vyjádřit, jako je tomu u opatření, směřujících k řešení úkolů životního prostředí apod.). Jejich sestavování by mělo mít také určitý časový předstih před sestavováním ostatních částí plánu.

Realizace efektivního vědeckotechnického rozvoje velmi často narážela na působení osfatních nástrojů soustavy řízení. Například plynulé zpevnování ukazatelů z roku na rok nevytvářelo příznivé podmínky pro realizaci; nízká míra cenového zvýhodnění neměla dostatečný stimulační účinek apod. Principy hodnocení plnění plánu v delším časovém období,

zvýšení cenové přírážky za technicky progresivní výrobky i přechod na ukazatele vlastních výkonů otevírá cestu k realizaci všech efektivních akcí technického rozvoje. V těchto podmínkách je však třeba si uvědomit, že výzkumné řešení musí prokázat výrobci dostatečnou rentabilitu a efektivnost. Pro uživatele nesmí být příliš drahá, aby dosáhl plánovaných efektů. Z toho jednoznačně vyplývá, že výzkumní pracovníci se musí naučit počítat v dimenzích „výrobní kalkulace“, tzn. konkrétních podmínek výroby a užití nové techniky. O propočty ekonomické efektivnosti musí projevovat výroba dostatečný zájem a poskytovat výzkumu všechny nezbytné podklady.

Do procesu plánování efektivnosti vědeckotechnického rozvoje by měly aktivně vstupovat i řídicí orgány vyšších stupňů. Považba výzkumného řešení a realizace není vždy taková, že se odehraje v jednom organizačním celku. Mnohá řešení přinesou značný národohospodářský efekt mimo příslušnou VHJ, a často i resort. Úzce pojatá chozrasčotní efektivnost se může dostat do rozporu s národohospodářskou efektivností. Řídicí orgány by při schvalování takovýchto úkolů měly brát tyto skutečnosti v úvahu a zabezpečit krytí případně vzniklých vícenákladů, zejména u výrobců nové techniky.

System koordinace v procesu výzkum — výroba — užití

Požadavek na zvýšení vlivu vědeckotechnického rozvoje na vývoj efektivnosti národního hospodářství je nerozlučně spojen s plynulostí jeho jednotlivých fází, s odstraněním časových ztrát, které mezi nimi vznikají. Z obecného přístupu k zajišťování jednoty technického a ekonomického rozvoje zároveň vyplývá nezbytnost, aby se využití výsledků výzkumu a možností nové techniky stalo organickou součástí plánování. V tomto směru navázal Soubor opatření na pozitivní zkušenosti, které byly dosud získány zejména v koordinaci celého cyklu výzkum — výroba — užití prostřednictvím samostatné části národohospodářského plánu. System koordinace plánu je založen na plánování cyklu výzkum — výroba — užití, a to především u programů a úkolů technického rozvoje.⁸

U těchto programů je největší pozornost věnována otázkám propojení úkolů vědeckotechnického rozvoje se všemi částmi národohospodářského plánu. Základem je system koordinace, odvozený od zkušeností získaných v šesté pětiletce. Potvrdilo se, že system koordinace založený na uplatnění koordinace plánu je jeden z nejvhodnějších nástrojů propojení jednotlivých fází inovačního cyklu. Soubor opatření znamená změny především v tom směru, že důsledněji zpřesňuje úlohu jednotli-

⁸ U úkolů základního výzkumu a úkolů ekonomického výzkumu nedochází většinou k výzkumu s hmotným výstupem, takže u nich nedochází ani k hmotné realizaci.

vých partnerů při zabezpečování příslušných fází inovačního cyklu. Patří sem např. povinnosti uživatelů vstupovat do projednání dodavatelsko-odběratelských vztahů již ve fázi přípravy plánu. Pokud jde o vazby mezi plánem výzkumu a investiční výstavby, v Souboru opatření je zakotven princip, že při přípravě o zařazování staveb do plánu musí být do popředí postavena realizace plánu technického rozvoje (výzkumných úkolů) schváleného příslušným stupněm řízení a návaznosti na koordinační plány souhrnně zajišťující technický rozvoj příslušného odvětví a oboru.

Koordinační plány jsou ve své podstatě výrazným plánovacím dokumentem pro zajištění celého cyklu výzkum — výroba — užití (formou investiční výstavby a plánování výroby nových výrobců). Aby se zachoval jejich průřezový a „integrační“ charakter, nepatří koordinační plány ke kategorii plánů rozvoje vědy a techniky, ale k samostatné kategorii plánů, jejichž pomocí dochází k obsahové koordinaci úkolů zasahující do různých oblastí společenské výroby, popř. do různých organizačních celků. V koordinačním plánování vystupuje do popředí úkol se svým ekonomickým cílem (národohospodářským efektem) a tomu se podřizuje celý mechanismus zajišťování plánu. Půjde proto o to, aby se v praxi prosadila závaznost koordinačních plánů pro všechny „nositele“ technického rozvoje, resp. všechny účastníky jeho přípravy a realizace.

Systém koordinačního plánování je určen pro plánování úkolů v cyklu výzkum — výroba — užití na všech stupních řízení. Zatímco v minulé pětiletce byl omezen pouze na úkoly státního plánu, od roku 1981 se principy koordinace uplatňují zároveň u úkolů resortního, oborového či podnikového charakteru. S přihlédnutím k této skutečnosti se zdůrazňuje odpovědnost koordinačních orgánů. Ta spočívá:

— v zajištění komplexního řešení úkolů a zabezpečení podmínek realizace jeho výsledků ve všech částech národohospodářského plánu, a to bez ohledu na podřízenost jednotlivých zúčastněných organizací a pracovišť;

— v důsledném dořešení dodavatelsko-odběratelských vztahů, aby plánovitě zabezpečování úkolů nenaráželo na problémy nezajištění materiálového a přístrojového vybavení a zajištění úkolů;

— v centralizaci veškeré dokumentace a informací spojených s přípravou a řešením úkolů u koordinátorů, aby bylo možno řešit z jednoho místa všechny základní otázky spojené s řízením úkolů.

Z tohoto vymezení vyplývá velká odpovědnost koordinačních pracovišť za celkové řízení procesu vědeckotechnického rozvoje. K tomu se také vybavují potřebnou pravomocí a odpovědností. Koordinační plánování uplatňované od sedmé pětiletky je ve srovnání s dnešní praxí mnohem přesnější, a to zejména v těch fázích řešení, které navazují na realizaci hmotných výstupů. Všude tam, kde mají realizační výstupy charakter

hmotných výstupů, uvádějí se formou jednoznačného a adresného úkolu k zavedení výroby nového výrobku, popř. k zavedení nové technologie (u realizačních výstupů nehmotné povahy se uvádějí úkoly formou charakteristiky nehmotného výstupu, např. projekt automatizovaného systému řízení apod.).

U realizačních výstupů hmotné povahy se zpracovávají ještě tzv. realizační listy, které představují jakýsi doprovodný dokument pro zařazení úkolů do příslušné části národohospodářského plánu. To znamená, že jsou v podstatě dokumentem pro plánování realizace. Z těchto důvodů se v nich věnuje pozornost otázkám zejména náběhu nové výroby, jednotlivým fázím investiční výstavby apod. Slouží tím zároveň jako plán přípravy nových výrob a nových technologií.

Systém koordinačních plánů tak v sobě integruje výzkum a realizační fáze a vytváří mezi nimi všechny nezbytné vazby (obsahové, nákladové, časové, i pokud jde o efektivnost).

V současnosti lze tudíž v koordinačním plánování spatřovat základní nástroj propojení jednotlivých fází celého cyklu výzkum — výroba — užití. Po metodologické stránce je soustavou koordinačních plánů zabezpečena návaznost jak na tvorbu nových poznatků (tzn. na plán rozvoje vědy a techniky), tak na příslušné realizační plány (zejména plán průmyslové výroby a odbytu a plán reprodukce základních prostředků).

Nutno si přitom uvědomit, že i přesto nejsou příslušné části a ukazatele koordinačního plánu závaznými ukazateli pro hmotnou stimulaci. Tuto úlohu mají jednotlivé „prováděcí“ plány. Z toho vyplývá mimořádná úloha pro koordinační pracoviště, která musí dbát na to, aby se úkoly koordinačních plánů dostaly beze zbytku do všech zabezpečovacích plánů (tzn. plánu tvorby a realizace nových výzkumných úkolů).

Stimulace procesu realizace vědeckotechnického rozvoje

Tato stránka Souboru opatření vychází z nezbytnosti vytvořit vhodné ekonomické podmínky pro zvýšení zájmu výroby na uplatňování poznatků výzkumu, zlepšovatelského hnutí, rozšiřování pokrokových forem organizace výroby a řízení. Pojetí soustavy zainteresovanosti výroby na uplatňování vědeckotechnického rozvoje vychází především z aktivní úlohy plánu. Tento princip je odvozen od nového obsahu plánu, resp. vychází z toho, že plán bude v podstatně větší míře než dosud odrážet nejenom realizaci vyřešených výzkumných úkolů, ale zároveň kvalitativní stránky rozvoje výroby, v nichž se bude promítat technický pokrok. Požadavek na vyšší kvalitu plánu musí být zabezpečován všemi stupni řízení. To znamená, že už na úrovni národohospodářského plánu musí být zabezpečována jednota technického a ekonomického řešení; významnou úlohu musí zároveň sehrát podniky a podnikové kolektivy. Na nich

v podstatě záleží zajišťování technické progresivity plánu, úroveň technicko-ekonomických norem apod.

Zainteresovanost na plnění plánu bude v důsledku toho zároveň odrážet zainteresovanost na technickém rozvoji. V tom spočívá základní pojetí soustavy zainteresovanosti a podstatná změna oproti dosavadnímu stavu. Mnohé podniky se setkávaly s tím, že plnění plánu bylo především plněním hodnotových a kvantitativních ukazatelů, často odtržených do zajišťování potřebné kvality výroby, uplatňování technické progresivnosti vyráběných výrobků, zvyšování technické úrovně výroby.

Na základě principů obsažených v Souboru opatření se počítá s tím, že výrobní organizace budou hodnoceny podle plnění kvalitativních ukazatelů. Za nejdůležitější z nich je možno pokládat:

- a) v oblasti technického rozvoje
 - závazné technicko-ekonomické parametry a termíny realizace úkolů výzkumu a vývoje,
 - cenové limity výrobků vyráběných na základě výsledků vědecko-technického rozvoje,
 - plnění úkolů vědeckotechnického rozvoje zajišťující státní cílové programy;
- b) v oblasti výroby a odbytu
 - podíly výrobků vysoké technicko-ekonomické úrovně (technicky progresivní, 1. stupně jakosti),
 - rozsah výroby zajišťovaný na základě vyřešených úkolů rozvoje vědy a techniky,
 - termíny předání a uvedení kapacit do provozu,
 - růst kilogramových cen vybraných vyvážených výrobků;
- c) v oblasti finančního plánu
 - rentabilita výrobních fondů, např. rentabilita výrobních činitelů,
 - podíl celkových nákladů na 1 Kčs výkonů,
 - efekty docílené realizací výsledků výzkumu.

Je přirozené, že soubor ukazatelů pro hodnocení podniků bude diferencovaný v závislosti na podmínkách jednotlivých odvětví. V celé soustavě ukazatelů bude mít rozhodující úlohu ukazatel vlastních výkonů, který odstraňuje nedostatky ukazatele hrubé hodnoty výroby, popř. výroby zboží. Tím, že se vytváří na základě spotřeby živé práce, zisku a odpisů může mnohem lépe vyjádřit vlastní přínos podniku. To zároveň znamená, že k jeho plnění by měly podniky bez rozdílu využívat opatření technického rozvoje.

Z uvedeného zároveň vyplývá nezbytná jednota plánu a chozrasčotu, která se v Souboru opatření dále posiluje. To má vytvořit stav, kdy základní úkoly, které budou ukládány podnikům v rozvoji a efektivnosti výroby, jsou zároveň v podstatě totožné se stimulačními nástroji chozrasčotu, nebo jsou rozhodující pro konstrukci závislostí stanovených pro

nároky na tvorbu mzdových prostředků apod. Nástroje chozrasčotního řízení budou tak mít stále význačnější funkci při plnění plánovaných úkolů.

Tento obecný princip je v Souboru opatření zvýrazněn tím, že rozhodující úlohu mají kvalitativní úkoly, tzn. že chozrasčot a nástroje ekonomické stimulace se orientují na růst úlohy „nositelů“ technického pokroku. Patří sem např. efektivní využívání výrobních činitelů (na základě uplatňování moderních metod organizace výroby a práce) na kvalitu výrobků (na základě uplatňování inovačních programů), na snižování nákladů (modernizací výroby) apod. Technický rozvoj se chápe vždy v jeho ekonomické funkci, tzn. jako konkrétní projev a faktor rozvoje výroby.

Stimulační fondy, normativy, limity a pravidla hmotné zainteresovanosti organizací, kolektivů a jednotlivců jsou na tento systém ukazatelů bezprostředně navázány. Například u osobní hmotné zainteresovanosti se počítá s tím, že základní složka mzdových prostředků (cca 80 % celkových mezd) bude vymezena ve vztahu k vlastním výkonům (tzn. k ukazateli, jehož tvorba je podmíněna zabezpečováním efektivního technického rozvoje), zbývající podíl (20 %) bude přímo spjat s celkovou efektivností výrobních hospodářských jednotek a podniků. Pravidla pro využívání pobídkové složky mezd jsou velmi náročná, takže budou klást velké nároky na práci zejména hospodářských a odborných pracovníků. Tyto kategorie se pobídková složka mzdy týká především.

Významná úloha v celém systému zainteresovanosti přísluší fondu odměn, který bude plnit funkci rezervního fondu. Bude představovat rozdíl mezi objemem mzdových prostředků, které získají organizace na základě vypočtených normativů a skutečnými výplatami podle stanovených pravidel. Výše fondu odměn bude v praxi závislá na stupni využívání technického rozvoje, zejména na zvyšování užitečných vlastností výrobků a snižování jejich nákladů. Cenová stimulace je jedním z významných zdrojů tvorby odměn.⁹To by mělo vést k soustavnému zvyšování kvality výrobků a k takové jejich výrobě, která je na zahraničních trzích vysoce efektivní.

Nutno však zároveň uvést, že v soustavě zainteresovanosti se nepočítá pouze s tím, že organizace budou zvýhodňovány, dosáhnou-li lepších kvalitativních výsledků. Soubor opatření počítá s uplatněním hmotného postihu v případech neplnění celospolečenských zájmů. Zejména se to týká odečítání částek, které vyjadřují ztráty způsobené nekvalitní výrobou. Tyto částky sníží objem vlastních výkonů a tím v podstatě i základnu pro výpočet fondu odměn.

⁹ V Souboru opatření se využívání cen pro zvýšení hmotné zainteresovanosti výrobců techniky progresivních výrobků dále posiluje, a to podle pravidel, které byly uplatněny v komplexním experimentu řízení efektivnosti a kvality.

Zaínterovanost na technickém rozvoji prostřednictvím zásad pro tvorbu a rozdělování mzdových prostředků spojená s principem diferencovaného působení na jednotlivé kategorie pracovníků je jedním z nejúčinnějších nástrojů, jimiž Soubor opatření usiluje o využití nástrojů osobní hmotné zainteresovanosti pro hodnocení práce pracovníků, kteří řídí technický rozvoj a rozhodují o jeho efektivní realizaci (to znamená, že jde zároveň o vedoucí pracovníky, řídicí výrobu).

Pro úplnost je nutno uvést, že celý mechanismus rozdělování finančních zdrojů je u hospodářských organizací založen na principu výrazné preference celospolečenských zájmů. Konkrétně to znamená, že každý podnik musí především uhradit odvody a daně do státního rozpočtu, za druhé, zajistit příděly do fondu sociálního a ekonomického rozvoje, a nakonec příděly do fondů hmotné stimulace. To znamená, že má-li být fond odměn dotován v plném rozsahu jeho základní a pobídkové složky, musí si podnik vyprodukovat dostatečný rozsah finančních zdrojů z rozvoje a efektivnosti výroby.

Stimulace vědeckotechnického rozvoje je podmíněná využíváním všech inovačních zdrojů, tzn. nejenom výsledků práce výzkumné a vývojové základny, ale i vynálezeckého a zlepšovateľského hnutí, licencí, racionálně orientované investiční výstavy. Všechny tyto zdroje umožňují zabezpečovat efektivní rozvoj výroby a dosahovat soustavně progresivnosti technicko-ekonomických ukazatelů hospodářského rozvoje podniků a VHJ. Soubor opatření vytváří podmínky k tomu, aby rozvoj podniků spojený se všestranným využíváním vědeckotechnických poznatků vytvářel zároveň dostatečnou finanční základnu pro růst fondů hmotné stimulace podnikových kolektivů i jednotlivců.

Realizace vědeckotechnického rozvoje je v Souboru opatření řešena systémově, počínaje plánem a konče soustavou hmotné zainteresovanosti. O realizaci přirozeně rozhoduje obsahová stránka plánu, tzn. konkrétní lidé ve výzkumu a výrobě. Soubor opatření jim vytváří nesporně vhodnější nástroje zajišťování důsledného plnění úkolů na úseku vědeckotechnického rozvoje. Zároveň je třeba vidět, že jeho důsledné uplatnění může vyvolat některé problémy, které se až dosud diskutovaly pouze v obecné rovině. Za nejzávažnější je možno považovat hmotné zabezpečení realizace investičními a devizovými prostředky. Soubor opatření předpokládá, že jednotlivé fáze cyklu budou v rámci plánu vybilancovány. Dále bude nezbytné věnovat pozornost rovnoměrnějšímu rozvržení úkolů, aby realizace probíhala plynule. Za podstatné je konečně nutno pokládat potřebu zkvalitnit řízení ve VHJ, v nichž je těžiště realizace vědeckotechnické politiky. Toto všechno bude vyžadovat, aby se věnovala otázkám řízení vědeckotechnického rozvoje i nadále soustředěná pozornost a systematicky se vyhodnocoval Soubor opatření ze všech hledisek, o kterých bylo pojednáno.

ВНЕДРЕНИЕ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ПРОГРЕССА
В СИСТЕМЕ ПЛАНОМЕРНОГО УПРАВЛЕНИЯ НАРОДНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ

КУБИК, Ярослав

В статье описываются проблемы управления процессами реализации научно-технического прогресса как ключевой фазы, решающей для обеспечения его влияния на рост эффективности народного хозяйства. С этих точек зрения анализируется Система мероприятий по совершенствованию планомерного управления народным хозяйством, но, главным образом, изменения, которые она вносит в плановой и экономической механизм системы управления. Статья занимается и некоторыми общими и пока еще не решенными вопросами, которым надо будет уделять внимание в дальнейшем развитии теории и практики управления научно-техническим прогрессом.

MANAGEMENT OF RESEARCH AND DEVELOPMENT RESULTS AND PLANNED SYSTEM
OF ECONOMY

KUBÍK, Jaroslav

In the article there are described the management problems of the scientifico-technological process realization as a key phase determining its influence to the improvement of the national economy efficiency. From these viewpoints the System of measures for perfecting the planned management of national economy is analyzed — first of all the changes in the planning and economic mechanism of the management system, called out by that System. The article also deals with some of the more general and not yet solved problems, which should be cared in the further development of the theory and practice of the scientifico-technological development.

Výrobní kapacita a její měření

NEŠPOROVÁ, Alena

Druhá polovina 70. let přinesla zásadní posun v cílech a faktorech rozvoje československé ekonomiky. K těmto změnám přispěly nebývalé zvraty ve světové ekonomice, cenových relacích a v dostupnosti primárních vstupů na světovém trhu, tak důležitém pro nevelkou ekonomiku zpracovatelského typu, relativně nedostatečně vybavenou surovinovými a energetickými zdroji. Tyto změny zároveň postavily do mnohem ostřejšího světla nutnost důslednějšího prosazování kurzu intenzifikace hospodářství, než tomu bylo dosud. Relativní nedostatek tradičních primárních výrobních zdrojů a snižující se dynamika globální efektivity ekonomiky [29] vedou za těchto okolností k řadě obtíží a úzkých míst ve výrobě i na spotřebitelském trhu, a koneckonců i ke snižování dynamiky ekonomického růstu [31].

V diskusích o možnostech a mezích ekonomického růstu v současných, kvalitativně nových podmínkách vystupuje stále zřetelněji potřeba ocenění horní hranice výrobního výkonu ekonomiky při zdrojích existujícího rozsahu, struktury i vzájemných relací ve vybavenosti jednotlivými zdroji — výrobní kapacity ekonomiky.

Kategorie výrobní kapacity hraje důležitou úlohu i v ekonomické teorii a ekonometrii při rozboru a kvantifikaci technicko-bilančních vztahů ve výrobě, např. pomocí produkčních funkcí, při analýze ekonomického růstu apod. Realistické postižení relací minulého reprodukčního procesu vytváří předpoklady pro prognózu jejich budoucího vývoje, a tím i pro možnost jejich plánovitě ovlivňování vhodnými nástroji hospodářské politiky. Socialistická ekonomická věda se otázkou výrobní kapacity zabývala dosud jen zřídka, a to jak z teoretického hlediska, tak především po stránce empirického odhadu výrobní kapacity a míry jejího využití.

Teoretické vymezení pojmu kapacity však není jednotné, v literatuře se můžeme setkat s desítkami různých definic. Tato rozpornost vedla při praktickém odhadu výrobní kapacity k celé řadě aproximací, značně se vzájemně od sebe lišících. (K uvedené skutečnosti přispívá i nedostatek vhodných, přesných a spolehlivých statistických informací.)

Výrobní kapacita v ekonomické teorii¹

Výrobní proces je definován jako přeměna disponibilních výrobních zdrojů v produkci určitého objemu, složení a kvality, s cílem uspokojení nevýrobních i budoucích výrobních potřeb společnosti. Charakteristickým znakem pro použití výrobních zdrojů je relativní omezenost jejich objemu a kvalitativního složení, tudíž i rozsahu produkce, z nich — či pomocí nich — vyrobené.

Výrobní zdroje, účastníci se výrobního procesu, tzn. výrobní faktory [2], jsou ve výrobním procesu různým způsobem kombinovány v závislosti na daném stupni technického pokroku, vstupují do určitých technicko-bilančních vztahů. Na jejich kombinaci má dále vliv i omezenost jednotlivých zdrojů a ekonomické náklady potřebné pro jejich získání a využití ve výrobním procesu, které technicko-bilanční relace do určité míry modifikují a eliminují zároveň ekonomicky neefektivní kombinace.

Vědeckotechnický pokrok se z hlediska výrobních faktorů² ve výrobním procesu odráží několikerým způsobem. Jednak je ztělesňován v jednotlivých výrobních faktorech, takže v čase se zdroje stávají produktivnějšími — pomocí téhož fyzického objemu lze vyrobit stále větší množství produktů, dílčí efektivnost daného zdroje se zvětšuje. Dále jsou vyvíjeny technologické postupy umožňující substituovat technicky či ekonomicky hůře dosažitelné, „úzkoprofilové“ zdroje relativně dostupnějšími či levnějšími zdroji. Konečně tzv. neztělesněný technický pokrok přetváří celkový rámec ekonomických i mimoekonomických podmínek fungování výrobního procesu, opět s cílem jeho zefektivnění, tj. transformace daného objemu faktorů v co největší výsledný objem produktu.

Maximalizace výrobního výkonu je hybným motivem technicko-ekonomického vývoje v dané etapě, představuje konkretizaci zákona ekonomie času. Jak uvádí O. Lange, „maximálního stupně realizace cíle se dosahuje, když se při daném nákladu prostředků získá maximální stupeň realizace cíle, anebo, když se při daném stupni realizace použije maximálního nákladu prostředků. Uvedená první varianta se nazývá zásadou nejvyššího efektu nebo zásadou nejvyšší účinnosti. Druhá varianta se nazývá zásadou nejmenšího nákladu prostředků anebo zásadou úspornosti prostředků... Obě varianty vedou k témuž výsledku“ [14, s. 156–157]. Obecný důkaz podali A. G. Aganbegjan, K. A. Bagrinovskij a A. G. Granberg a stanovili podmínky, za kterých maximalizace výstupu

¹ Pojem výrobní kapacity je v tomto článku chápán především z makroekonomického hlediska, ale dále uvedené závěry a většinu metod měření lze aplikovat i na odvětvové, případně podnikové úrovni.

Výrobní kapacita bývá často jak v naší literatuře, tak v pracích sovětských i západních autorů nazývána potenciálním produktem. Srovnej napr. [3; 10; 17; 27] a j.

² Jde o tradiční, užší chápání vědeckotechnického pokroku. Vědeckotechnický pokrok však ovlivňuje i výsledek výrobního procesu — produkci, dále mění ekologické podmínky apod. Srovnej napr. [28].

z daných zdrojů vede k totožné optimální hladině výroby, které, je-li zadána exogenně, odpovídá minimální úroveň nákladů.³

V reálném výrobním procesu však horní hranice produkčních možností ekonomiky zpravidla dosahovaná není, a to z několika důvodů: zaměnitelnost různých výrobních zdrojů není obecně neomezená, tudíž při omezených možnostech substituce zdrojů, jak je naznačují četné empirické studie, v naší literatuře např. [10; 21], se snadno některý ze zdrojů stane relativně úzkoprofilovým a bude limitovat reálnou produkci, čímž ostatní výrobní zdroje zůstanou nevyužity (jde o tzv. strukturální nevyužití). V definici maximálního výrobního výkonu uvedené výše chybí specifikace výrobních technologií, která může klást určitá omezení na kombinaci výrobních faktorů ve výrobním procesu.

Další příčinou nižší než kapacitní hladiny produkce je ta skutečnost, že výrobní zdroje nejsou využívány po celou maximální dobu, resp. část objemu zdrojů se výrobního procesu vůbec neúčastní — jde o *časové, extenzitní nevyužití*. Právě kombinací různého maximálního (a z něj plynoucího i různého skutečného) extenzitního využití jednotlivých zdrojů a nízké zaměnitelnosti zdrojů ve výrobním procesu vzniká mezera mezi kapacitní a skutečnou produkcí. Kenečně tzv. *intenzitní, výkonové nevyužití* je způsobeno tím, že jednotlivé zdroje nepracují s maximálním výkonem po dobu, kdy jsou extenzitně využívány.

Do uvedených druhů využití kapacitních možností v socialistické ekonomice se promítají jak faktory dlouhodobé povahy — stupeň účinnosti soustavy řízení a plánování národního hospodářství, proměnlivost společenských potřeb apod. [26], které v delším časovém horizontu ovlivňují celkový rámec fungování výrobního procesu — tak i faktory krátkodobé, jako např. změny klimatických podmínek, zahraničněobchodních vztahů, spotřebitelské poptávky aj.

V důsledku kombinované účinnosti těchto faktorů nedosahuje zpravidla skutečná produkce své kapacitní hranice a otvírá se zde skrytá rezerva pro možný dodatečný, relativně investičně nenáročný ekonomický růst.

Maximální možnosti produkce určité továrny, odvětví či celé ekonomiky byly z těchto důvodů vždy předmětem zájmu ekonomů i samotných výrobců. Znalost výrobních možností, tj. rozsahu, v jakém lze dále zvyšovat výrobu při existujících výrobních zdrojích, případně jakým způsobem je možno tyto výrobní zdroje lépe využít a jaké budou ekonomické náklady tohoto zvýšení, jsou inherentní součástí plánování a hospodářské politiky. Jako odpověď na některé z těchto otázek byla vyvinuta celá řada metod měření výrobní kapacity, které však poskytují často odlišné výsledky, neboť vycházejí z *různých přístupů k pojetí výrobní kapacity*.

Uvedená nejednoznačnost pramení především z nevyjasněnosti obsa-

³ Tento závěr plyne z tzv. věty o souvztažnosti [1].

hu výrobní kapacity — zda jde o kategorii ekonomickou či úzce výrobně-technickou. S ohledem na v jádru technologický charakter výroby se většina ekonomů domnívá, že i výrobní kapacita je výrobně-technickou kategorií, že je výhradně určena technicko-bilančními vztahy a společenský charakter výroby ji ovlivňuje jen nepřímou. Jak z dalšího vyplyne, je uvedené pojetí značně zjednodušené.

V rámci výrobně-technického pojetí je pak výrobní kapacita ztotožňována nejčastěji s *kapacitou výrobního zařízení*⁴ (tzv. *technologické pojetí*) a je definována jako maximální technologicky dosažitelná produkce vyrobená za jednotku času na existujících фондах (strojních), tj. přepočtená na základě kalendářního časového fondu při maximální intenzitě prováděných operací, po odečtení času nutného na technologicky nezbytné opravy a údržbu (zpravidla se v praxi počítá s 10 % z kalendářního časového fondu). Přitom se mlčky předpokládá, že všechny ostatní výrobní faktory jsou k dispozici v žádoucím množství a kvalitě, a tedy jediným limitujícím činitelem pro dosažení této hranice jsou základní prostředky [6; 16]. Takové pojetí je typické především pro odvětvové a nižší agregátní měřítko.

Je zřejmé, že z řady důvodů netechnického (ale i technického) charakteru nedosahuje skutečná produkce v průběhu časového období této horní hranice. Proto bývá někdy kapacita zařízení definována jako nejvyšší *reálně* dosažitelná produkce při dlouhodobě normálním časovém režimu fungování zařízení, tj. při optimálním počtu směn, zákonem stanovené délce směny apod. (tzv. *praktická kapacita zařízení* [24]).

Na rozdíl od technologické kapacity zařízení, která má v čase víceméně plynulý průběh a mění se pouze vlivem změn ve fyzickém objemu strojních základních fondů a změn v jejich produktivnosti způsobených vědeckotechnickým pokrokem, je praktická kapacita kromě obou těchto technických faktorů ovlivňována dále změnami ve společenských výrobních vztazích, které nacházejí svůj odraz i ve změnách soustavy řízení a plánování, organizace práce apod. Svůj vliv i posuny sociologického charakteru (např: stále větší preference pouze 1. směny aj.), tudíž praktická kapacita zařízení podléhá větším výkyvům než technologická kapacita.

V praxi nejsou často výrobní zdroje k dispozici v takovém množství, struktuře a kvalitě, která je požadována pro zabezpečení maximálního výkonu zařízení, čímž už a priori z technického hlediska nemůže být dosaženo kapacity zařízení. Tuto skutečnost zohledňuje tzv. *syntetické pojetí kapacity*, vymezené jako maximální produkce za určité časové období, kterou lze docílit na existujícím zařízení při respektování omezenosti disponibilního objemu různých výrobních faktorů [11].

Na rozdíl od pojetí výrobní kapacity jako kapacity zařízení se do syntetického pojetí kapacity realisticky promítají i kvantitativní meze a

⁴ Předpokládáme strojní velkovýrobu.

produkční možnosti ostatních výrobních faktorů vedle základních fondů, které v současné době nabývají stále většího významu. Analogicky i zde je možno uvažovat technologicky maximální či dlouhodobě dosažitelné maximální pracovní podmínky (neboli *syntetickou technologickou* a *syntetickou praktickou kapacitu*.) V naší ekonomické literatuře se tomuto blíží vymezení výrobní kapacity J. Šafáře [25], který se však omezuje na dva zdroje — výrobní fondy a pracovní sílu.

Po bližším prozkoumání uvedených čtyř koncepcí kapacity zjišťujeme, že pouze dvě z nich, a to technologická kapacita zařízení a syntetická technologická kapacita jsou určeny technicko-bilančními vztahy. I zde ovšem vzniká závažná otázka, do jaké míry mají omezení zdrojů skutečně charakter fyzické disponibility a v jakém rozsahu jejich omezenost pramení z ekonomických charakteristik (ceny, náklady, rovnováha platební bilance atd.). Do zbývajících dvou vymezení, a to praktické kapacity zařízení a syntetické praktické kapacity, se promítají ekonomické, sociální a další faktory explicitně.

Na rozdíl od „technických“ pojetí, ve kterých výrobní kapacita je chápána ve své podstatě jako výrobně-technická kategorie, ostatní ekonomové zastávají názor, že tento pojem je třeba definovat širěji jako sociálně-ekonomickou kategorii. „Každé ekonomické formaci odpovídá určitá společensky nutná výrobní kapacita a úroveň jejího využití, které nejméně odrážejí vztahy akumulovaného potenciálu společnosti k jeho celkovým potřebám v souladu s hlavním cílem společenské výroby a ke kritériím efektivnosti fungování ekonomiky“ [13, s 14]. V souladu s tímto přístupem k obsahu kategorie výrobní kapacity je pak tento definován jako „takový objem výroby, který lze docílit při nejefektivnějším využití zdrojů a časového fondu výroby během ekonomicky zdůvodněné doby fungování pracovních prostředků“ [13, s 27]. Výrobní kapacita se potom mění v závislosti na změnách ekonomických podmínek, na cenách produktu i výrobních faktorů.⁵ Čili se stejným objemem zdrojů lze v čase docílit různého kapacitního efektu při změnách v celkových ekonomických podmínkách.

V podstatě analogií již uvedené definice v západní ekonomické literatuře je pojem nákladové kapacity jako produktu, který může být vyroben s minimálními průměrnými náklady na existujícím zařízení přistávající organizací práce a cenách faktorů [8]. Obě tato analogická pojetí budeme shodně nazývat ekonomickou kapacitou. Křivka průměrných nákladů je podle předpokladu konvexní, a tedy jednotkové náklady produkce budou vyšší než minimum, jestliže skutečná produkce buď přesáhne, nebo nedosáhne kapacitní produkce. Příčinou tohoto jevu je buď příliš velký, nebo příliš malý vstup práce, základních fondů, surovin a materiálů do výrobního procesu. V závislosti na tom, využití ka-

⁵ Kapacita a skutečný produkt jsou v ekonomickém pojetí vyjádřeny v běžných cenách, v hodnotovém vyjádření, na rozdíl od technických pojetí výrobní kapacity, vyjádřených jako fyzický objem.

pacit může buď přesáhnout nebo nedosáhnout 100 %. Kapacita v tomto případě není maximálním produktem, je jen produktem, který je neefektivněji vyroben, a skutečná produkce jej může v případě méně efektivní výroby i překračovat.

Ani ekonomické koncepce výrobní kapacity se zdaleka nelyžnačují jednoznačností. Při existenci alternativních variant kombinací efektivního využití výrobních faktorů, neboli v určitém intervalu přibližně ploché křivky průměrných nákladů je měření kapacity nejednoznačné. Rovněž stanovení ekonomické kapacity na agregátní úrovni je v praxi velmi problematické z důvodu obtížného určení maximálně efektivní produkce v národohospodářském či odvětvovém měřítku. Zatím není k dispozici důkladně propracovaná teorie měření efektivnosti produkce, existuje mnoho rozdílných přístupů, empiricky jen aproximativně kvantifikovatelných. Při častých změnách ekonomických podmínek se mění i úroveň výrobní kapacity, což zvyšuje například nejistotu prognózy tohoto klíčového ukazatele vývoje ekonomiky.

Vzhledem k této variabilitě jsou „technická“ pojetí výrobní kapacity stabilnější, neboť se do nich bezprostředně nepromítají změny běžných cen, nákladů aj. Dále se domníváme, že v současné době nejsou pro podmínky československé ekonomiky limitujícím faktorem základní fondy, tudíž nelze zakládat vyjádření výrobní kapacity výhradně na nich. Naopak, provedené výzkumy naznačují, že limitujícím faktorem se může stát kterýkoliv jiný výrobní zdroj, a to nejen po stránce kvantitativní, ale i z hlediska své kvality — energie, ostatní základní suroviny a materiály, kvalifikovaná pracovní síla apod. Proto je nutné brát v úvahu celý komplex výrobních zdrojů, což splňuje syntetická koncepce výrobní kapacity.

Dichotomie mezi syntetickým a ekonomickým pojetím do jisté míry mizí, uvážíme-li, že horní mez výroby v technickém smyslu je konečkonců určována ekonomickými náklady. Další zpřesnění přináší chápání výroby jako procesu, který má trvání v čase a jehož se výrobní faktory účastní různě dlouhou dobu podle své specifické podstaty, daného institucionálního rámce výrobního procesu, podle charakteru toho kterého výrobního procesu a podle nákladů na získání a využití výrobních faktorů ve výrobě v průběhu určitého časového období.

Velmi důležitou roli rovněž hraje rozlišování mezi stavovými veličinami, tj. agregátem základních fondů a pracovních sil a mezi toky — jejich vstupy do výrobního procesu. Náklady na získání a fungování výrobních faktorů ve výrobním procesu kolísají během časového období. Například náklady na noční a přesčasovou práci jsou vyšší z důvodu příplatků, a to úměrně s jejich stoupající výší. Podobně je tomu u surovin, kdy náklady na jejich těžbu, zvláště při povrchovém dobývání, jsou například v zimě vyšší než v léte, dále u zemědělských produktů, jejichž cena klesá v období sklizně a stoupá s přibývajícím časem vlivem zvyšujících se nákladů na uskladnění apod. Tyto rytmické změny během zkoumané časové periody vedou i ke změnám ve využití stavů jednotlivých zdrojů a spoludeterminují optimální úroveň využití kapacity zařízení, a tím i ekonomickou kapacitu [32].

Z uvedeného lze vyvodit, že náklady a jejich rytmické změny v průběhu časového období určují jak „normální podmínky s ohledem na počet směn, hodin práce dělníka

apod.⁴, tak i disponibilní objem výrobních faktorů pro daný výrobní proces, tj. faktory determinující syntetickou praktickou kapacitu, která tudíž splývá s ekonomickou kapacitou. Rozdíl mezi syntetickou praktickou kapacitou (a ekonomickou) je potom závislý právě na změnách nákladů na výrobní faktory.

V reálném výrobním procesu však zpravidla ještě dochází k odklonu od úrovně produkce při minimálních průměrných celkových nákladech a vzniká nevyužití v poměru k syntetické kapacitě. Na tuto veličinu nevyužití mají vliv krátkodobé změny v dynamice růstu, v investiční i spotřebitelské poptávce apod. — tedy faktory krátkodobé povahy na rozdíl od faktorů dlouhodobé povahy, vyvolávajících rozdíly mezi syntetickou technologickou kapacitou a syntetickou praktickou kapacitou.

Při posuzování prakticky používaných měr využití kapacit se rovněž ukazuje (srov. další výklad), že v podstatě všechny míry měří rozdíl mezi optimálním a skutečným využitím kapacit (a to ještě většinou jen časovým).

Závěrem je uveden přehled jednotlivých pojetí výrobní kapacity ve schématu 1.

Schéma 1

Třídění podle zahrnutých výrobních faktorů	Třídění podle determinujících činitelů
I. kapacita zařízení	1. technologická kapacita zařízení 2. praktická kapacita zařízení
II. syntetická kapacita	1. syntetická technologická kapacita 2. syntetická praktická kapacita totožná s ekonomickou kapacitou

Metody měření výrobní kapacity pro empirické aplikace

V některých průmyslových odvětvích a ve stavebnictví jsou vykazovány specifické míry využití kapacity (specifikované jako kapacita zařízení). Patří sem např. časové využití papírenských strojů v průmyslu papíru a celulózy, v hutnictví využití užitečného obsahu vysokých pecí a využití jejich kalendářního časového fondu, časové využití hlavních stavebních strojů, využití výrobní kapacity cihlářských pecí apod. Společným znakem pro tyto míry je jejich relativní přesnost, neboť měří využití zařízení vyrábějících homogenní nebo naturálními souměřiteli homogenizovatelnou produkci, a tudíž nejsou zatíženy chybami plynoucími z agregace fondů i výsledku jejich fungování ve výrobním procesu pomocí hodnotových souměřitelů [29].

Pro většinu průmyslových odvětví, pro průmysl jako celek a pro celé národní hospodářství však využití kapacity zařízení periodicky vykazováno není. Proto byla vypracována celá řada měr využití, založených na různých předpokladech, které sa snaží měřit výrobní kapacitu nepřímou.

Nepřímé míry výrobní kapacity lze rozdělit do dvou skupin v závislosti na pojetí, z něhož vycházejí. Míry, které jsou založeny na pojetí výrobní kapacity jako kapacity zařízení, jsou dvojího druhu — jednak míry ztotožňující kapacitu s technologickým pojetím (patří sem tzv. elektrické míry využití), jednak míry předpokládající praktickou kapa-

citu zařízení. V rámci této druhé podskupiny lze dále rozlišit jednotlivé metody podle jejich konstrukce. Míra fondové náročnosti a metoda meziodvětvových vztahů vycházejí pouze ze základních výrobních fondů a jejich role ve výrobním procesu. Klasická metoda měření výrobní kapacity a metoda Taubmana a Gottschalka jsou založeny na fungování pracovní síly ve výrobním procesu. Zvláštní místo zaujímají tzv. kvalitativní metody.

Druhou skupinou jsou metody předpokládající syntetické pojetí kapacity. Tyto míry můžeme rovněž rozdělit do dvou podskupin. První podskupina je založena na syntetické technologické kapacitě. Patří sem metoda produkčních funkcí. Druhá podskupina vychází ze syntetické praktické kapacity. V jejím rámci jsou metody děleny do tří tříd. První třída metod, která abstrahuje od jakýchkoliv explicitních předpokladů o vstupech výrobních faktorů, zahrnuje metodu Whartovské školy a její variantu — regresní metodu.

Další třída metod je založena na pouze jediném inputu (nejsou jím však základní fondy), který limituje výsledný produkt. Zpravidla to bývá pracovní síla. Jde o metodu Verdoorna a Posta a metodu Phelpsových, kterou pro socialistickou ekonomiku dále rozvinul B. N. Michalevskij. (Od podobných měr první skupiny se liší rozdílným pojetím výrobní kapacity a z něj vyplývající rozdílnou hladinou jeho využití.) Dále sem patří metoda produktivity práce.

Poslední třída metod využívá všechny výrobní faktory. Zahrnuje tzv. míru integrální kapacity.

I. Míry založené na kapacitě zařízení

1. Míry vycházející z technologického pojetí

Nepřímé míry založené na technologické kapacitě zařízení zahrnují tzv. *elektrické míry využití*. Nejsou spojeny s hodnotovými veličinami, a jsou aplikovatelné i pro nehomogenní zařízení. Spočívají na dvou předpokladech — jednak na hypotéze o těsném vztahu mezi skutečným využitím zařízení a spotřebovanou energií na pohon těchto zařízení. Dále předpokládají, že v příslušném oboru či odvětví neexistují jiné stroje a zařízení než ty, které jsou poháněné elektromotory (resp. že jejich využití je stejné jako využití elektrických zařízení).

Potom taková míra je vyjádřena jako [19]

$$U_{it} = \frac{E_{it} \cdot 100}{C_{it} \cdot 7889 : 0,9} \quad (\text{v } \%)$$

kde

U_{it} — míra využití elektromotorů v i -tém odvětví v roce t ,

E_{it} — objem elektrické energie skutečně spotřebované elektromotory (v kWh),

C_{it} — kapacita (příkon) elektromotorů (v kW).

(Míra předpokládá 90 % účinnost elektromotorů. Kalendářní časový fond v roce je snížen o 10 % doby potřebné na technologicky nezbytné opravy a údržbu, maximální fond tedy činí 7889 hodin.)

2. Míry vycházející z praktické kapacity zařízení

a) Založené na základních fondech

Velmi známou mírou této třídy je *metoda koeficientu fondové náročnosti*, která ztotožňuje výrobní kapacitu (definovanou jako praktická kapacita zařízení) s produktem v bodě s nejnižší hodnotou koeficientu fondové náročnosti na určitém intervalu.

Výrobní kapacita v ostatních letech, v lineární proporcionalitě k tomuto bodu, je určena jako

$$Q_{ct} = F_t : (F_0 / Q_{c0})$$

kde

Q_{ct} , resp. Q_{c0} — výrobní kapacity v čase t , resp. v roce plného využití kapacit,
 F_t , F_0 — stavy základních fondů v čase t a v roce plného využití.

V případě existence více lokálně maximálních poklesů sestrojíme obalovou křivku časové řady koeficientu fondové náročnosti, která určuje jeho dlouhodobý vývoj v čase. Konstrukce obalové křivky je důkladně popsána v naší ekonomické literatuře [10], a proto se jí zde nebudeme zabývat.

Metoda skrývá implicitní předpoklad, že ve vrcholových bodech je skutečně dosaženo maximální hranice produktu, tj. 100 % využití kapacity, a tudíž jsou to právě základní fondy, jenž omezují produkt v těchto vrcholech (resp. omezení kladená jinými zdroji se nemění).

Při aplikaci v delším časovém horizontu však lze obtížně oddělit změny v charakteru technického pokroku a jejich vliv na fondovou náročnost od případných systematických změn ve využití fondů v kladném nebo záporném směru, což může ovlivnit odhad výrobní kapacity. Proto má metoda své oprávnění spíše v krátkodobých a střednědobých analýzách.

Jiná míra této třídy, která respektuje vzájemnou propojenost odvětví v národním hospodářství, je metoda meziodvětvových vztahů [11]. Předpokládá znalost využití kapacit v jednotlivých odvětvích a podle velikosti míry využití sestupně odvětví seřadí. U odvětví s nejvyšším možným využitím je předpokládána možnost zvýšení využití kapacity až na 100 % bez jakýchkoliv dodatečných investičních nákladů. Potom výstup ostatních odvětví musí být rovněž zvýšen směrem k vyššímu využití. Jestliže tedy platí, že

$$A \cdot x = f$$

potom po zvýšení využití za předpokladu, že konečná produkce bude zvýšena v téže proporcii, v jaké vzrůstají všechny výstupy, platí

$$A \cdot p_1 \cdot x = p_1 \cdot f$$

kde

- A — matice input-output,
 x — vektor odvětvových produkcí,
 f — vektor finální produkce,
 p_1 — reciproká hodnota míry využití kapacit odvětví, které bylo nejbližše plně kapacitě.

V dalším stupni je zvýšena produkce druhého odvětví nejbližše plnému využití a využití ostatních odvětví je zvýšeno v této proporcii — p_2 , což je reciproká hodnota míry využití kapacit druhého odvětví. První odvětví ovšem nemůže zvýšit svůj výstup nad plné využití stávajících kapacit bez nových investic. Čisté investice pro toto odvětví (a další odvětví v dalších stupních) jsou dány vztahem (jde o kapacitní verzi naivního akcelerátoru).

$$I_i = a_i \cdot \Delta / x_{c/i}$$

kde

- I_i — čisté investice v i -tém odvětví,
 $\Delta / x_{c/i}$ — přírůstek kapacitního produktu v i -tém odvětví,
 a_i — koeficient akcelerace v i -tém odvětví.

Takto probíhají další etapy zvyšování kapacit, dokud není investiční potenciál vyčerpán, tj. dokud kapacita investičního odvětví nebyla plně využita. Investice jsou v tomto případě limitujícím faktorem. Produkce docílená na posledním stupni je agregovaná kapacitní produkce v celém národním hospodářství.

Metoda je rozpracována i pro neproporcionální zvýšení produkcí ostatních odvětví, dále zahrnuje také rozšíření kapacity investičních odvětví apod. Její předností je respektování vzájemné propojenosti odvětví, metoda řeší problém agregace odvětvových měř využití do jediné agregátní míry. V praxi je však její statistické naplnění velmi obtížné a pracné, nehledě na to, že u většiny odvětví neznáme stupeň využití jejich kapacity. V zásadě ji lze použít v nezemědělském sektoru nebo jen v průmyslu.

b) Založené na fungování pracovní síly ve výrobním procesu

Od předcházejících postupů se poněkud odlišují metody založené na fungování pracovní síly ve výrobním procesu. Výrobní kapacitu definují jako kapacitu zařízení, ale předpokládají, že pracovní síla je limitujícím faktorem, a tudíž využití kapacity zařízení závisí (za předpokladu fixního vztahu mezi prací a fondy) na časovém využití pracovní síly.

První, tzv. *klasická metoda využití* [10] aproximuje počet hodin, po které jsou fondy v daném roce v průměru v provozu, pomocí součinu

koeficientu směnnosti, jakožto hrubého indikátoru využití fondů v rámci dne a počtu hodin odpracovaných jedním dělníkem za rok.

Druhá, *metoda Taubmana a Gottschalka*, předpokládá, že poměr počtu dělníků v i -té směně k počtu strojů pracujících v této směně (pro $i = 1, 2, 3$) je konstantní. Po úpravě [20] je ukazatel časového fungování fondů ve výrobě vyjádřen takto:

$$T = \frac{H_d (D_1 - D_2) + 16 (D_2 - D_3) + 24 D_3}{D_1/D}$$

kde

- D_i — počet odpracovaných dnů všemi dělníky v i -té směně ($i = 1, 2, 3$),
- D — průměrný počet odpracovaných dnů jedním dělníkem v daném roce,
- H_d — průměrný počet odpracovaných hodin jedním dělníkem za jeden den.

Vlastní časové využití kapacity zařízení získáme porovnáním uvedených dvou ukazatelů s potenciálním počtem hodin práce fondů — potenciálním buď v technologickém smyslu, nebo jako veličina dosažitelná a žádoucí v daných podmínkách. Výrobní kapacita je pak opět vyjádřena podílem skutečného produktu a jeho časového využití.

Právě možnost vyjádření pouze extenzitního využití kapacity zařízení a dále fakticky fixní vztah mezi odpracovanou dobou dělníků a dobou fungování strojů v kratším období (koeficient směnnosti u první metody se mění jen pozvolna) může způsobit značné zkreslení odhadu výrobní kapacity. Jednak není respektována změna produkčního efektu základních fondů v čase vlivem technického pokroku, jednak vzrůstá podíl zařízení, která mohou po určitou dobu pracovat bez zásahu člověka a nejsou tedy bezprostředně vázána na dobu fungování pracovní síly ve výrobním procesu.

S tímto druhým aspektem souvisí i poslední připomínka. Z řady studií⁶ vyplývá, že zkrácení pracovní doby nevede k analogickému poklesu produkce, nýbrž tato redukce počtu odpracovaných hodin je částečně kompenzována zvýšením hodinové produktivity práce, vyvolaným růstem intenzity práce z důvodu zlepšení organizace práce, menšího celkového zatížení organismu atd. Tudiž např. jeden dělník může obsloužit více strojů, vzrůstá intenzitní využití stroje apod., a tuto skutečnost je nutné zohlednit při vyjádření potenciálního produktu analyzované oblasti.

c) Kvalitativní metody odhadu

Konečně posledními metodami založenými na praktické kapacitě zařízení jsou „kvalitativní“, *výběrové metody odhadu*. Tyto metody spočívají ve výběrovém šetření v každém odvětví, kdy vybrané podniky jsou dotazovány na vývoj kapacity v daném roce ve srovnání s rokem předcházejícím, a nakolik byla tato kapacita využita. Vážením odpovědí, kde vahami jsou produkce jednotlivých podniků či počet zaměstnanců, je získán ukazatel za celé odvětví.

⁶ Např. E. E. Denison odhaduje, že zkrácení pracovní doby je vykompenzováno z 30–40 % vzrůstem hodinové produktivity práce [5].

V šetření není sice explicitně definován pojem výrobní kapacity, ale lze reálně usuzovat, že se jedná o praktickou kapacitu zařízení. Odhady jsou však nepřiliš spolehlivé, neboť časový režim fungování zařízení je posuzován z hlediska kapacity podniku rozdílně (totéž platí i o intenzitním využití), a tím je do odhadu míry využití kapacity vnášen značný prvek subjektivity. Například továrna, která pracuje jen na jednu směnu a jejíž kapacita je v této směně plně využita, je označena za plně využitou, stejně jako továrna podobného vybavení, která plně pracuje na více směn.

Těchto výběrových metod měření výrobní kapacity byla vyvinuta celá řada. Mezi nejznámější a nejstarší patří řada amerického Mc Graw-Hill Department of Economics, řada amerického časopisu Fortune, odhad západoněmeckého Institutu ekonomických výzkumů IFO atd.

V socialistické ekonomice tyto výběrové metody odhadu výrobní kapacity používány nejsou, i když některé podkladové informace zde existují — například jsou obsaženy v Konjunkturálních testech, vydávaných periodicky Výzkumným ústavem obchodu. Použití kvalitativních metod pro nezakreslený odhad kapacity však předpokládá lepší sladění zájmů podnikových a nadpodnikových řídicích orgánů.

Proti jejich aplikaci mluví zejména ta skutečnost, že socialistické podniky z řady důvodů zatajují přebytečné výrobní kapacity, či neplně využitou pracovní sílu — např. proto, že si ponechávají rezervu pro změnu výrobního programu či plánu, který se v průběhu roku často koriguje, a vytvářejí si tím určitý svérázný „obraný mechanismus“ proti řídicímu působení plánovacích orgánů [22].

II. Metody založené na syntetické kapacitě

1. Metody předpokládající syntetickou technologickou kapacitu

Metoda, která je v současné době často aplikována, kombinuje disponibilní objemy všech výrobních faktorů a odhaduje potenciální produkt pomocí *agregátní substituční produkční funkce*. Právě nenulová elasticita substituce umožňuje být i omezenou zaměnitelnost výrobních faktorů, tudíž žádný výrobní faktor se tu a priori neobjevuje jako limitující.

Produkční funkci lze specifikovat dvojím způsobem — jako funkci kapacitního produktu nebo jako funkci skutečného produktu. Teoretické koncepci produkční funkce odpovídá zřejmě první z nich, jež maximální výsledek výrobního procesu ve formě výrobní kapacity vztahuje k disponibilním objemům výrobních faktorů, v nichž je kvantifikována i kvalitativní stránka zdrojů a její změny v čase oproti fyzickým objemům. Pouze takto vyjádřená funkce odráží technicko-bilanční vztahy v čistě podobě.

Produkční funkce skutečného produktu vysvětluje dosahovanou hla-

dinu tohoto produktu kombinací skutečných vstupů výrobních faktorů do výrobního procesu. Vzhledem k tomu, že skutečné využití faktorů a pomocí nich vyrobený produkt nejsou určeny výlučně technologicky, modeluje tato druhá funkce obecně jinou závislost než v případě funkce kapacitního produktu a její parametry vyjadřují nejen technicko-bilanční vlivy, ale promítají se do nich i ekonomické, sociální, regionální a jiné faktory.

Aplikace produkčních funkcí pro měření výrobní kapacity předkládá, že jde v obou případech o stejný typ produkčních funkcí se shodnými parametry. V produkční funkci skutečného produktu jsou odhadnuty parametry metodou nejmenších čtverců a po dosazení do funkce kapacitního produktu spolu s disponibilními objemy faktorů je získán odhad výrobní kapacity.

Při použití vhodné produkční funkce, např. CES — funkce, která neklade apriorní požadavky na hodnotu elasticity substituce a lze ji odhadnout z empirických dat — by bylo možno přes uvedené výhrady uplatnit i tuto metodu pro odhad výrobní kapacity a jejího využití v socialistické ekonomice.

2. Metody založené na syntetické praktické kapacitě

a) Metody vycházející ze skutečné hladiny produktu

Mezi tyto přístupy, které jsou zároveň nejjednoduššími, patří známá *metoda Whartonské školy* [12], která vývoj výrobní kapacity ztotožňuje s křivkou spojující vrcholové body časové řady skutečné výroby. Technika stanovení této křivky je formálně shodná s metodou koeficientu fondové náročnosti.

Nedostatky metody jsou rovněž shodné s oběma jmenovanými metodami — vrcholový bod nemusí automaticky představovat moment plného využití kapacit, rovněž index nerozlišuje rozdíly v intenzitě využití mezi různými vrcholy. Hlavní jeho nevýhodou je však skutečnost, že pro prognózy není příliš vhodná, neboť běžné a prognózované odhady jsou vždy vystaveny nebezpečí revize, závisející na změnách trendu příslušné použité veličiny. Jestliže např. produkt překročí křivku kapacity extrapolovanou z posledního vrcholu, musí být kapacita definována tak, aby se shodovala s produktem, dokud produkt relativně neklesne a dokud není stanoven nový vrchol pro definování kapacity v současném období. Tedy míry využití původně definované jako 100 mohou být podstatně upraveny směrem dolů nebo naopak.

Variantou indexu Whartonské školy je odhad výrobní kapacity pomocí skutečného produktu jako vhodné funkce času

$$Q_t = \sum_{i=0}^n \beta_i t^i$$

kde

- i — přirozená čísla
- n — stupeň použitého polynomu,
- β_i — regresní koeficienty [4].

Tato metoda však poskytuje obecně nižší odhady výrobní kapacity než metoda Whartonské školy.

b) Metody založené na jediném výrobním faktoru

Metody založené pouze na jediném výrobním faktoru (kterým nejsou základní fondy) se omezují na metody, u nichž limitujícím faktorem výrobní kapacity je pracovní síla. Výrobní kapacita je zde definována jako maximální produkt při plné zaměstnanosti, za kterou je v podmínkách kapitalistické ekonomiky konvenčně pojímána zpravidla 3–5 % míra nezaměstnanosti.

Jednu z těchto metod zkonstruovali Verdoorn a Post [30]. Předpokládali následující vztah mezi změnami v procentuální hladině nevyužití u a procentuální změnou míry nezaměstnanosti x

$$d \ln u = \beta [1/(x + \gamma) - \alpha] dx$$

kde β , γ a α jsou a priori vhodně zvolené konstanty.

Spojení této skupiny metod se skupinou předešlou představuje navržený postup Ch. a E. Phelpsových [23]. Míra nevyužití je definována takto:

$$Q_t / Q_{ct} = e^{g + hx_t + jx_t^2}$$

kde g je zvoleno tak, aby $Q_t = Q_{ct}$ při $x = 3$. Kapacitní produkt Q_{ct} je sám funkcí času

$$Q_{ct} = e^{b + ct + at^2 + jt^3}$$

a tedy

$$Q_t = e^{b + ct + at^2 + jt^3 + g + hx_t + jx_t^2}$$

Poslední metodu dále rozvinul B. N. Michalevskij [17; 18] pro odhad kapacity socialistické ekonomiky a jejího využití. Za socialismu sice existuje v principu plná zaměstnanost a odhad kapacity na míře nezaměstnanosti zakládat nelze. Na druhé straně však v moderní ekonomice, stále silněji ovlivňované rychle se rozvíjející vědou a technikou, bude určitá část souhrnné pracovní síly procházet dalším školením, přeškolením apod. Vzniká zde tedy jistá rezerva ve využití pracovního fondu a v tomto smyslu lze výše uvedené metody měření aplikovat, i když v omezené míře a s přihlédnutím ke všem institucionálním specifikům socialismu. „Analýza metodou hlavních komponent ukazuje, že změna

konečného produktu objasňuje kolem 97 % dynamiky hospodářství... a že tedy 3 % ztrátu pracovní doby lze považovat za nevyhnutelnou pro technické a výrobní účely“ [18].

Objem výrobní kapacity autor definuje při konstantním počtu směn, pracovní zdroje měří v člověkohodinách, zahrnuje i všechny formy zaměstnání na částečný pracovní úvazek pomocí vhodného souměřitele a uvažuje i všechny ztráty pracovní dohy během pracovního dne. Na základě uvedených předpokladů pak Michalevskij aplikuje Phelpsovu metodu a získá koeficient využití celkové kapacity u_t . Ten potom spolu s exogenně vypočteným koeficientem využití pracovních zdrojů u_{1t} použije k odhadu kombinované míry využití základních fondů a půdy [$u_{2+3,t}$]:

$$U_{2+3,t} = (u_t - \alpha_{1t}u_{1t}) : \alpha_{2t} + \alpha_{3t}$$

kde α_{it} jsou podíly při rozdělování národního důchodu ve stálých cenách v t -tém období. Míra využití půdy je aproximována pomocí expertních odhadů, např. v případě zemědělství apod. — je tedy rovněž exogenní veličinou. Potom míra využití základních fondů je vypočtena podle vzorce

$$u_{2t} = (u_{2+3,t} - u_{3t}\alpha_{3t}) : \alpha_{2t}$$

Tento postup lze aplikovat jak pro ekonomiku jako celek, tak i pro jednotlivá odvětví.

Konečně poslední metodou této třídy je *metoda produktivity práce* [7], založená na hypotéze o tom, že výrobní proces v krátkém období lze modelovat pomocí krátkodobé produkční funkce, kdy produktivita práce nejprve roste a potom klesá s růstem výsledného produktu. V krátkém časovém horizontu se uvažuje pouze jediný proměnlivý výrobní faktor — práce, u základních fondů (i jiných faktorů) se předpokládá jejich konstantnost.

Autoři metody vycházejí z téze, že každému výrobnímu procesu odpovídá určitá technicky optimální úroveň zaměstnanosti, při níž je produktivita práce maximální, a jakákoliv jiná úroveň zaměstnanosti vede k poklesu produktivity práce proti tomuto maximu. Pro každé průmyslové odvětví byla vypočtena časová řada hodinové produktivity práce $P = Q/L \cdot H$, kde Q je výsledný produkt, L skutečná zaměstnanost a H průměrný počet hodin práce jednoho dělníka v daném odvětví. Potom z této řady byly vybrány vrcholové body P^* a opět sestrojena obalová křivka analogicky jako u metody fondové náročnosti.

Nedostatky této metody jsou analogické jako u metody fondové náročnosti. Není prokázáno, že skutečně vrcholové body maximální hodinové produktivity práce odpovídají ekonomicky optimálnímu produktu, dále lineární průběh řad P^* a L^* je příliš zjednodušující a může přispívat ke zkreslení odhadu kapacity. Metoda je založena pouze na faktoru práce, resp. jeho efektivnosti ve výrobním procesu a abstrahuje od dalších

výrobních faktorů, jejichž náklady nemusí být v krátkém období konstantní.

c) Metody založené na kombinaci všech výrobních faktorů

Do této třídy patří metoda, nedávno navržená sovětskými ekonomy [13], která se snaží spojit různé předešlé přístupy. Odhad výrobní kapacity je založen na všech nejdůležitějších faktorech — práci L , základních fondech K , energii E a surovinách M . Pomocí regresní analýzy jsou nalezeny trendové křivky empirických hodnot výrobních faktorů i dílčích ukazatelů jejich efektivnosti. Kapacitní křivky těchto veličin vzniknou posunutím trendových křivek ve směru osy y o maximální vzdálenost mezi hodnotami časové řady každého parametru (které se nacházejí nad trendovou křivkou) a hodnotami parametrů na trendové křivce ve stejném okamžiku. Vynásobením kapacitních hodnot výrobních faktorů a kapacitních hodnot jejich dílčích efektivností získáme čtyři indexy výrobní kapacity. $Q_1^* = \max K \cdot \max a$, $Q_2^* = \max E \cdot \max b$, $Q_3^* = \max L \cdot \max c$, $Q_4^* = \max M \cdot \max d$, kde K jsou základní fondy, a — jejich účinnost, E — výrobní spotřeba elektrické energie, b — její efektivnost, L — počet odpracovaných člověkohodin, c — produktivita práce, M — materiálová spotřeba a d — její efektivnost. Pátý index je obdržen metodou Whartovské školy z řady skutečného produktu Q — $\{Q_5^* = \max Q\}$. Geometrickým průměrem těchto pěti hodnot vznikne výsledná, tzv. *integrální výrobní kapacita*

$$Q^* = \sqrt[5]{Q_1^* \cdot Q_2^* \cdot Q_3^* \cdot Q_4^* \cdot Q_5^*}$$

Použití kapacitních hodnot zdrojů namísto skutečných při vyjádření kapacity zdůvodňují autoři tím, že zaměstnání nové pracovní síly vyžaduje v zásadě dodatečný objem ostatních výrobních zdrojů, což však v případě existence např. nevyužitého zařízení se nezdá být zcela oprávněné. Z tohoto důvodu je zřejmě odhad kapacitního produktu nadhodnocen.

Hlavním nedostatkem je však ta skutečnost, že každý výrobní zdroj ovlivňuje výrobní kapacitu jinou měrou ve srovnání s ostatními, v závislosti na době a intenzitě fungování ve výrobním procesu i na jeho disponibilním množství a kvalitě. Toto se v konstrukci míry nerespektuje, a z toho důvodu je odhad výrobní kapacity rovněž zkreslen. Podobně jako u ostatních trendových metod je pouze předpokládáno plné využití ve vrcholovém bodě, jímž kapacitní křivka prochází. (Autoři se v další etapě pokoušejí toto korigovat o žádanou úroveň využití kapacity, určenou pomocí ekonomických kritérií. V zásadě to ovšem námitku nevyvrací.) Dále ani zde nejsou brány v úvahu kvalitativní aspekty výrobního procesu, které se v ukazatelích dílčích ekonomických efektivností, vyjádřených tradičním způsobem jako statistické poměry fyzických objemů příslušných veličin, promítají jen neúplně.

Závěr

Shrneme-li všechny metody v přehledu uvedené z hlediska jejich vhodnosti pro socialistickou ekonomiku, jsou v podstatě všechny aplikovatelné, ovšem s přihlédnutím k institucionálním, ekonomickým a jiným podmínkám a specifikům socialismu. Je zřejmé, že v zásadě budou metody poskytovat odlišné výsledky pro absolutní hladinu výrobní kapacity i pro její dynamiku v čase, v závislosti na předpokladech konstrukce metod.

Vzhledem k existující a do budoucna se prohlubující relativní omezenosti některých výrobních zdrojů (pracovní síla, energie, některé druhy suroviny a materiálů) mají největší vypovídací schopnost pro aproximaci výrobní kapacity metody založené na syntetické kapacitě. Jejich slabým místem je však (vedle specifických nedostatků každé metody) nedostatečně přesné vyjádření jednotlivých výrobních faktorů (např. u základních fondů je jejich agregát ve formě fyzických objemů na vyšší úrovni agregace vyjádřen hodnotově, přitom ceny jen slabě korelují s vzrůstající produktivností fondů, u práce nejsou respektovány rozdíly v její složitosti), často nejsou uvažovány v současné době klíčové faktory, jako energie a suroviny, což může podstatně zkreslit výsledné odhady kapacity. Všechny uvedené otázky čekají na další výzkum v této oblasti, zdokonalení metod měření výrobní kapacity a v neposlední řadě zpřesnění podkladových statistických údajů.

Literatura

- [1] AGANBEGJAN, A. G. — BAGRINOVSKIJ, K. A. — G.: Sistema modelej narodno-chozjajstvennogo planirovanija. Moskva, Mysl 1972.
- [2] ANČIŠKIN, A. I.: Prognóza rústu socialistické ekonomiky. Ekonomické vědy v socialistických zemích, 1974, č. 8.
- [3] BREUSS, F.: Potential Output — Ein Beitrag zur Messung gesamtwirtschaftlicher Kapazitätsauslastung und konjunktureller Ungleichgewichte. Empirica, 1975, č. 2.
- [4] BRISCO, G. — O'BRIEN, P. — SMYTH, D. J.: The Measurement of Capacity Utilization in the United Kingdom. Warwick, Centre for Industrial and Business Studies 1970.
- [5] DENISON, E. E.: Why Growth Rates Differ, Postwar Experience in Nine Western Countries. Washington, The Brookings Institution 1967.
- [6] FOSS, M. F.: The Utilization of Capital Equipment: Postwar Compared With Prewar. Survey of Current Business, June 1963.
- [7] HAZLEDINE, T. — WATTS, I.: Short-Term Production Functions and Economic Measurement of Capacity for UK Manufacturing Industries. Oxford Bulletin of Economics and Statistics, November 1977.
- [8] HICKMAN, B.: On a New Method of Capacity Estimation. Journal of the American Statistical Association, June 1964.
- [9] JOHANSEN, L.: Production Functions and the Concept of Capacity. Recherches récentes sur la fonction de production. Ceruna, Namur 1968.
- [10] KLACEK, J. — TOMS, M.: Pracovní síla a modelování reprodukčního procesu. Praha, Academia 1976.
- [11] KLEIN, L. R.: Some Theoretical Issues in the Measurement of Capacity. Econometrica, 1960, č. 2.

- [12] KLEIN, L. R. — SUMMERS, R.: The Wharton Index of Capacity Utilization. Wharton School, University of Pennsylvania 1966.
- [13] KURENKOV, J. V. (reč.): Proizvodstvennyje možščnosti v promyšlennosti glavnyh kapitalističeskich stran. Moskva, Nauka 1978.
- [14] LANGE, O.: Politická ekonomie. Obecné otázky. Praha, Academia 1966.
- [15] LANGE, O.: Ekonomia polityczna II. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1966.
- [16] Measures of Productive Capacity. [Hearings Before the Subcommittee on Economic Statistics.] 87th Congress, 2nd sess., Washington 1962.
- [17] MICHALEVSKIJ, B. N.: Sistema modelej srednesročnogo narodnochozajstvennogo planirovanija. Moskva, Nauka 1972.
- [18] MICHALEVSKIJ, B. N. — POKATILO, I.: Potential GNP Estimation. Ekonomiska analiza, 1970, č. 3–4.
- [19] MORAWETZ, D.: The Electricity Measure of Capital Utilization. World Development, 1976, č. 8.
- [20] NEŠPOROVÁ, A.: Některé otázky měření ekonomických veličin na makroekonomické úrovni. Polit. Ekon., 26, 1978, č. 10.
- [21] NEŠPOROVÁ, A.: Dimenze ekonomických veličin a otázka využití zdrojů při modelování reprodukčního procesu. [Kandidátská disertační práce.] Praha, EÚ ČSAV 1979.
- [22] PETRAKOV, N. J.: Kibernetičeskije problemy upravlenija ekonomikoj. Moskva, Nauka 1974.
- [23] PHELPS, E. — PHELPS, Ch.: Factor — Price — Frontier Estimation of a „Vintage“ Production Model of the Postwar United States Nonfarm Business Sector. The Review of Economics and Statistics, August 1966.
- [24] Proceedings of the Business and Economic Statistics. Washington, ASA 1973.
- [25] ŠAFĀŘ, J. a kol.: Ekonomika socialistického podniku. Praha, SNTL 1979.
- [26] ŠATILOV, N. F.: Analiz zavisimostej socialističeskogo rasširennoho vosproizvodstva i opyt jego modelirovanija. Novosibirsk, Nauka 1974.
- [27] TOMS, M.: Potenciální produkt, využití výrobních činitelů a ekonomický růst. Ekon. Čas., 17, 1969, č. 2.
- [28] TOMS, M.: Nástin teorie měření efektů v socialistické ekonomice. Praha, EÚ ČSAV 1979.
- [29] VANER, J. — TOMS, M. a kol.: Národohospodářská efektivnost. Teorie a měření. Praha, Svoboda 1977.
- [30] VERDOORN, P. — POST, J. J.: Capacity and Short-Term Multipliers. In: Economic Analysis for National Economic Plannings. London, Butterworths 1964.
- [31] VINTROVÁ, R. — KLACEK, J. — KUPKA, V.: Ekonomický růst v ČSSR, jeho bariéry a efektivnost. Polit. Ekon., 28, 1980, č. 1.
- [32] WINSTON, G. C.: The Theory of Capital Utilization and Idleness. Journal of Economic Literature, 1974, č. 4.

ПРОИЗВОДСТВЕННАЯ МОЩНОСТЬ И ЕЕ ИЗМЕРЕНИЕ

НЕШПОРОВА, Алена

При нынешних качественно новых условиях экономического развития все выразительнее выступает потребность оценки верхней границы мощности экономики при ресурсах существующего размера, структуры и взаимных отношений в оборудованности отдельными ресурсами производственной мощности экономики. Из анализа ряда существующих понятий производственной мощности вытекает, в сущности, редукция на две ограничения: так наз. мощность устройства, совпадающая с мощностями основных фондов, и так наз. синтетическая мощность, являющаяся результатом комбинации мощностей отдельных производственных ресурсов в процессе производства и учитывающая их возможную ограниченную размещаемость. В обоих случаях можно учитывать технологическо-максимальный и долгосрочно-максимально-достижимый уровень производства (т. е. технологическую и практическую мощность). Более подробное изучение факторов оказывающих влияние на границы

применения отдельных источников в производстве, ведет к устранению мнимой дихотомии между „техническим“ и „экономическим“ ограничением мощности и так наз. экономическая мощность сливается с синтетической мощностью.

На основе приведенного разделения понятия мощности классифицированы и существующие методы аппроксимации производственной мощности, разобраны их недостатки и изучена применимость их аппликации в социалистической экономике. Учитывая относительную ограниченность некоторых производственных факторов (рабочая сила, энергия и др.) являются наиболее подходящими меры, основанные на синтетической мощности, которые, однако, требуют дальнейшего усовершенствования.

PRODUCTIVE CAPACITY AND ITS MEASURING

NEŠPOROVÁ, Alena

In recent, qualitatively new conditions of the economic development it becomes highly topical to evaluate the upper limit of the productive performance of the economy under existing constraints — productive capacity of the economy. The analysis of a number of existing concepts of productive capacity comes in fact to the reduction to two definitions: so-called plant capacity, identified with the capacity of existing plant and equipment, and so-called synthetic capacity, resulting from the combination of the capacities of particular productive resources in the process of production which takes into account their limited availability. In both cases it is possible to differentiate technological maximum, and maximum production level attainable in the long run (that is, technological and practical capacity). A deeper investigation of the factors, limiting the usage of particular resources in the production, results in abolition of the illusory dichotomy between the „technological“ and „economic“ concept of the capacity, and the so-called economic (cost) capacity merges with the synthetic one.

On the basis of the above mentioned distinction in capacity concepts the methods of productive capacity measurement are classified, taking into account the adequacy of their application to the conditions of the socialist economy. The measures based on the so-called synthetic capacity seem to be the most suitable, because they reflect the relative limits of respective factors of production (labour power, energy etc.).

Organizácia procesu realizácie rozhodnutia

PINKA, Dušan

Jedným z predpokladov ďalšieho rozvoja, a predovšetkým zvyšovania účinnosti sústavy plánovitého riadenia, ako na to poukazuje aj Súbor opatrení na zdokonalenie sústavy plánovitého riadenia národného hospodárstva po roku 1980, je zvyšovanie kvality vecného rozhodovania na všetkých stupňoch riadenia, a to na základe sústavnej analytickej činnosti, všestranného využívania informácií o pohybe vnútorného a zahraničného trhu a uplatňovanie racionálnych účinných metód rozhodovania.

V súvislosti s neustálym úsilím o zvyšovanie úrovne kvality rozhodovania však treba zdôrazniť, že aj to „najlepšie“ rozhodnutie, ako výsledok dôkladnej analýzy a poznania problému, vysokej odbornej erudovanosti subjektu rozhodovania, jeho bohatých skúseností, využívania najmodernejších metód rozhodovania a prostriedkov výpočtovej techniky, v prípade, že nie je aj realizované, neprináša žiaden efekt. V tomto smere je potrebné poukázať na význam organizačného zabezpečenia procesu realizácie prijatého rozhodnutia, a zároveň na určitú rôznorodosť názorov, či realizácia prijatého rozhodnutia je, alebo nie je súčasťou rozhodovacieho procesu.

Prv než pristúpime ku skúmaniu vzájomného vzťahu rozhodovacieho a realizačného procesu, ako aj jeho štruktúry, je potrebné uvedomiť si miesto a úlohy procesu realizácie prijatého rozhodnutia v systéme spoločenského diania.

Kým politická ekonómia chápe pojmom realizácia premenu výrobku na tovar, ktorý má výmennú hodnotu a realizuje sa na trhu, v teórii rozhodovania rozumieme pojmom realizácia alebo realizačný proces „cieľavedomé pôsobenie človeka (v konkrétnych sociálnych vzťahoch) alebo systému človek — stroj (sociotechnického systému), smerujúce k praktickému uskutočneniu cieľov predmetných v produkte, majúcom úžitkovú hodnotu. Produkt môže mať rôzny charakter, napr. hmotný (stroj, zariadenie, stavba), informačný (plán, projekt) a podobne“.¹

¹ PAVELKA K. a kol.: Řešení komplexních úkolů v řídicí praxi. Praha, Svoboda 1979.

S problematikou realizácie sa možno v odbornej literatúre stretnúť predovšetkým v prácach z oblasti matematickej teórie systémov, teórie organizácie. Treba však uviesť, že problematika realizácie sa rieši iba v kontexte danej teoretickej disciplíny.

V súvislosti so skúmaním vzájomného vzťahu rozhodovacieho a realizačného procesu, jednotliví autori realizáciu prijatého rozhodnutia buď chápu ako organizačnú súčasť rozhodovacieho procesu, alebo ju vyčleňujú ako samostatný proces. Medzi autorov, ktorí v realizácii prijatého rozhodnutia vidia organickú súčasť vlastného rozhodovacieho procesu, patria napr. T. T. Paterson, H. B. Maynard, P. F. Drucker a ďalší.²

Druhá skupina autorov (napr. A. H. Simon, H. I. Ansoff, ale aj u nás doma K. Pavelka) vyčleňuje realizáciu prijatého rozhodnutia z vlastného rozhodovacieho procesu. Tento prístup k určovaniu štruktúry rozhodovacieho procesu je plne opodstatnený a my sa s ním tiež stotožňujeme. Čím je to možné odôvodniť?

Rozhodovanie ako súčasť riadenia možno definovať ako činnosť subjektu rozhodovania, zameranú na hľadanie takého variantu riešenia daného problému, ktorý by z hľadiska racionality vychádzal z jedného z troch známych princípov rozhodovania (maximalizácie, satisfakcie alebo optimalizácie). To znamená, že rozhodovací proces končí výberom jedného z variantov riešenia daného problému.

Realizácia prijatého rozhodnutia je teda samostatnou časťou riadacieho procesu, ktorá sa člení do jednotlivých etáp a fáz. Skutočnosť, že proces realizácie prijatého rozhodnutia nechápeme ako súčasť rozhodovacieho procesu, možno odôvodniť aj tým, že subjekt rozhodovania je v praxi spravidla iný, než je subjekt realizácie prijatého rozhodnutia. Rozhodovanie, t. j. výber optimálneho variantu je náplňou činnosti subjektu rozhodovania, kým realizácia je uskutočňovaná spravidla inou osobou alebo skupinou ľudí.

Spájanie a upevňovanie vzťahov medzi rozhodnutím a jeho realizáciou, aj keď sú oba tieto prvky súčasťou dvoch rôznych systémov (systém tvorby rozhodnutí a systému realizácie rozhodnutí), je však veľmi dôležité. Vyplýva to už z uvedenej skutočnosti, že najsť určité riešenie rozhodovacieho problému nepostačuje — treba ho rovnako dobre realizovať aj v hospodárskej praxi. A to možno uskutočniť iba dokonalou zladenosťou rozhodovacieho a realizačného procesu navzájom.

K vytváraniu nevyhnutných podmienok úspešnej realizácie prijatého rozhodnutia dochádza ešte počas rozhodovacieho procesu, v rámci priebehu prípravy a prijatia rozhodnutia. To len potvrdzuje už spomínanú

² Podľa H. B. Maynarda možno v rozhodovacom procese rozoznávať päť fáz: 1. identifikácia problému, 2. nazhromaždenie potrebných údajov, 3. návrh príslušných variantov riešenia, 4. rozhodnutie, 5. realizácia rozhodnutia. Päť fáz rozhodovacieho procesu rozoznáva aj P. F. Drucker: 1. určenie problému, 2. analýza problému, 3. vypracovanie variantných riešení, 4. voľba optimálneho riešenia, 5. premena rozhodnutia na efektívnu akciu.

potrebu úzkej nadväznosti rozhodovacieho a realizačného procesu. Už pri prijatí rozhodnutia treba predvídať, kto, kde, kedy a akým spôsobom sa bude podieľať na samej jeho realizácii v hospodárskej praxi.

Úspešná realizácia jednotlivých rozhodnutí je podmienená vytvorením dobrého organizačného zabezpečenia realizácie rozhodnutia akéhokoľvek druhu. Pochopiteľne, že s rastúcou zložitostou prijímaných rozhodnutí rastú aj nároky na organizačné zabezpečenie realizácie. Táto skutočnosť vyplýva z komplikovanej vysokej dynamickosti a stochastickosti realizačných procesov zložitých rozhodnutí.

Pri rozhodovacom procese možno z hľadiska jeho štruktúry rozoznávať jednotlivé etapy a fázy. Nie je to inak ani pri procese realizácie prijatého rozhodnutia. Pochopiteľne, že nie každá etapa sa musí rozčleňovať na rovnaký počet fáz, resp. pri ďalšom hlbšom členení na rovnaký počet krokov. Pri takto chápanom členení realizačného procesu môže fáza predstavovať zároveň aj celú etapu realizácie prijatého rozhodnutia.

Činnosť vedúceho a riadiaceho aparátu možno rozčleniť podľa uvedenej schémy realizačného procesu (schéma 1).

Schéma 1

Etapa	Fáza
I. etapa prípravy realizácie	<ol style="list-style-type: none"> 1. oboznámenie sa s obsahom rozhodnutia a s jeho významom 2. vypracovanie organizačného plánu zabezpečenia realizácie rozhodnutia 3. konkretizácia úloh prijatého rozhodnutia s prípadným zavedením korekcií do jeho obsahu 4. ustanovenie zodpovedných osôb za realizáciu číastkových úloh rozhodnutia a vytvorenie systému zodpovednosti za splnenie úloh, vrátane systému stimulovania
II. etapa vlastnej realizácie rozhodnutia ⁵	5. organizácia priebehu plnenia rozhodnutia
III. etapa zhodnotenia realizácie rozhodnutia	6. praktické zhodnotenie plnenia rozhodnutia

V ďalšej časti si bližšie všimneme tieto fázy.

Prvá fáza realizácie prijatého rozhodnutia — *oboznámenie sa s obsahom rozhodnutia a s jeho významom* — začína obdržaním prijatého rozhodnutia. Prijaté rozhodnutia nadobúdajú tvar určitého druhu organizačnej dokumentácie, alebo sa môžu odovzdávať aj ústnou formou. Medzi

⁵ Etapu vlastnej realizácie rozhodnutia možno chápať aj ako realizačný proces prijatého rozhodnutia v užšom zmysle slova; realizačný proces v širšom zmysle slova zahŕňa logické skĺbenie všetkých uvedených fáz.

dokumenty zakotvujúce prijaté rozhodnutia patria: príkaz, nariadenie, uznesenie, inštrukcia a protokol.

Nezávisle od foriem zakotvenia prijatého rozhodnutia musí jeho formulácia zodpovedať týmto nevyhnutným požiadavkám:

- a) presnosť určenia cieľa,
- b) adresnosť,
- c) lehoty splnenia,
- d) spôsob a prostriedky plnenia.

Jednou z podmienok úspešnej realizácie prijatého rozhodnutia je dôkladné oboznámenie sa subjektu realizácie so zmyslom, cieľom a významom prijatého rozhodnutia. Na objasňovaní obsahu rozhodnutia sa musia aktívne podieľať vedúci a odborní špecialisti a významné miesto v tomto smere patrí stranickým a odborovým organizáciám. Tieto organizácie majú možnosť vysvetľovať zmysel, cieľ a význam prijatých rozhodnutí širšiemu okruhu zainteresovaných pracovníkov na ich plnení. Práve stranické organizácie majú nezastupiteľnú úlohu pri formovaní vedomia vedúcich a členov kolektívov a ich vysoká aktivita i úzka spolupráca so všetkými spoločenskými organizáciami a hospodárskymi kádrami je predpokladom úspešnej realizácie prijatých rozhodnutí v podnikoch a vo výrobných-hospodárskych jednotkách.

Správne pochopenie zmyslu, cieľa a významu prijatého rozhodnutia závisí od:

- a) skúseností a odborných vedomostí riadiacich pracovníkov,
- b) predpokladanej možnosti a účelnosti plnenia daného rozhodnutia, čo vedie riadiaceho pracovníka k zamysleniu sa nad tým, či danú úlohu je reálne splniť pri existujúcich prostriedkoch a danom počte ľudí; v prípade, že úloha je za daného stavu nesplniteľná, dáva jej riadiaci pracovník taký tvar, ktorý umožňuje uvažovať s jej splnením.

V tejto súvislosti treba uviesť, že vedúci ako zodpovedný realizátor prijatého rozhodnutia mení doručенú úlohu tak zámerne (pozri bod b), ako aj neuvedomele. Na zmenšenie tohto negatívneho pôsobenia a na korekciu pôvodného rozhodnutia je potrebné, aby sa už v štádiu prípravy rozhodnutia brali do úvahy možnosti a potreby realizátorov rozhodnutia a predpokladali sa ich možné reakcie smerom k rozhodnutiu. Základným prostriedkom odstránenia týchto ťažkostí tak v procese prípravy a tvorby rozhodnutia, ako aj jeho realizácie je, aby sa už prípravy a tvorby rozhodnutia zúčastňovali tie osoby alebo aspoň ich zástupcovia, ktorí sa budú podieľať na jeho realizácii v hospodárskej praxi. Skoordinovaný názor subjektu rozhodovania a subjektu realizácie rozhodnutia je dôležitým predpokladom správneho rozhodnutia a zabezpečenia vhodných podmienok v záujme jeho úspešnej realizácie v praxi.

Uvedené činnosti vedúceho a riadiaceho aparátu vytvárajú v podstate obsah organizačného plánu zabezpečenia realizácie prijatého rozhodnutie. Východiskovým bodom každej práce organizačného charakteru je vypracovanie zodpovedajúceho organizačného plánu.

Vypracovanie organizačného plánu zabezpečenia realizácie rozhodnutia možno rozčleniť z dvoch hľadísk:

- a) priestorového, t. j. vymedzenia objektu (systému alebo skupiny systémov), pre ktorý nadobúda platnosť prijaté rozhodnutie;
- b) časového, t. j. vymedzenia časových intervalov, v ktorých dochádza k postupnej realizácii prijatého rozhodnutia.

Organizačný plán zabezpečenia realizácie prijatého rozhodnutia musí byť pružný. Každému priestorovému a časovému vymedzeniu rozhodnutia musí v záujme sústredenia realizačného pôsobenia v rozhodujúcom bode a v rozhodujúcom čase zodpovedať osobitné zoskupenie ľudských síl a materiálnych prostriedkov.

Spomenutý organizačný plán musí byť konkrétny a vychádzať z presného určenia oblasti platnosti prijatého rozhodnutia. Každé rozhodnutie má totiž presne vymedzenú sféru jeho platnosti. Niektoré rozhodnutia sa týkajú všetkých systémov daného objektu, daktoré iba určitej časti systémov, iné majú platnosť pre celý systém, a niektoré iba pre určitú časť. Z toho dôvodu je potrebné jednoznačne vymedziť hranice pôsobenia prijímaných rozhodnutí a zohľadňovať ich v procese realizácie.

Po vypracovaní obsahového zamerania organizačného plánu zabezpečenia realizácie prijatého rozhodnutia nasleduje tretia fáza realizačného procesu — *konkretizácia prijatého rozhodnutia s prípadným zavedením korekcií do jeho obsahu*.

V súvislosti s prebiehajúcou vedecko-technickou revolúciou sa úmerne zvyšujú aj nároky na riadenie jednotlivých zložiek takého zložitého systému, akým je národné hospodárstvo. Zvýšené nároky na riadenie sú vyvolané neustálym rastom zložitosti prebiehajúcich spoločenských procesov. Ani realizácia prijímaných rozhodnutí nie je žiadnou výnimkou. Realizácia zložitých rozhodnutí vyvoláva potrebu ich rozloženia na rozhodnutia čiastkové a jednoduchšie, čo je jedným z predpokladov úspešnej realizácie zložitých rozhodnutí.

Takto rozložené rozhodnutie treba bližšie konkretizovať, ako sme už uviedli, tak z priestorového, ako aj z časového hľadiska. Napríklad z hľadiska času treba plnenie úlohy rozložiť do jednotlivých rokov (ak ide o investičnú akciu väčšieho charakteru), mesiacov, príp. dekád (ako ide o akciu menšieho charakteru). Konkretizácia úloh prijatého rozhodnutia sa môže dotýkať napríklad vypracovania harmonogramu plánovaných dodávok materiálu alebo iných prác od dodávateľov, spôsobu dopravy dodávok, určenia bližších termínov odovzdávania objektov do užívania a podobne.

Prípadné zavedenie korekcií do obsahu prijatého rozhodnutia môže byť spôsobené viacerými faktormi. Medzi najčastejšie patria:

- a) zlá organizácia zabezpečovania plnenia prijatého rozhodnutia;
- b) rýchle zmeny v situácii, vyvolané vonkajšími vplyvmi;
- c) vážne chyby, ktoré sa vyskytli ešte v príprave daného rozhodnutia.

Všeobecne možno povedať, že výskyt ktoréhokoľvek z uvedených faktorov nevyhnutne vyvoláva v záujme efektívneho riešenia rozhodovacieho problému potrebu zavedenia korekcií určitého druhu do prijatého rozhodnutia. Tieto faktory, ktoré zároveň narúšajú organizačný plán zabezpečenia realizácie prijatého rozhodnutia, nazývame aj faktormi dezorganizujúcimi.

Korekcie môžu vyvolať aj dodatočné zmeny v prijatom rozhodnutí (nie však meritórneho charakteru), resp. môžu sa prijať aj nové rozhodnutia. Pochopiteľne, zavádzanie podstatných korekcií do prijatého rozhodnutia je opodstatnené iba v odôvodnených prípadoch a v procese realizácie prijatého rozhodnutia nevzniká vždy. Subjekt realizácie však musí byť pripravený aj na takéto situácie, aby dokázal včas zapracovať, a zároveň aj zrealizovať potrebné korekcie.

Rozhodnutia prijímané v podmienkach neistoty (rizika) však v záujme efektívneho riešenia rozhodovacieho problému priam vyzývajú k zavádzaniu korekcií v procese realizácie rozhodnutia tohto typu. V podmienkach neistoty totiž subjekt realizácie rozhoduje iba pri neúplnej informovanosti a vopred presne nepozná, aké situácie v skutočnosti nastanú. V takomto prípade pozná iba pravdepodobnosti výskytu jednotlivých situácií, ktoré prichádzajú do úvahy. Okolnosti si však vyžadujú prijať rozhodnutie aj v takýchto prípadoch. Potom je úspešnosť prijatého rozhodnutia podmienená vypracovaním plánu opatrení na zníženie rizika a z neho vyplývajúcimi potrebnými korekciami, uplatňovanými v procese realizácie prijatého rozhodnutia.

Obsahom vypracovaného plánu na zníženie rizika je:

a) predvídanie nepriaznivých faktorov; malo by poukázať na všetky možné dezorganizujúce faktory, ktoré sa v procese realizácie môžu vyskytnúť;

b) určenie miery ohrozenia, vyjadrenej pravdepodobnosťou výskytu dezorganizujúceho faktora;

c) systém preventívnych opatrení, vyjadrujúci ekonomicky únosné preventívne opatrenia na zabránenie výskytu nepriaznivých javov;

d) systém podmienených opatrení, zahŕňajúci jednotlivé ochranné opatrenia, znižujúce negatívne následky nepriaznivých javov;

e) informačný systém, zabezpečujúci dostatok informácií pre potreby subjektu realizácie prijatého rozhodnutia.

Korekcia rozhodnutia nie je však spojená iba so vznikom nepriaznivej situácie. V priebehu realizácie prijatého rozhodnutia môže subjekt realizácie objaviť nové, nepredvídané možnosti, umožňujúce vyriešiť rozhodovací problém s vynaložením menšieho objemu prostriedkov, príp. s daným objemom prostriedkov dosiahnuť vyššiu úroveň splnenia cieľa a tým uspokojíť nárok subjektu rozhodovania na vyššom stupni. Odhalenie takýchto skutočností, v príprave rozhodnutia dovtedy nepoznaných, vedie takisto k zavádzaniu určitých korekcií.

Zavádzanie korekcií v procese realizácie prijatého rozhodnutia kladie

určité požiadavky aj na vedúcich ako zodpovedných realizátorov. Vyžaduje to od nich neustále sledovanie realizačného procesu a podmienok sprievádzajúcich tento proces, dostatok skúseností, poznatkov, ale aj odvahy a statočnosti, odpor k pohodlnosti a zaužívanému stereotypu.

Na záver treba zdôrazniť, že realizácia prijatého rozhodnutia dáva spravidla do pohybu mohutnú masu ľudí a prostriedkov, a tento proces, organizačne zabezpečený, nie je správne, a ani efektívne narúšať korekciami významom nie podstatnými.

Ďalšou fázou procesu realizácie prijatého rozhodnutia, v poradí štvrtou, je *určenie osôb zodpovedných za realizáciu čiastkových úloh rozhodnutia a vytvorenie systému zodpovednosti za splnenie úloh, vrátane systému stimulovania.*

Realizáciu zložitého rozhodnutia možno chápať aj ako realizáciu viacerých čiastkových jednoduchších úloh, ktoré vo svojom komplexe zahŕňajú celkový obsah zložitého rozhodnutia. Za realizáciu zložitého rozhodnutia je z hľadiska uplatňovania princípu jediného zodpovedného vedúceho zodpovedný jeden vedúci pracovník, ktorý deleguje právomoc, a zároveň zodpovednosť na svojich podriadených, ako zodpovedných subjektov realizácie čiastkových úloh.

Na uskutočňovanie každej skupiny prác sa preto vyberajú v potrebnom počte pracovníci zodpovedajúcej kvalifikácie, disponujúci dostatočnými schopnosťami a praktickými skúsenosťami. Osobitný význam treba v tomto smere venovať výberu pracovníkov, ktorí budú zodpovední za určitú časť realizácie prijatého rozhodnutia a budú riadiť činnosť podriadených.

Pracovníci, ktorí realizujú prijaté rozhodnutie, musia spĺňať tieto požiadavky:

- a) vysokú odbornú erudovanosť v otázkach, týkajúcich sa prijatého rozhodnutia;
- b) disponovanie potrebnými právomocami, ktoré vedúci deleguje pracovníkom, uskutočňujúcim v jeho mene operatívne riadenie;
- c) schopnosť uskutočňovať kontrolu.

Tak v procese prípravy a tvorby rozhodnutia, ako aj v procese jeho realizácie, dôležitú úlohu zohráva motivácia a záujmy zúčastnených osôb. Zodpovedajúca úroveň motivácie zainteresovaných pracovníkov na realizácii prijatého rozhodnutia závisí od zodpovedne vybudovaného a vhodne uplatňovaného systému ich stimulovania. Najdôležitejšou úlohou dobre organizovaného systému stimulovania je skĺbenie účinkov materiálnych a morálnych stimulov pri zvyšovaní úrovne motivácie pracovníkov, podieľajúcich sa na realizácii prijatého rozhodnutia.

Ďalšou fázou realizačného procesu je *organizácia priebehu vlastného plnenia rozhodnutia.*

Už v úvode predloženého príspevku sme zdôraznili potrebu úzkej nadväznosti rozhodovacieho a realizačného procesu, resp. systému tvorby rozhodnutí a systému realizácie rozhodnutí. Každý systém predstavuje

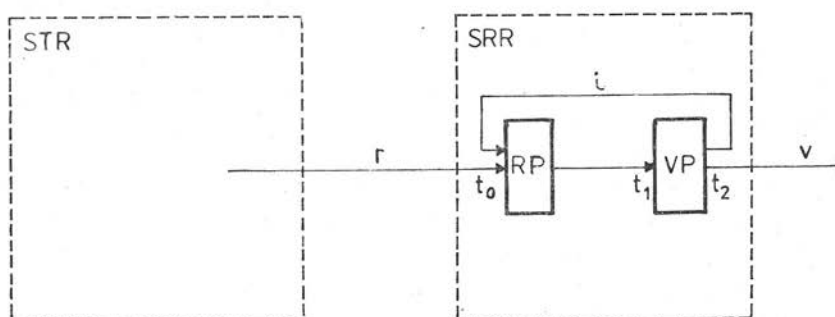
množinu usporiadaných prvkov a vzťahov medzi nimi. Prvky systému realizácie prijatých rozhodnutí možno rozdeliť do dvoch skupín:

- a) riadiace prvky, ktoré zabezpečujú operatívne riadenie a reguláciu priebehu plnenia prijatého rozhodnutia, t. j. organizátorskú činnosť;
- b) výkonné prvky, zabezpečujúce konkrétnu realizačnú činnosť.

Riadiace prvky sú predstavované vedúcimi a jednotlivými odbornými špecialistami, ktorí sú v závislosti od svojej funkcie rôznou mierou zodpovední za realizáciu prijatého rozhodnutia spoločensky rentabilným spôsobom.

Výkonné prvky sú osoby, ktoré sú podriadené vedúcim a odborným špecialistom, a svojou činnosťou (napr. výrobnou) priamo realizujú prijaté rozhodnutie v hospodárskej praxi na základe plnenia pokynov svojich nadriadených (riadiacich prvkov systému realizácie rozhodnutí).

Dosiaľ uvedené a niektoré ďalšie poznatky možno ilustrovať na obrázku 1. Prijaté rozhodnutie (r) predstavuje výstupný prvok systému tvorby rozhodnutí (STR), a zároveň je vstupným prvkom systému realizácie

Obr. 1.

rozhodnutí (SRR). Nech v čase t_0 obdrží riadiaci prvok (RP) systému realizácie rozhodnutí dané rozhodnutie a v čase t_1 sa rozhodnutie (r), či už v danom tvare, alebo modifikovanom, prostredníctvom zavedenia korekcií určitého druhu dostane k výkonným prvkom (VP) systému realizácie rozhodnutí. Interval $\langle t_0, t_1 \rangle$ predstavuje potom časové obdobie, počas ktorého dochádza k uskutočňovaniu prvých štyroch fáz realizačného procesu, spoločne nazvaných ako etapa prípravy realizácie rozhodnutia.

Výkonné prvky potom prostredníctvom disponibilných prostriedkov konkrétne realizujú dané rozhodnutie (r), smerujúce k dosiahnutiu vytýčeného cieľa. Prostredníctvom spätnej väzby (i) je riadiaci prvok priebežne informovaný o priebehu realizácie daného rozhodnutia a má stále možnosť zasiahnuť prostredníctvom rôznych organizačných opatrení do

tohto procesu v záujme čo najefektívnejšieho priebehu procesu realizácie.

Nech čas t_2 predstavuje ukončenie vlastného realizačného procesu. Potom interval (t_1, t_2) predstavuje dĺžku trvania vlastnej realizácie rozhodnutia, označovanú ako etapa vlastnej realizácie rozhodnutia alebo realizácia rozhodnutia v užšom zmysle slova.

Nech (v) predstavuje výsledok realizácie prijatého rozhodnutia. Nasleduje posledná fáza realizačného procesu — *praktické zhodnotenie prijatého rozhodnutia*. Tá predstavuje záverečnú, ale dôležitú fázu jeho realizácie. Jej cieľom je spravidla posúdiť tieto skutočnosti:

- a) mieru, resp. stupeň splnenia rozhodnutia,
- b) kvalitu splnenia rozhodnutia,
- c) včasnosť splnenia rozhodnutia,
- d) podiel účasti pracovníkov na realizácii rozhodnutia,
- e) dosiahnutú výšku nákladov pri realizácii rozhodnutia atď.

Úlohou zhodnotenia dosiahnutých výsledkov pri plnení prijatého rozhodnutia je porovnať skutočný stav s predpokladaným, ale tiež objasniť príčiny zistených odchýlok. Rozvoj princípu demokratického centralizmu viedol k objasneniu rôznych, navzájom sa dopĺňajúcich foriem aktívnej účasti pracujúcich na zhodnotení realizovaných úloh.

Praktické zhodnotenie plnenia prijatého rozhodnutia je nemysliteľné bez dobre organizovanej evidencie jednotlivých druhov prác pri realizácii rozhodnutia. Tu nachádzajú svoje uplatnenie všetky druhy evidencie: štatistická, účtovná a operatívno-technická.

Určité problémy zhodnotenia priebehu realizácie stanovených úloh súvisia s potrebou súčasného zhodnotenia plnenia viacerých rozhodnutí, a navyše, podľa rôznorodých ukazovateľov. Ťažkosti tohto druhu možno s úspechom prekonať zavedením automatizovaných systémov riadenia, či už vo výrobných, alebo v nevýrobných oblastiach.

Záver

Problematika realizácie prijatého rozhodnutia je problematikou najvyššou vážnou a aktuálnou. Svedčí o tom aj skutočnosť, akú dôležitosť pripisujú tejto časti riadiaceho procesu najvyššie stranické a štátne orgány. Vychádzajúc z tejto skutočnosti, našou snahou bolo vystihnúť všeobecné črty organizácie procesu realizácie prijatého rozhodnutia. Sme si vedomí, že k určitým odlišnostiam v organizácii realizačného procesu môže dochádzať napríklad v investičnej výstavbe, v technickom rozvoji a podobne, resp. z hľadiska odlišnej „rozhodovacej úrovne“ (napr. národohospodárskej, rezortu, VHJ, podniku atď.). Taktiež otázka hĺbky etapizácie závisí od oblasti, ako aj od úrovne riadenia.

To všetko však nemôže zastrieť potrebu charakterizovania všeobecných črt organizácie procesu realizácie prijatého rozhodnutia a pouká-

zania na určitú jej základnú „kostru“, lebo aj napriek dôležitosti procesu realizácie prijatého rozhodnutia javí sa tento proces najslabším článkom celého riadiaceho procesu. Práve z tohto dôvodu sme chceli upozorniť na dôležitosť uvedeného problému, podnietiť čitateľa k zamysleniu sa nad uvedenými otázkami a vyvolať diskusiu k takej závažnej problematike, akou je nesporne organizácia procesu realizácie prijatého rozhodnutia.

ОРГАНИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ РЕШЕНИЯ

ПИНКА, Душан

Найти определенное решение решающей проблемы не хватает — в равной мере надо реализовать ее и на практике. Успешное осуществление решения обусловлено изданием ее хорошего организационного обеспечения. Поэтому реализация должна содержать в общем логическое соединение следующих видов деятельности: 1. ознакомление с содержанием решения и его значением; 2. разработка организационного плана обеспечения реализации решения; 3. конкретизация задач принятого решения с возможным введением коррекций в его содержание; 4. постановление соответствующих лиц за осуществление частичных роль решения и образование системы ответственности за выполнение задач, в том числе системы стимулирования; 5. организация течения выполнения решения; 6. практическая оценка исполнения решения.

Содержание приведенных деятельностей, которые одновременно образуют содержание отдельных фаз процесса реализации решения, приводится более подробно в приведенной статье.

ORGANIZATION OF THE PROCESS OF SOLUTION REALIZATION

PINKA, Dušan

There is not sufficient to find a certain solution of decisive problem; it is inevitable to realize it in the practice, too. A successful realization of a solution is conditioned by creating a good organizational securing. Because of it the realization should, in general, content a logic joint of the following kinds of activity:

1. to get acquainted with the contents of the solution and its significance; 2. to elaborate an organizational plan for to secure the realization of the solution; 3. concretization of the roles of accepted solution with eventually corrections of its contents; 4. establishing the responsible persons for realization of the partial roles of the solution and creating a responsibility system for fulfilling the tasks, including the stimulation system; 5. organization of the fulfilling of solutions; 6. practical evaluation of the fulfilling of the solution.

The contents of the activities mentioned above, creating at the same time the contents of the single phases of solution realization process, is more precisely described in the given article.

Zo zahraničnej vedy

Úlohy ekonomickej vedy v duchu záverov XXVI. zjazdu KSSZ*

FEDORENKO, N.

XXVI. zjazd KSSZ stanovil cestu nášho národa pre najbližšiu päťročnicu a na ďalšie obdobie, vytýčil nové zodpovedné úlohy pre vedcov-ekonomov, ako aj pre celý sovietsky národ, zhrnul výsledky za uplynulé obdobie.

Činnosť vedeckých ústavov Oddelenia ekonomiky Akadémie vied ZSSR v 10. päťročnici bola zameraná na plnenie záverov XXV. zjazdu strany. Vedci tohto Oddelenia sa bezprostredne zúčastňovali na príprave uznesení strany a vlády o zdokonaľovaní hospodárskeho mechanizmu a o posilnení jeho vplyvu na efektívnosť výroby a kvalitu práce. Pokračovali práce na všetkých šiestich komplexných programoch základného výskumu: *Ekonomické problémy rozvinutého socializmu a zákonitosti jeho prerastania v komunizmus; Rozpracovanie teórie a metód plánovania a riadenia socialistickej ekonomiky; Program výskumu demografických problémov; Regionálna ekonomika a rozmiestnenie výrobných síl ZSSR; Zákonitosti rozvoja svetového socialistickeho hospodárstva, problémy socialistickej ekonomickej integrácie a rozvoja dlhodobých hospodárskych vzťahov ZSSR so socialistickými krajinami; Zákonitosti a tendencie rozvoja ekonomiky kapitalistických a rozvojových krajín a svetového kapitalistického hospodárstva, problémy vonkajších ekonomických vzťahov Sovietskeho zväzu s týmito krajinami.*

V období prípravy na XXVI. zjazd KSSZ vedecké inštitúcie Oddelenia predložili riadiacim orgánom materiály o aktuálnych problémoch rozvoja sovietskej a zahraničnej ekonomiky. V nich sa rozoberajú také rozsiahle problémy národohospodárskeho významu, ako sú zvláštnosti súčasnej etapy rozvinutého socializmu; koncepcia dlhodobého sociálno-ekonomického rozvoja ZSSR; formy zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu a zvyšovania efektívnosti výroby; aktuálne problémy ďalšieho zdokonaľovania plánovitého riadenia socialistickej ekonomiky; smery

* Rozbor referátu na Valnom zhromaždení Oddelenia ekonomiky Akadémie vied ZSSR 16. marca 1981.

efektívnejšieho využívania investičného komplexu, pracovných a prírodných zdrojov. Boli predložené rozsiahle práce o problémoch vedecko-technického pokroku, o štruktúrno-organizačných problémoch strojárstva, o formovaní vysokoefektívneho agropriemyselného komplexu krajiny, ako aj o otázkach zvyšovania blahobytu národa a rozvoja socialistického spôsobu života v perspektíve. Ekonomí, zaoberajúci sa integráciou, pripravili práce o svetovej ekonomike, o zdôvodnení vonkajšej ekonomickej stratégie nášho štátu. Kolektívy ústavov Oddelenia sa aktívne zúčastnili na celonárodnej diskusii k návrhu *Základných smerov ekonomického a sociálneho rozvoja ZSSR na roky 1981–1985 a na obdobie do roku 1990*, ktorá sa rozvinula pred zjazdom. Celý rad dodatočne vyjadrených návrhov z jednotlivých kolektívov našiel svoj odraz v konečnej verzii tohto dokumentu.

Vedci Oddelenia sa zúčastnili na príprave návrhov k celoštátnemu potravinovému programu, ktorému strana prikladá zvlášť veľký význam. „... jeho cieľom je — zdôraznil L. I. Brežnev na XXVI. zjazde KSSZ — v čo najkratšom čase vyriešiť úlohu plynulého zásobovania obyvateľstva potravinami.“

V Ekonomickom ústave AV ZSSR bola ukončená prvá verzia makety práce *Ekonomický systém socializmu* (v troch zväzkoch). Skúma sa v nej široké spektrum problémov ekonomiky rozvinutého socializmu, a to: vytvorenie materiálno-technickej základne komunizmu, prerastanie socialistických výrobných vzťahov na komunistické; problémy socialistickej reprodukcie; metodologické a teoretické problémy využívania ekonomických zákonov socializmu v hospodárskej praxi rozvinutej socialistickej spoločnosti. Vedci CEMI spoločne s ostatnými organizáciami AV ZSSR, ministerstiev a rezortov pripravili *Metodické pokyny pre rozpracovanie a spresnenie Komplexného programu vedecko-technického pokroku v ZSSR na 20 rokov, Základné metodické predpisy pre vypracovanie cieľových komplexných národohospodárskych programov, Metodiku vypracovania prognózy sociálno-ekonomických dôsledkov vplyvu hospodárskej činnosti na životné prostredie*, celý rad materiálov o mnohostupňovej sústave optimalizácie perspektívnych plánov rozvoja národného hospodárstva; vypracovali *Komplexnú prognózu rozvoja národného hospodárstva ZSSR na roky 1990–2000*. Kolektív Ústavu sociálno-ekonomických problémov AV ZSSR vypracoval *Základné smery ďalšieho zdokonaľovania plánovania rozvoja veľkých miest*.

Vedci-ekonomí Sibírskeho oddelenia AV ZSSR určili základné smery ekonomického a sociálneho rozvoja Sibíri, rozpracovali návrhy na splnenie regionálnych programov a vytýčili prvoradé úlohy rozvoja hospodárstva regiónov Sibíri, vrátane systému opatrení pre cieľový komplexný program hospodárskeho využitia oblasti BAM. Ekonomí Ústavu ekonomického výskumu Vedeckého centra Ďalekého východu AV ZSSR urobili veľký kus práce na zostavení súhrnnej medziodvetvovej bilancie Ďalekého východu s experimentálnym rozdelením tokov oblastnej i do-

vážanej produkcie. Ekonomí Uralského vedeckého centra AV ZSSR zostrojili schému tvorby systému modelov prognózovania a perspektívneho plánovania sociálno-ekonomického rozvoja regiónu s vysokou koncentráciou ťažkého priemyslu. Vedci-ekonomí Kolskej a Karelskej pobočky AV ZSSR vypracovali ekonomické základy rozvoja výrobných síl Európskeho severu na dlhodobú perspektívu. Ukončil sa cyklus výskumu na vypracovaní vedecko-metodologických základov a pri praktickom využívaní metód optimalizácie rozvoja a rozmiestnenia odvetví priemyslu s použitím ekonomicko-matematických modelov (CEMI AV ZSSR, EÚ a OPP Sibírskeho oddelenia AV ZSSR a ďalšie), výsledky ktorých nachádzajú stále širšie uplatnenie v národnom hospodárstve. Značný prínos k rozvoju ekonomickej vedy v minulej päťročnici priniesli vedci ekonomických ústavov jednotlivých zväzových republík. Hlavný výskum Ústavu ekonomiky svetovej socialistickej sústavy AV ZSSR sa v minulej päťročnici zameriaval na odhalenie kvalitatívne nových faktorov, určujúcich rozvoj svetového socializmu a jeho vplyv na svetový revolučný proces. V celom rade vedeckých prác bola obsiahnutá analýza rozvoja a zdokonaľovania všetkých základných stránok spoločenského života, ako aj zmien v hospodárskom mechanizme európskych socialistickej krajín, procesu plnenia Komplexného programu socialistickej ekonomickej integrácie a perspektív rozvoja hospodárskej spolupráce krajín RVHP na ďalšie 20 ročné obdobie. Dôležité výsledky sa dosiahli pri skúmaní problémov Ďalekého východu, pri komplexnom rozpracovaní vnútorných a vonkajších problémov súčasnej Číny, v súlade s úlohou nekompromisného boja s teóriou a praxou maoizmu. Vedecké ústavy Oddelenia pokračovali vo výskume problémov rozvoja svetovej ekonomiky a medzinárodných vzťahov, svetového revolučného procesu. Pripravili sa materiály na teoretické zovšeobecnenie a analýzu nových javov v medzinárodných ekonomických a politických vzťahoch v celom svetovom hospodárstve, v hospodárstve a v politike USA a ďalších kapitalistických krajín, rozvojových krajín Ázie, Afriky a Latinskej Ameriky, v medzinárodnom komunistickom, robotníckom a národnooslobodzovacom hnutí, v ideologickom boji, v zmierňovaní medzinárodného napätia, v rozvoji hospodárskej spolupráce štátov s rozdielnym sociálnym zriadením. Pripravili sa praktické odporúčania, zamerané na posilnenie pozícií ZSSR vo svetovej aréne a na zvyšovanie efektívnosti národného hospodárstva krajiny.

Sovietski vedci-ekonomí sa budú spolu s celým národom zúčastňovať na plnení úloh 11. päťročnice. Vystáva taktiež úloha zúčastniť sa na príprave novej verzie Programu KSSZ, v ktorom musia nájsť hlboký vedecký odraz dôležité zmeny v živote sovietskej spoločnosti a vo svetovom spoločenskom rozvoji, hlavné úlohy budovania komunizmu. Posledná okolnosť podstatne zvyšuje úlohu a význam skúmania problémov ekonomiky rozvinutého socializmu a zákonitostí jeho prerastania v komunizmus, posilňuje požiadavky na kvalitu výskumu. V Správe ÚV KSSZ na

XXVI. zjazde sa konštatovalo, že hoci v oblasti spoločenských vied sa urobil veľký kus práce, ktorá si zaslúži uznanie, nie všetko nás tu môže uspokojiť. Nemálo dosiaľ neriešených problémov sa nahromadilo v politickej ekonómii socializmu, viac pozornosti treba venovať sociálnym dôsledkom vedecko-technickej revolúcie. „Úlohy, ktoré prináša život — zdôraznil L. I. Brežnev — vyžadujú rozvíjať teóriu, ekonomickú vedu, a priblížiť ju potrebám hospodárskej praxe. Je potrebné mobilizovať tvorivý potenciál celej našej spoločnosti. Ústredné a miestne orgány, všetky články a všetky zložky národného hospodárstva musia čoraz lepšie rozumieť vznikajúcim problémom, musia lepšie odhaľovať a využívať jestvujúce možnosti.“

V Oddelení sa vypracoval projekt *Základných smerov rozvoja ekonomickej vedy v duchu uznesení XXVI. zjazdu KSSZ*. V 11. päťročnici budú pokračovať práce na všetkých vymenovaných komplexných programoch ekonomického výskumu. Pri rozvíjaní teórie je nevyhnutné neustále ju spájať s praxou, s reálnou činnosťou; v tom spočíva jedna z hlavných podmienok produktívnej vedeckej práce.

V oblasti politickej ekonómie v súlade so Základnými smermi ekonomického a sociálneho rozvoja ZSSR na roky 1981—1985 a na obdobie do roku 1990 treba pokračovať v rozpracúvaní teoretických otázok rozvinutého socializmu, jeho predností a rastúcich možností, ciest ich realizácie v praxi komunistickej výstavby, všeobecných zákonitostí a zvláštností budovania rozvinutého socializmu v krajinách socialistického spoločenstva. Najväčší význam nadobúda výskum metodologických problémov politickej ekonómie socializmu: foriem využívania princípov dialektického materializmu pri rozpracúvaní teoretických a praktických problémov, zblíženia metód spoločenských a prírodných vied a ich použitia v ekonomickej analýze; mechanizmu pôsobenia a využívania ekonomických zákonov v hospodárskej praxi, hybných protirečení spoločenskej výroby, systému záujmov v rozvinutej socialistickej spoločnosti, úlohy subjektívneho faktora vo fungovaní a rozvoji ekonomiky, otázok rozvoja a vzájomného pôsobenia výrobných síl a socialistických výrobných vzťahov. Veľký význam má výskum takých metodologických problémov politickej ekonómie socializmu, ako je jej vzájomné pôsobenie s ostatnými ekonomickými vedami, zabezpečenie komplexného charakteru výskumu, rozpracovanie ciest a foriem posilnenia ideologickej úlohy politickej ekonómie socializmu.

Je nevyhnutné skúmať štruktúru a formy zdokonaľovania materiálno-technickej základne rozvinutého socializmu, so zohľadnením najnovších výsledkov vedecko-technického pokroku, zákonitostí jej prerastania v materiálno-technickú základňu komunizmu. Na tomto základe skúmať smery zdokonaľovania socialistických výrobných vzťahov ako celostného systému, cesty dynamického a vybilancovaného rozvoja ekonomiky ako jednotného národohospodárskeho komplexu; rozpracovať odporúčania pre optimalizáciu vzájomného vzťahu tempa rastu I. a II. skupiny;

fondy akumulácie a spotreby v dlhodobej perspektíve. Ďalší výskum si vyžadujú i problémy zospoločštenia socialistickej výroby: smery rastu a formy koncentrácie a prehĺbenia špecializácie výroby v ich optimálnom zosúladiení; rozvoj všezväzovej deľby práce a všezväzovej kooperácie práce, politicko-ekonomické základy územno-výrobných a medziodvetvových komplexov ako štruktúrnych článkov jednotného národohospodárskeho komplexu; komplex vzťahov socialistického vlastníctva, cesty a faktory zblíženia družstevno-kolchoznej formy so štátnym (všeľudovým) vlastníctvom, rozvoj foriem družstevníctva vo sfére spotreby, osobné vlastníctvo; vzájomný vzťah materiálnej výroby a odvetví nevýrobnej sféry. Nevyhnutné je rozpracovanie teoretických otázok systému potrieb v rozvinutej socialistickej spoločnosti, spôsobov ich kvantitatívneho vyjadrenia, porovnávania, merania a taktiež mechanizmu cieľavedomého menenia potrieb.

Žiadalo by sa vyčleniť 4 základné podmienky posilnenia účinnosti ekonomickej vedy a jej vplyvu na hospodársky život, na zvýšenie efektívnosti spoločenskej výroby. Tieto podmienky určuje súčasná hospodárska situácia v krajine a bezprostredne vyplývajú zo záverov XXVI. zjazdu strany. Ide o to, že je potrebné, po prvé, ešte viac pozornosti venovať perspektívnym otázkam ekonomického a sociálneho rozvoja; po druhé, venovať zvýšenú pozornosť všestranným problémom zdokonaľovania rozdeľovacích vzťahov v spoločnosti; po tretie, zamerať výskum na kvalitatívnu stránku ekonomiky, na rozvoj zdrojovoúsporných aspektov ekonomického výskumu; po štvrté, skúmať a široko využívať pokrokové skúsenosti zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu, nahromadené u nás i v zahraničí. Nevyhnutná je aj užšia spolupráca vedeckých inštitúcií s rezortmi, ministerstvami a s ostatnými hospodárskymi orgánmi.

V súlade s prvou podmienkou budú ústavy Oddelenia pokračovať vo výskume zdôvodňovania perspektív rozvoja ekonomiky, riešenia rozsiahlych národohospodárskych problémov dlhodobého charakteru. Ide o zdôvodnenie perspektívnych spoločenských potrieb, sociálno-ekonomických cieľov dlhodobého rozvoja. Preto je nevyhnutné vypracovať perspektívu socialistického spôsobu života vo všetkých jej aspektoch — materiálneho blahobytu a duchovného rozvoja, rozdeľovacích vzťahov, podmienok zvyšovania efektívnosti práce, demografickej politiky atď.

Je potrebné zdôvodniť formy ukončenia prechodu našej ekonomiky na intenzívnu cestu rozvoja. Treba pokračovať v prácach na zostavení *Komplexného programu vedecko-technického pokroku na 20 rokov*, na rozpracovaní jeho sociálno-ekonomických aspektov a na zostavení cieľových programov národohospodárskeho významu (potravinový, energetický a iné). Nevyhnutné je zdôvodniť perspektívne smery ďalšieho zdokonaľovania sústavy plánovania, riadenia a organizácie národného hospodárstva. Pritom osobitný význam treba venovať vytvoreniu a zavádzaniu stále dokonalejších systémov ekonomicko-matematických modelov do plánovacej praxe, majúc na mysli ďalší rozvoj ASR Gosplanu a iných

automatizovaných systémov plánovania a riadenia. Pri realizácii tohto výskumu je potrebné ešte viac posilniť vzťah s praxou, udržiavať úzke kontakty s Gosplanom ZSSR, so Štátnym výborom pre vedu a techniku, s Cenovým výborom a s ďalšími centrálnymi úradmi, zúčastňovať sa na ekonomických experimentoch.

V záujme zvýšenej pozornosti venovanej všestranným otázkam zdokonaľovania rozdeľovacích vzťahov je nevyhnutné prehĺbiť teoretickú analýzu obsahu zákona rozdeľovania podľa práce za socializmu, systému hodnôt socialistickej spoločnosti, všeobecného problému optimalizácie sociálno-ekonomického rozvoja. Princíp rozdeľovania podľa práce sa musí skúmať so zohľadnením historických skúseností výstavby socializmu v našej krajine i v ostatných krajinách. Čo znamená podľa práce? Podľa množstva nákladov času a síl pracovníka, ako tvrdia jedni vedci, alebo podľa ekonomického hodnotenia výsledkov práce, ako tvrdia iní? Existujú aj ďalšie hľadiská na danú otázku. Je na čase sa v nich zorientovať. Je nevyhnutné aktívnejšie rozpracovať celý komplex praktických úloh, spojených s posilnením vplyvu rozdeľovacích vzťahov na efektívnosť spoločenskej výroby. Ide o sústavu miezd a príjmov obyvateľstva, o platby zo spoločenských fondov spotreby, o prerozdeľovanie peňažných prostriedkov medzi rôzne kategórie obyvateľstva atď. Je zrejmé, že je potrebné začať teoretické a praktické rozpracovanie problému zdokonaľovania socialistickeho spoločenského systému ako systému skutočnej sociálnej spravodlivosti. Ide predovšetkým o optimálnu diferenciáciu príjmov, spotreby, osobných úspor. Vedci viacerých socialistickej krajín vyzdvihujú princíp sociálnej spravodlivosti ako hlavné kritérium takejto diferenciácie. Uvedená otázka nie je ešte rozpracovaná ani v teórii, ani v praxi, no ako prvé priblíženie, podľa názoru niektorých vedcov, diferenciácia príjmov neprotirečí princípom sociálnej spravodlivosti, ak je, po prvé, zabezpečený úzky vzájomný vzťah medzi výškou odmeny za výsledky práce a prínosom práce k prírastku spoločenskej užitočnosti. Po druhé, príslušné rozdiely schvaľuje spoločnosť a zodpovedajú jej záujmom, pričom veľkosť spoločnosťou schválených rozdielov závisí tak od dosiahnutej úrovne minima spotreby, ako aj od úrovne spotreby dominujúcej v spoločnosti. Po tretie, spoločnosť poskytuje všetkým svojim členom rovnaké možnosti pre zvyšovanie úrovne kvalifikácie, profesionálnej vyspelosti, a teda i pre získanie vyšších príjmov. Sem treba zaradiť i otázku, že hromadenie predmetov dlhodobej spotreby, osobného majetku v rodine, ich dedenie, môžu viesť ku vzniku nerovnosti medzi ľuďmi, ktoré nevyplýva z ich osobného pracovného prínosu. Avšak toto všetko sú len všeobecné úvahy; reálno-ekonomické aspekty týchto problémov si vyžadujú široký a intenzívny výskum.

Zameranie výskumu na kvalitatívnu stránku ekonomiky je diktované prehlásením L. I. Brežneva o tom, že ekonomika musí byť hospodárna.

Ďalšie zvyšovanie efektívnosti celej spoločenskej výroby, rastu produktivity práce, sociálnej a pracovnej aktivity sovietskych ľudí sú pro-

striedkami neustáleho rastu materiálnej a kultúrnej úrovne života ľudu, vytvorenia lepších podmienok pre všestranný rozvoj osobnosti. Prínos vedcov-ekonómov k realizácii uvedeného cieľa treba posudzovať predovšetkým podľa toho, ako znásobujú a rozmnožujú tieto prostriedky.

V jedenástej päťročnici konečné národohospodárske výsledky musia predstihovať zvýšenie pracovných a materiálových nákladov, vrátane investícií. Ekonómi v základnom a aplikovanom výskume musia sústrediť pozornosť na príslušné aspekty ekonomického a technického rozvoja. Osobitne dôležitý je tu komplexný, integrovaný prístup. V minulosti napr. rozdielne skúmanie otázok demografickej politiky, investičnej politiky, technickej politiky, hospodárskeho mechanizmu stimulovania práce neumožnilo zabezpečiť jednotný prístup k problémom intenzifikácie. V dôsledku toho došlo k určitému protirečeniu medzi pracovno-úsporným smerom technického pokroku a investičnou politikou, ktorá bola v podstate zameraná na rast počtu pracovných miest v priemysle. Musia sa rozpracovať a hlbšie zdôvodniť návrhy na stimulovanie úspory pracovných zdrojov, vrátane vytvorenia metodiky hodnotenia a odmien za pracovné zdroje, rozpracovať opatrenia, napomáhajúce združovanie profesií atď. Existujúce metodiky určovania efektívnosti investícií nedostatočne zohľadňujú potreby intenzifikácie využívania prvotných zdrojov, vo veľkej miere sa orientujú skôr na získavanie nových zdrojov ako na zlepšenie využívania existujúcich, vrátane druhotných. Okrem toho používanie jednotného koeficientu efektívnosti investícií v podmienkach, keď sa ceny vytvárajú na princípe nákladovosti, objektívne napomáha udržanie existujúcich, nie vždy optimálnych proporcií rozmiestnenia investícií. To však neznamená účelnosť používania diferencovaného koeficientu. Naopak, je nevyhnutné zvýšiť pozornosť k principiálnym otázkam teórie a praxe tvorby cien.

Je zrejmé, že dve existujúce koncepcie ceny (princíp nákladovosti a ceny vybilancovanosti) musia byť nahradené jednotnou, ktorá zohľadňuje tak riadenie reprodukčných zdrojov, ako aj zosúladenie spoločenských potrieb. Zdá sa, že v rámci plánovanej vybilancovanosti je nevyhnutné dôkladnejšie zohľadňovať spoločensky nevyhnutné (spoločensky zdôvodnené) náklady práce a ostatných zdrojov i možnosť uspokojovania potrieb národného hospodárstva. Týmto a celým radom ďalších argumentov sa zdôrazňuje zaradenie vypracovania *Metodiky merania efektívnosti hospodárskych opatrení*, ktorá je povolaná vytvoriť jednotný metodický a metodologický základ pre hodnotenie investícií, novej techniky, organizačných, ekonomických a iných hospodárskych riešení, do Základných smerov rozvoja ekonomickej vedy na päťročné obdobie.

Na XXVI. zjazde strany sa zdôraznila nevyhnutnosť zdokonaľovania chozrasčotných vzťahov a vzájomnej ekonomickej zainteresovanosti a zodpovednosti za plnenie plánovaných úloh a zmluvných záväzkov medzi dodávateľmi a odberateľmi, aj medzi investormi a zmluvnými dodáva-

teľmi. V ústavoch Oddelenia ekonomiky sa doposiaľ nie v dostatočnej miere rozvíja výskum mnohoaspektovej finančnej tematiky. Zdá sa, že v tom sa skrýva jedna z príčin nedostatočnej efektívnosti mnohých odporúčaní na zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu. Samozrejme, nemôže ísť len o zvyšovanie účinnosti finančných nástrojov v hospodárskom rozpočte, ale aj o vytvorenie koncepcie finančnej vybilancovanosti, ktorá zahŕňa určenie optimálnych hraníc platobnej bilancie krajiny, spojenie finančno-úverových mechanizmov s tvorbou cien, vypracovanie efektívnej rozpočtovej a odvetvovej finančnej politiky atď.

Existujúce možnosti úspory materiálnych zdrojov, živej práce vyzdvihujú na prvoradé miesto v hospodárskej politike boj so stratami. Opatrenia na zníženie strát si spravidla vyžadujú dodatočné investície a bežné náklady. Možnosti vyčlenenia zdrojov na opatrenia pre zníženie strát sú ohraničené. Preto je nevyhnutné prísne ekonomické hodnotenie a porovnávanie príslušných opatrení podľa úrovne efektívnosti nákladov na úsporu zdrojov, aby sme mohli stanoviť poradie týchto opatrení a zabezpečiť maximálny efekt z vyčlenených prostriedkov. Pretože na zníženie odpadu a strát sa využívajú v podstate tie isté zdroje ako pre novú výstavbu, rozšírenie výroby, metodika rozpočtu nákladov a ich efektívnosti musí byť jednotná pre všetky druhy spotrebúvania zdrojov. Pre boj so stratami zdrojov a za zvýšenie efektu z ich používania je nevyhnutné zdokonaľovať plánovanie a jeho normatívnu základňu, mechanizmus stimulovania výroby, vrátane určenia nákladovosti všetkých druhov zdrojov a chozrasčotnej zodpovednosti za ich spotrebu. Odhalenie rezerv je dôležité, no nie je to samoúčel; nevyhnutné sú vedecky zdôvodnené odporúčania, ako tieto rezervy účinne uviesť do prevádzky.

Pre ďalšie zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu je nevyhnutné pokračovať v práci na realizácii príslušných uznesení strany a vlády v plánovacej a hospodárskej činnosti. Úsilie pritom treba skoncentrovať, po prvé, na vytvorenie spoľahlivej sústavy ekonomických ukazovateľov a plánových ukazovateľov, ktoré orientujú výrobcov na maximalizáciu konečného národohospodárskeho efektu, a teda na realizáciu postupného prechodu k optimalizačným základom vedenia hospodárstva; po druhé, na zavádzanie progresívnych foriem a metód organizácie výroby a miezd, vrátane brigádnických a iných kolektívnych foriem, kde sa mzda vypláca podľa konečných výsledkov práce; na posilnenie stimulovania hospodárskej iniciatívy podnikov a združení pri hľadaní ciest najlepšieho uspokojovania spoločenských potrieb pri upevňovaní zmluvnej disciplíny a zodpovednosti voči spotrebiteľom; po štvrté, na rozvoj modernej informačno-technickej základne, ktorá by zabezpečovala úplnosť, včasnosť, zdôvodnenosť a dostupnosť informácií, nevyhnutných pre prijatie efektívnych plánovo-ekonomických rozhodnutí. Krajina sa nasycuje výpočtovou technikou, avšak absencia jednotnej štátnej sústavy výpočtových centier vedie k jej nie dosť efektívnemu využívaniu, k ne-

dostatku informácií pre riadenie národného hospodárstva. Je nevyhnutné urýchliť práce na vytvorení takejto jednotnej sústavy v spolupráci s ostatnými zainteresovanými organizáciami.

Je nevyhnutné posilniť aj rozpracovanie foriem a metód organizácie výskumu, zovšeobecnenia a rozšírenia pokrokových skúseností ekonomickeho výskumu. Úrad Oddelenia cieľavedome posúdi túto otázku spolu s pracovníkmi tlače, vydavateľstiev atď. Na XXVI. zjazde KSSZ L. I. Brežnev vytýčil aj úlohu využívania skúseností, nahromadených v bratských socialistických krajinách. Vedci-ekonomi, pokračujúc vo výskume stavu a perspektív ekonomiky rozvinutého socializmu, v rozpracúvaní vedeckých základov ekonomickej stratégie KSSZ, problémov hospodárskej politiky, musia širšie sledovať skúsenosti z riešenia analogických problémov v ostatných socialistických krajinách s cieľom využiť všetko racionálne, čo sa tam vytvorilo. Oddelenie ekonomiky musí sa špeciálne venovať skúmaniu konkrétnych skúseností ekonomickeho výskumu v krajinách socializmu pre prípravu odporúčaní o možnom využívaní takýchto skúseností v našej hospodárskej praxi. Preto je nevyhnutné presné rozlíšenie všetkých zvláštností ekonomiky tak príslušnej krajiny, ako aj ZSSR. Spolu s Ústavom ekonomiky svetovej socialistickej sústavy sa na takýchto výskumoch musia aktívne podieľať pracovníci ďalších ústavov, ktorí dobre poznajú stav a organizáciu hospodárskeho mechanizmu v našej krajine, ktorí sú schopní zaujať kritické stanovisko ku skúsenostiam iných krajín i k vlastným a navrhnúť konkrétne opatrenia, zabezpečujúce úspešné napredovanie našej ekonomiky. Táto vzájomná spolupráca s bratskými socialistickými krajinami pomôže aj im lepšie riešiť vlastné problémy, prekonávať ťažkosti a rozvíjať pozitívne skúsenosti.

Dôležité výskumy v novej päťročnici treba realizovať pre ďalšie skúmanie ekonomiky, politiky, rozvoj medzinárodných vzťahov, integračných procesov vo svetovej socialistickej a kapitalistickej sústave. Skúmanie problémov rozvoja svetovej socialistickej sústavy a spolupráce socialistických krajín musí sa viesť podľa týchto základných smerov: skúmanie a zovšeobecnenie pozitívnych skúseností socialistických krajín pri riešení úloh ekonomickeho rozvoja, organizácie výroby a riadenia, pri realizácii sociálnych programov a pri zdokonaľovaní agrárnej politiky v podmienkach intenzifikácie; rozpracovanie problémov socialistickej ekonomickej integrácie, medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby, prehĺbenia vedecko-technických vzťahov, zblíženia štruktúr hospodárskych mechanizmov; skúmanie vzájomného pôsobenia ekonomiky, politiky, ideológie v súčasnej etape, rozpracovanie problémov zdokonaľovania politickej organizácie socialistickej spoločnosti; skúmanie špecifík socialistického spôsobu života; skúmanie vzťahov medzi socialistickými krajinami a vypracovanie odporúčaní pre upevnenie socialistických a demokratických zásad v medzinárodných vzťahoch nového typu. Dôležité miesto vo výskume bude patriť analýze ekonomických a politických vzťahov štátov protikladných sústav, rozpracovanie zosúladených pozícií

socialistických krajín vo vonkajších ekonomických vzťahoch so Západom, kritike buržoázných reformistických a revizionistických názorov na otázky rozvoja a vzájomných vzťahov socialistických krajín.

Materiály XXVI. zjazdu strany obsahujú dôležité smernice pre ďalší rozvoj vzťahov s oslobodenými krajinami, o neustálom presadzovaní leninskej politiky mierovej koexistencie s kapitalistickými štátmi. Úloha výskumníkov spočíva v tom, aby v každej etape napomáhali rozpracovanie a realizáciu vedecky zdôvodnenej zahraničnej politiky sovietskeho štátu, predvídali perspektívy rozvoja vedúcich krajín a skupín krajín, aby objektívne hodnotili ich materiálne, pracovné a finančné zdroje. V centre pozornosti ústavov Oddelenia ekonomiky i naďalej zostávajú problémy triedneho boja, súčasnej etapy revolučného procesu vo vyspelých kapitalistických štátoch a rozvojových krajinách, otázky rastu medzinárodného komunistického a robotníckeho hnutia. Ako zdôraznil v Správe ÚV KSSZ XXVI. zjazdu L. I. Brežnev, medzinárodná situácia v značnej miere závisí od politiky ZSSR a USA. V súvislosti s tým v 11. päťročnici treba pokračovať vo všestrannom komplexnom skúmaní vedúcej krajiny súčasného kapitalizmu — Spojených štátov amerických — vo všetkých aspektoch: v zahraničnopolitických, ekonomických, ideologických, vojenských a sociálnych, a taktiež problémov sovietsko-amerických vzťahov. Jedným z dôležitých smerov vedeckovýskumnej práce ostáva analýza problémov rozvoja vedecko-technickej revolúcie v USA, v európskych krajinách, v Japonsku, vrátane skúmania ciest intenzifikácie hospodárstva, riešenia potravinových problémov a problému biokovín, zvláštnosti rozvoja agropriemyselného a potravinárskeho komplexu. Veľký význam má rozpracovanie praktických odporúčaní na tomto základe, ktoré sa môžu využiť v našom národnom hospodárstve. Ústavy Oddelenia, riadiac sa stranickými programovými dokumentmi, budú posilňovať komplexné skúmanie ekonomických a sociálno-politických problémov oslobodených krajín Afriky a Ázie i celého radu štátov Latinskej Ameriky, a osobitne brať do úvahy rastúcu úlohu štátov Latinskej Ameriky vo svetovej aréne.

Plnenie úloh, ktoré vytýčil XXVI. zjazd KSSZ pre sovietsku ekonomickú vedu, bude vyžadovať ďalšie upevnenie všestrannej vedecko-organizačnej práce v ústavoch Oddelenia, mobilizáciu všetkých tvorivých síl vedcov-ekonómov na zvýšenie teoretickej úrovne a praktickej hodnoty výsledkov ich výskumu. Ekonomická veda musí stále silnejšie pozitívne vplývať na rozvoj národného hospodárstva krajiny.

Z časopisu *Voprosy ekonomiki*, 1981, č. 4.
preložila *Eva Kočiščíková*

Prehľady

Základné tendencie rozvoja hospodárskych vzťahov medzi krajinami RVHP a EHS a miesto ČSSR v týchto vzťahoch

BLIŠÁK, Ján

Princíp mierovej koexistencie medzi krajinami s rozdielnym spoločenským zriadením je najdôležitejším faktorom politického, spoločenského a ekonomického spolužitia socialistických a kapitalistických štátov.

V. I. Lenin v súvislosti s prechodom od kapitalizmu k socializmu napísal, že tento proces bude trvať celú historickú epochu, počas ktorej v dôsledku víťazstva proletárskych revolúcií budú jednotlivé krajiny postupne odpadávať od kapitalistického hospodárskeho systému. Preto je nevyhnutné určité obdobie koexistencie štátov s rozdielnym spoločenským poriadkom — socialistických a kapitalistických. Tento fakt je daný aj objektívnym zákonom nerovnomerného hospodárskeho a politického vývoja kapitalizmu, ktorý definoval V. I. Lenin ešte pred Veľkou októbrovou socialistickou revolúciou.

Materiálnym základom procesu mierovej spolupráce je rozvoj hospodárskych vzťahov medzi krajinami dvoch rozdielných svetových systémov, ich hospodárske kontakty a výhodná spolupráca. Rozvoj týchto vzťahov je objektívnou nevyhnutnosťou tak pre socialistické, ako aj pre kapitalistické štáty.

Na XXVI. zjazde KSSZ generálny tajomník ÚV KSSZ L. I. Brežnev povedal: „Život si vyžaduje plodotvornú spoluprácu všetkých krajín v záujme riešenia mierových, konštruktívnych úloh, ktoré stoja pred každým národom a pred celým ľudstvom.“¹

Socialistické krajiny na čele so Sovietskym zväzom zohrávajú aktívnu a konštruktívnu úlohu v rozvoji hospodárskych stykov s kapitalistickými krajinami. V európskom meradle sa pojem hospodárskych vzťahov medzi socialistickými štátmi chápe predovšetkým ako vzťah medzi krajinami Rady vzájomnej hospodárskej pomoci (RVHP) a krajinami Európskeho

¹ XXVI. zjazd KSSZ. Správa ÚV KSSZ XXVI. zjazdu KSSZ a najbližšie úlohy strany v oblasti vnútornej a zahraničnej politiky. Moskva, Pravda, 24. februára 1981, s. 4.

hospodárstva spoločnosti (EHS), čo je dané rozvojom svetovej ekonomiky.

Existencia dvoch protikladných organizácií v Európe — RVHP a EHS — ukazuje, že ďalší rozvoj vnútorných integračných procesov v každom z týchto zoskupení — socialistickej i kapitalistickej integrácie — dáva veľké možnosti pre kontakty aj medzi nimi navzájom.

S iniciatívou hospodárskych kontaktov medzi RVHP a EHS prišli socialistické krajiny — členovia RVHP. Základné stanovisko vyjadril ešte v roku 1972 L. I. Brežnev na XV. zjazde sovietskych odborov: „Pozorne sledujeme činnosť Spoločného trhu a jeho rozvoj. Naše vzťahy s účastníkmi tohto zoskupenia budú závisieť od toho, do akej miery oni priznajú zo svojej strany existujúce skutočnosti v socialistickej časti Európy, konkrétne záujmy krajín RVHP. Sme za rovnoprávnosť v hospodárskych vzťahoch a proti diskriminácii.“²

V referáte, prednesenom z príležitosti 50. výročia vzniku ZSSR, túto problematiku konkretizoval, keď hovoril o tom, „či možno nájsť základy nejakých vzťahov medzi existujúcimi medzištátnymi obchodno-hospodárskymi organizáciami v Európe — medzi RVHP a Spoločným trhom“. Dospel ku kladnému záveru. „Pravdepodobne áno, ak štáty patriace do Spoločného trhu budú sa zdržiavať rôznych pokusov diskriminácie vo vzťahu k druhej krajine, ak budú napomáhať rozvoj normálnych dvojstranných vzťahov a celoeurópsku spoluprácu.“³

RVHP v mene vlád príslušných krajín potom skutočne navrhla EHS nadviazať oficiálne vzťahy. V roku 1976 sa Rade ministrov EHS odovzdal projekt dohody o základoch vzájomných vzťahov, ktorý predpokladá vytvoriť optimálne podmienky pre rovnoprávnú spoluprácu oboch organizácií a pre krajiny, ktoré sú ich členmi.

Tento projekt dohody predpokladá normalizovať vzájomné vzťahy, poskytnúť doložku najvyšších výhod, odstrániť existujúce obmedzenia zo strany EHS a vytvoriť spoločné orgány, ktoré by riešili otázky obchodnej, výrobnjej, finančnej a vedecko-technickej spolupráce. Podpísanie takejto dohody by bolo rozhodujúcim krokom k stabilizácii a v budúcnosti k rozšíreniu vzájomne výhodnej spolupráce medzi RVHP a EHS. Hoci od predloženia projektu uplynulo už 5 rokov, Komisia EHS ho doteraz neratifikovala.

Krajiny EHS a spomenutá Komisia EHS namiesto toho, aby rokovali o podpísaní oficiálnej dohody medzi RVHP a EHS, navrhujú uzatvárať rámcové dohody medzi EHS (ako celkom) a jednotlivými krajinami RVHP, a takto sa snažia narušiť jednotu socialistickeho spoločnosti.

Z tohto dôvodu tajomník RVHP N. V. Faddejev navrhol stretnutie zástupcovi Komisie EHS, ktoré sa uskutočnilo v septembri 1977 v Bruseli. Ďalšie pracovné stretnutia medzi predstaviteľmi RVHP a EHS sa usku-

² BREŽNEV, L. I.: Leninskym kursom. Moskva, Politizdat 1972, zv. 3, s. 490.

³ Tamtiež, 1974, zv. 4, s. 77.

točnili v máji 1978 v Moskve, v novembri 1978 v Bruseli. Medzitým sa rokovalo v júli 1978 v Bruseli a v novembri 1979 v Moskve na úrovni expertov. V komuniké z mája 1978 sa zdôrazňuje, že ide o „začiatok nových stretnutí, ktoré povedú k podpísaniu dohody medzi obidvoma stranami“.⁴

Na stretnutí expertov z júla 1978 v Bruseli (zúčastnil sa ho zástupca tajomníka RVHP A. Velkov a generálny riaditeľ zahraničných vzťahov Komisie EHS R. Denman) sa konštatovalo: „Hospodársky a vedecko-technický potenciál krajín RVHP a krajín EHS dáva predpoklady pre ďalší rozvoj všestrannej spolupráce — sú to predpoklady, ktoré sa v súčasnom období dostatočne nevyužívajú.“⁵

Určitý úspech sa dosiahol až v novembri 1979 v Moskve; viceprezident Komisie EHS V. Haferkamp na tlačovej konferencii označil za dôležitý fakt, „že sme mohli uložiť expertom vypracovať text budúcej dohody“.⁶ Jednako, doposiaľ táto dohoda nebola vypracovaná pre váhanie zo strany Komisie EHS. Jednou z príčin sú nesprávne názory niektorých západných „expertov“, že by výhody zo spolupráce medzi RVHP a EHS mali iba krajiny RVHP. Takéto nepravdivé a škodlivé názory na kontakty medzi RVHP a EHS značne sťažujú prácu pri vypracúvaní dlho očakávanej dohody.

O tom, že hospodárska spolupráca medzi krajinami RVHP a EHS poskytuje výhody i krajinám EHS, svedčí aj skutočnosť, že centralizovane riadená a plánovitá ekonomika krajín RVHP kladne vplyva na hospodárstvo krajín EHS ako stabilizujúci faktor. Rozšírenie hospodárskych kontaktov medzi krajinami RVHP a EHS dáva ďalšie predpoklady a možnosti rozvoja národných ekonomík krajín oboch organizácií.

Prvou, najjednoduchšou a najrozšírenejšou formou vzájomných vzťahov medzi krajinami RVHP a krajinami EHS je zahraničný obchod, ktorý sa realizuje na základe uzatváraných jednotlivých obchodných kontraktov. Tie sa pravidelne obnovujú. Ďalší rozvoj hospodárskych vzťahov umožňuje v niektorých prípadoch prejsť od krátkodobých kontraktov k dlhodobým, ktoré už značne ovplyvňujú celý komplex hospodárskych vzťahov medzi jednotlivými krajinami RVHP a krajinami EHS. Môžeme konštatovať, že takéto dlhodobé formy vzťahov vedú k rozšíreniu medzinárodnej delby práce medzi zúčastnenými štátmi a sú tiež dôležitým faktorom stabilizácie hospodárskych vzťahov.

Pravidelné dodávky tovarov do krajín RVHP sú pre krajiny EHS zárukou využívania ich výrobných kapacít a môžu zohrať dôležitú úlohu v boji s narastajúcou nezamestnanosťou. Okrem toho, krajiny EHS získa-

⁴ Tlačový bulletin sekretariátu RVHP. Moskva 1978, č. 5, s. 1.

⁵ Interview korešpondentovi TASS. [Materiál sekretariátu RVHP.] Moskva 1978, s. 2–3.

⁶ Tlačová konferencia viceprezidenta Komisie EHS V. Haferkampa na Írskom veľvyslanectve. [Materiál sekretariátu RVHP.] Moskva, 28. 11. 1979, s. 2.

vajú z krajín RVHP aj potrebné suroviny a palivá, čo je pre nich významné v období prehlbujúcej sa surovinovej a energetickej krízy.

Na druhej strane, úsilie krajín RVHP o hospodársku spoluprácu s krajinami EHS neznamená, že tieto vzťahy sú pre krajiny RVHP rozhodujúce a životne potrebné. Základom ich hospodárskej spolupráce zostávajú vzájomné vzťahy v rámci RVHP, opierajúce sa predovšetkým o národohospodársky potenciál Sovietskeho zväzu. Preto kontakty s krajinami EHS sú pre krajiny RVHP len doplnujúcimi a umožňujú im získavať niektoré náhradné suroviny a tovary. Krajiny RVHP využívajú vďaka vlastnej koordinačnej politike hospodárske styky s krajinami EHS na ďalšie zefektívňovanie vlastného hospodárstva. Jednako, aby tieto vzťahy priniesli pre krajiny RVHP naozajstný hospodársky efekt, je potrebné odstrániť existujúce diskriminačné opatrenia, ktoré stále ešte praktizujú štáty Spoločného trhu voči krajinám RVHP. Odstránenie diskriminácie v týchto vzťahoch by zodpovedalo politike mierovej koexistencie štátov s rozdielnym spoločenským zriadením, o čom svedčia aj výsledky Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe, kde sa zdôrazňovalo, že zúčastnené štáty sa budú postupne snažiť odstraňovať existujúce bariéry vo vzájomných vzťahoch.

Stimulujúcim faktorom rozširovania vzájomných vzťahov krajín RVHP s krajinami EHS je aj využívanie úverov z krajín EHS, ktoré krajinám RVHP umožňujú rýchlejšie rozvíjať ich výrobné kapacity, lepšie využívať prírodné zdroje a zvyšovať v exporte do krajín EHS podiel hotových výrobkov, najmä strojárskych a metalurgických. Na druhej strane, takáto úverová politika je výhodná aj pre krajiny EHS, a to predovšetkým v súvislosti so spomenutou energetickou krízou na Západe.

História a každodenné skúsenosti potvrdzujú, že hospodárske kontakty medzi krajinami RVHP a EHS sa popri obchodných vzťahoch musia viac zamerať aj na zložitejšie formy, akými sú výrobná kooperácia a vedecko-technická spolupráca. Takéto formy sa dotýkajú výstavby, modernizácie a rozšírenia priemyselných komplexov, ktoré zahrňujú aj potrebu spoločného výskumu, vzájomnej priemyselnej kooperácie, predaja a nákupu licencií atď.

V ostatnom čase krajiny RVHP podpísali vyše 100 dohôd s krajinami Západnej Európy, včítane 80 dohôd s krajinami EHS. Tieto dohody sú v súčasnosti predovšetkým iba bilaterálne, v budúcnosti sa počíta s uzatváraním multilaterálnych dohôd. Názorným príkladom výhodnej dvojstrannej hospodárskej spolupráce je spoločná výstavba známeho automobilového závodu v Togliatti, na ktorej sa zúčastnili ZSSR a taliansky koncern Fiat. Pritom táto spolupráca bola kombinovaná dodávkami zariadení a materiálov s vedecko-technickou spolupracou (príprava projektu), s predajom licencie a technológie i poskytnutím uveru. Výsledkom je výrobný automobil Lada, ktorý sa vyváža prakticky do všetkých krajín RVHP a o ktorý prejavili záujem aj niektoré krajiny Spoločného trhu. Výhodné dvojstranné dohody boli podpísané aj medzi inými kra-

jinami RVHP a krajinami EHS (Francúzsko — Rumunsko, Francúzsko — ČSSR atď.). Musíme konštatovať, že ďalší aktívny rozvoj kontaktov závisí však od postojov západoeurópskej „desiatky“ (od 1. 1. 1981 sa desiatym členom EHS stalo Grécko), ktorá musí odstrániť jednostranne existujúce obmedzenia a hospodárske bariéry. Ešte v roku 1970 bol publikovaný „smutné“ známy zoznam liberalizovaných tovarov, týkajúci sa vývozu z krajín RVHP do krajín EHS, ktoré krajiny EHS umelo zabraňovali dovážať na svoje trhy. Z celého zoznamu, ktorý obsahoval 1097 položiek, do dnešného dňa bolo liberalizovaných len 880 položiek z Českoslovenka a z Poľska, 652 položiek z Bulharska a z Maďarska, 445 položiek z Rumunska a iba 64 položiek zo Sovietskeho zväzu. Druhou kapitolou hospodárskej diskriminácie krajín RVHP sú tzv. „strategické“ tovary, ktoré sa nesmú vyvážať do krajín RVHP, čo je jasným dôkazom nereálnej politiky krajín EHS v oblasti hospodárskych vzťahov s krajinami RVHP.

Na druhej strane, ochota socialistických krajín — členov RVHP spolupracovať s krajinami EHS vo všetkých oblastiach hospodárskych vzťahov je v dnešnej zložitej medzinárodnej situácii dôležitým materiálnym základom ďalšieho uvoľňovania napätia, a čo je hlavné, táto spolupráca dáva zúčastneným krajinám aj veľké ekonomické výhody. Na ilustráciu možno uviesť rozšírenie vzájomnej obchodnej výmeny: „... od roku 1970 sa zahraničný obrat medzi krajinami RVHP a EHS zvýšil približne 3 razy a v roku 1975 predstavoval takmer 25 mld dolárov.“⁷ Do roku 1985 by malo nastať ďalšie zvýšenie vzájomného obratu, približne na 70–80 mld dolárov.

Treba povedať, že ďalší rozvoj hospodárskej spolupráce medzi krajinami RVHP a EHS by viedol k ďalšiemu rastu vzájomnej dôvery, k ďalšiemu optimizmu v týchto vzťahoch, čo by mohlo prispieť k vzniku nových organizácií, činnosť a autorita ktorých sa bude dotýkať celoeurópskej spolupráce.

Takáto spolupráca by pomohla vyriešiť celý rad dôležitých celoeurópskych problémov, akými sú vytvorenie jednotného európskeho energetického systému, výstavba celoeurópskej siete autostrád, ropovodov, plynovodov atď.

Na úspešnom riešení týchto problémov a na výhodnej hospodárskej spolupráci s krajinami EHS v celoeurópskom meradle má záujem aj Československá socialistická republika, pretože ďalší rast vonkajších ekonomických vzťahov má dôležitý význam pre rozvoj nášho národného hospodárstva.

Hoci hlavná orientácia československých zahraničných hospodárskych stykov je a bude aj v budúcnosti zameraná na krajiny RVHP, a najmä na Sovietsky zväz, Československo sa usiluje rozvíjať svoje hospodárske

⁷ Hospod. Nov., 1976, č. 22, s. 4. Vývoj v posledných rokoch však neprebíha podľa uvedených optimistických odhadov.

vzťahy aj s kapitalistickými štátmi, a to predovšetkým s priemyselne vyspelými krajinami Spoločného trhu. Takáto politika zodpovedá tradíciám našej krajiny a vernosti leninským zásadám mierovej koexistencie štátov s rozdielnym spoločenským zriadením, čo sa konštatovalo aj na XVI. zjazde KSČ: „Vo všetkých oblastiach našich dvojstranných a mnohostranných stykov s kapitalistickými štátmi dodržiavame všetky ustanovenia Záverečného aktu konferencie o bezpečnosti v Európe, ktorý považujeme za nedeliteľný celok. ČSSR spoločne s bratskými socialistickými a inými mierumilovnými štátmi sa usilujeme o to, aby sa Európa stala trvalou oblasťou mieru.“⁸

Úroveň, formy, charakter a podiel hospodárskych stykov Československa s krajinami EHS boli v jednotlivých fázach vývoja rozdielne a ich stav závisel od vplyvu rôznych faktorov a tendencií, predovšetkým od medzinárodnej politickej situácie, konjunktúry na svetových trhoch i od samého rozvoja našej ekonomiky. Tieto vzťahy záviseli aj od rôznych kolísaní zo strany jednotlivých štátov EHS — politika „studenej vojny“, diskriminácia, obmedzenia, bojkot, embargo atď.

Objem a dynamiku obchodných vzťahov Československa s krajinami Spoločného trhu charakterizuje tabuľka 1.

Tabuľka 1

Celkový objem tovarovej výmeny ČSSR s krajinami EHS (v mil. Kčs)

	1965	1970	1975	1977	1978	1979
Dovoz	1 418	3 099	7 231	8 366	8 872	9 705
Vývoz	1 498	2 833	5 959	6 621	7 166	8 523
Obrat	2 916	5 932	13 190	14 987	16 038	18 228
Podiel obratu na československom zahraničnom obchode (v %)	7,55	11,0	13,5	12,3	12,1	12,4

Prameň: Vypočítané podľa Štatistickej ročenky ČSSR. Praha 1979–1980.

Ako vidieť z tabuľky 1, obrat československého zahraničného obchodu s krajinami EHS sa pohybuje okolo 12 %. Z celkového obratu zahraničného obchodu ČSR tvorí obrat s krajinami RVHP 70 % a obrat so Sovietskym zväzom približne 35 %. Pri analyzovaní hospodárskych stykov Československa s jednotlivými krajinami EHS podľa dosiahnutého obratu je poradie krajín EHS takéto: NSR, Anglicko, Taliansko, Francúzsko, Holandsko, Belgicko, Luxemburska, Írsko, Grécko. Takúto situáciu charakterizuje aj tabuľka 2, ktorá uvádza 5 najväčších československých obchodných partnerov medzi krajinami EHS.

⁸ XVI. zjazd KSČ. Správa o činnosti strany a vývoji spoločnosti od XV. zjazdu KSČ a ďalšie úlohy strany. Rudé právo, 7. 4. 1981, s. 6.

Tabuľka 2

Obchodný obrat ČSSR s 5 najväčšími partnermi zo Spoločenského trhu (v mil. Kčs)

	1965	1970	1975	1977	1978	1979
NSR — obrat	1297	3014	5850	6765	7497	8824
podiel obratu (v %)	36,8	44,2	44,3	45,1	46,7	48,4
Veľká Británia — obrat	962	1244	1221	2262	2486	2839
podiel obratu (v %)	27,1	18,2	16,0	15,0	15,5	15,6
Taliano — obrat	532	1077	1460	1508	1594	1842
podiel obratu (v %)	15,0	15,7	11,0	10,0	9,9	10,1
Francúzsko — obrat	350	808	1491	1334	1472	1611
podiel obratu (v %)	9,8	11,8	11,3	8,9	9,1	8,8
Holandsko — obrat	404	695	1132	1526	1414	1471
podiel obratu (v %)	11,3	10,1	8,5	10,1	8,8	8,1

Prameň: Vypočítané podľa Štatistickej ročenky ČSSR. Praha 1979—1980.

Z tohto pohľadu našim najväčším obchodným partnerom z krajín EHS je NSR, ktorej obchodný obrat tvorí temer 50 % z celého obratu ČSSR s uvedenými štátmi.

Pri porovnávaní obchodného obratu (a jeho podielu) ČSSR s krajinami EHS vidíme, že tieto ukazovatele sú ešte veľmi nízke a neuspokojivé. V zahraničnoobchodnej bilancii Československa s 30 najväčšími československými partnermi stojí NSR na 5. mieste, Anglicko na 10., Taliansko na 11., Francúzsko na 12., Holandsko na 13., Belgicko a Luxembursko na 15. a Dánsko na 27. mieste. Írsko a Grécko sa nachádzajú až niekde vo 4. desiatke československých obchodných partnerov.

Od roku 1965 do roku 1979 obchodný obrat ČSSR s krajinami EHS sa zvýšil približne 5,5-krát, z toho československý vývoz vzrástol približne 5-krát a československý dovoz približne 4,5-krát. Na vzrast obchodného obratu však vplývalo aj zvýšenie svetových cien surovín, palív i strojárske výrobov.

Dôležitú úlohu v tovarovej výmene medzi Československom a krajinami EHS má aj jej štruktúra. V súčasnom období štruktúru nášho dovozu z týchto krajín predstavujú predovšetkým stroje a zariadenia, vo vývoze prevládajú ešte suroviny, materiál a tovary určené na ďalšie spracovanie. Takáto situácia núti náš zahraničný obchod preorientovať sa na takú štruktúru exportu, v ktorej by prevládali stroje a zariadenia.

Prostriedkom na zvýšenie exportu strojov a zariadení do krajín EHS je zvýšenie technickej úrovne, kvality a vyššej konkurenčnej schopnosti týchto tovarov na trhu EHS. Je preto nevyhnutné zvyšovať technicko-ekonomické parametre československého strojárstva, ktoré zostáva najperspektívnejšou oblasťou nášho zahraničného obchodu.

Súčasnú neuspokojivú situáciu štruktúry tovarovej výmeny ČSSR s 5. najväčšími partnermi z krajín EHS dokumentuje aj tabuľka 3.

Tabuľka 3

Štruktúra československého exportu a importu s 5 najväčšími partnermi zo Spoločného trhu (v tis. Kčs)

Krajina	Dovoz				Vývoz			
	spolu	z toho			spolu	z toho		
		stroje a dopravné prostriedky	priemy- selné tovary	suroviny (bez palív)		stroje a dopravné prostriedky	priemy- selné tovary	suroviny (bez palív)
Nemecká spolková republika	1978 4 088 139	2 176 605	698 820	238 937	3 408 884	376 722	973 369	529 975
	1979 4 787 337	2 064 141	1 015 700	396 394	4 037 250	368 896	1 238 443	589 253
Veľká Británia	1978 1 564 322	339 646	275 750	248 667	922 076	244 476	221 056	119 018
	1979 1 657 813	237 360	372 745	198 915	1 180 555	308 833	250 411	172 094
Taliansko	1978 856 051	336 069	176 419	35 530	999 026	181 845	202 218	149 230
	1979 843 410	340 982	111 045	51 036	755 035	205 603	339 705	177 266
Francúzsko	1978 717 502	347 664	71 999	33 701	737 585	145 930	247 351	31 962
	1979 782 999	372 473	83 681	41 343	827 981	148 297	256 768	51 346
Holandsko	1978 771 260	126 138	73 592	99 317	642 721	111 673	141 769	86 962
	1979 770 235	119 052	55 436	131 842	700 836	105 890	142 817	86 587

Prameň: Zostavené podľa Štatistickej ročenky ČSSR. Praha 1980, s. 490-495.

Ako vyplýva z tabuľky 3, najdôležitejšia tovarová skupina československého zahraničného obchodu — stroje a zariadenie — značne prevyšuje dovoz pred vývozom, až na jedinú výnimku, s Anglickom v roku 1979, keď československý export prevýšil import, čo svedčí o vážnych problémoch chronicky pasívnej anglickej obchodnej bilancie. Druhá tovarová skupina — priemyselné tovary — svedčí o kladnom vplyve týchto tovarov na bilanciu československého zahraničného obchodu v dôsledku zvýšeného predaja československých priemyselných tovarov do krajín EHS, najmä do NSR, Talianska, Francúzska a Holandska. Na druhej strane, suroviny ešte stále značne prevažujú v československom vývoze do krajín EHS, pričom nezanedbateľný je aj dovoz týchto tovarov do Československa.

Zahraničnoobchodná politika ČSSR sa uskutočňuje v prevažnej miere na základe dvojstranných dohôd. Rozhodujúcu úlohu začínajú mať dlhodobé dohody, ktoré okrem ekonomickej výhody môžu blahodárne vplývať na politickú situáciu vo svete, na mierové vzťahy medzi krajinami s rozdielnym spoločenským zriadením.

V poslednom období sa medzi ČSSR a krajinami EHS úspešne začínajú rozvíjať aj zložitejšie formy hospodárskej spolupráce. Sú to napr. výrobná spolupráca na základe priemyselnej kooperácie medzi národnými podnikmi ČSSR a firmami krajín EHS, nákup a predaj licencií a vedecko-technická spolupráca, ktorá sa dotýka najrôznejších oblastí vedy a techniky. Prítom stabilitu a dynamiku týmto novým formám spolupráce ČSSR s krajinami EHS dáva práve hospodárska, výrobná a vedecko-technická spolupráca na dlhodobom základe.

Najefektívnejšou formou týchto vzťahov je nákup a predaj licencií. Od roku 1970 do roku 1980 kúpila napríklad Polytechna približne 300 licencií, z toho z NSR 27 licencií, ďalšie licencie boli zakúpené aj z Francúzska, Anglicka, Dánska, Holandska, Talianska atď. Najvýznamnejšie licencie z NSR sú od TST Düsseldorf pre NHKG Ostrava, týkajúce sa novej metódy výroby ocele; od KVKG Rosenheim pre Teslu Praha, týkajúce sa výroby televíznych antén a televíznych káblov. Z Francúzska — licencia od Benot-Pic (Paríž) pre Slovchémiu Bratislava, týkajúca sa výroby polyetylénu. Z Anglicka — licencia od Boder Ltd. Serbioton pre Teslu Praha, týkajúca sa technológie výroby reflektorov. Československo tiež úspešne predáva licencie do krajín EHS, najmä do NSR a Talianska.

Priemyselná kooperácia medzi výrobnými podnikmi ČSSR a firmami krajín EHS na základe výrobnej a vedecko-technickej spolupráce sa dotýka najprogressívnejších odvetví priemyslu, elektroniky, chemického priemyslu, automobilového priemyslu, textilného priemyslu atď. Jej úspešnosť súvisí predovšetkým s možnosťou získania potrebných úverov z krajín EHS a prílivu potrebných devíz. Okrem toho, priemyselná kooperácia anuluje rôzne formy diskriminácie a obmedzení zo strany krajín EHS, pretože sa nevzťahujú na kooperačné dodávky. Význam priemyselnej kooperácie s firmami krajín EHS spočíva aj v tom, že kooperácia sa dotýka práve strojárskych výrobkov.

Najviac dohôd o priemyselnej kooperácii bolo podpísaných s firmami NSR [14]. Za NSR nasledujú firmy Talianska, Francúzska, Holandska, Belgicka a Anglicka. Najdlhšia dohoda o priemyselnej kooperácii, ktorá trvá už 12 rokov, bola podpísaná medzi Agrostrojom Jičín a podnikmi skupiny GUTBROD (NSR), ktoré kooperujú pri výrobe poľnohospodárskych strojov. Ďalšie dohody o priemyselnej kooperácii podpísali — KovoFiníš z Ledča nad Sázavou a západonemecká firma VHP, týkajúca sa odmastovania strojov; Zbrojovka Brno s firmou Siemens (NSR), týkajúca sa výroby ďalekopisov; Škoda Plzeň s firmou SEA (Francúzsko), týkajúca sa výroby obrábacích strojov; Letňany Praha s francúzskou firmou Renault-Saviem, týkajúca sa výroby nákladných áut; ZKL Brno s francúzskou formou Annesie, týkajúca sa výroby guľčkových ložísk; ČKD Plzeň s francúzskou firmou Babuk l'Atlantik, týkajúca sa výroby turbín atď.

Ako ukazujú tieto príklady, priemyselná kooperácia je dôležitým faktorom spoločného efektívneho využitia vedecko-technických výsledkov medzi ČSSR a jednotlivými krajinami EHS. Jednako je potrebné využívať oveľa širšie formy výrobných a vedecko-technických stykov, ktoré by zahŕňali všetky fázy výrobného procesu a netýkali sa iba oblasti priemyslu. Takouto formou by mohla byť komplexná kooperácia, ktorá by sa dotýkala tak výroby, ako aj predaja týchto výrobkov, ich prešunu a propagovania. Umožnila by zapojenie tretích krajín, výmenu ďalšej techniky, technickej dokumentácie, získanie nových úverov a pod.

Veľké možnosti dáva výrobná a vedecko-technická spolupráca ČSSR s krajinami EHS pri výstavbe rôznych objektov a v dodávkach zariadení i strojov pre podniky a závody, ktoré sa budujú v „tretích“ krajinách, nezúčastňujúcich sa tejto spolupráce. Táto spolupráca sa dotýka aj možnosti nadviazovania osobných kontaktov predstaviteľov ČSAV, SAV s predstaviteľmi akadémií vied jednotlivých krajín EHS, ktoré vznikajú na rôznych vedeckých konferenciách, sympóziách i na vedecko-technických výstavách a veľtrhoch. Napríklad vedecko-technická spolupráca ČSSR s Francúzskom vytvorila dobré predpoklady v oblasti využitia atómovej energie na mierové účely, v oblasti farebnej televízie, elektroniky i najmodernejšej výpočtovej techniky atď. Uvedená spolupráca Československa s krajinami EHS by mala kladne vplývať aj na charakter predtým analyzovaných obchodných vzťahov, na ich úroveň, stabilitu a dynamiku.

Celkove môžeme konštatovať, že výrobná a vedecko-technická spolupráca ČSSR s krajinami EHS má ešte veľké rezervy a zatiaľ sú efektívne využité všetky možnosti tejto spolupráce. Značné možnosti poskytuje jej rozšírenie o nové formy, na rozvoji ktorých má záujem tak Československo, ako aj štáty EHS. Perspektívne by sa výrobná a vedecko-technická spolupráca medzi ČSSR a krajinami EHS mohla rozšíriť a prehĺbiť v dôsledku činnosti medzinárodných vedecko-technických spoločností a organizácií, existujúcich v rámci EHS a RVHP i v rámci OSN.

Záujem Československa na zdokonalení a rozšírení výrobnéj a vedecko-technickej spolupráce s krajinami EHS pramení z toho, že ČSSR je zainteresovaná na získaní takej dokumentácie a technológie, ktorú nemôže dostať z krajín RVHP a je oveľa výhodnejšie spolupracovať s kra-

jinami EHS v tejto oblasti, ako vynakladať obrovské prostriedky na vedecký výskum, ak nie je isté, že sa vlastným výskumom dosiahne očakávaný hospodársky efekt.

Československo je, pravda, zainteresované na tom, aby sa rozšírenie a prehĺbenie výrobnéj a vedecko-technickej spolupráce s krajinami EHS neuskutočňovalo na účet ostatných krajín RVHP, pretože základom našich obchodných, výrobných a vedecko-technických stykov zostávajú výhodné hospodárske vzťahy s krajinami RVHP. Hospodárske styky s krajinami Spoločného trhu sú iba dozvukovou možnosťou rozvoja nášho národného hospodárstva.

Československo, verné leninskej politike mierovej koexistencie štátov s rozdielnym spoločenským zriadením a záverom prijatým na Konferencii o bezpečnosti a spolupráci v Európe, snaží sa rozvíjať svoje obchodné, úverové a vedecko-technické vzťahy aj s priemyselne vyspelými krajinami EHS, pretože to prispieva k zlepšeniu medzinárodnej situácie a k ďalšiemu rozvoju hospodárskych vzťahov medzi Východom a Západom, medzi socialistickými a kapitalistickými krajinami, a napokon aj medzi krajinami RVHP a EHS, čo je významným vkladom socialistického Československa v tomto smere.

O problematike „kvality pracovného života“ v kapitalistických štátoch a o jej teoretických východiskách

FUSKO, Zoltán

V ostatných rokoch sa v podnikoch a organizáciách v kapitalistických štátoch zvyšuje úsilie o rozvoj experimentov a programov, ktoré sa stále častejšie súborne prezentujú ako zlepšovanie kvality pracovného života (Quality of Working Life — QWL).

Prístupy a prejavy konkrétnych riešení na zdokonaľovanie sú rôznorodé. Zahŕňajú zdokonaľovanie pracovných podmienok, zavádzanie tzv. nových foriem organizácie práce namiesto tradičných alebo taylorovských foriem organizácie práce, vytváranie podmienok pre participáciu pracovníkov na riadení podnikov, aplikáciu rôznych koncepcií rozvoja sociálno-technických systémov a pod. Táto rozmanitosť v prístupoch a formách QWL je vyjadrením pôsobnosti, profesionálneho smerovania teoretickej vybavenosti a iných, najmä výrobnno-ekonomických podmienok a záujmov pracovníkov a skupín, ktoré iniciujú experimenty a aplikácie QWL. Experimenty, programy a celé úsilie o zdokonaľovanie kvality pracovného života má však i svoje spoločné východiská. Charakterizuje ich budovanie QWL ako sústavy, ktorá zahŕňa určujúce činitele, vplývajúce na formovanie a perspektívy vzťahov medzi členmi (members) podniku, „bez ohľadu na to, či sú to ľudia, ktorí riadia, alebo nie“.

O tejto sociálno-ekonomickej stránke úsilia o zlepšovanie podmienok pracovného života vypovedá skutočnosť, že experimenty a programy QWL sú politicky, finančne i organizačne podporované priemyselníkmi, vládami a niektorými odborovými organizáciami. Uvedené aktivity subjektívnej sily riadenia v kapitalistických štátoch sú tiež výrazom úsilia zmierňovať rozpory, ktoré vyplývajú z vykorisťovateľskej povahy kapitalistickej spoločnosti. Sú zamerané na zavádzanie takých prvkov do riadenia pracovného procesu, ktoré by mali prispieť k odstráneniu základného triedneho antagonizmu kapitalistickej spoločnosti, a tým k zachovaniu súkromného vlastníctva a vykorisťovania, k zachovaniu a rastu kapitálu. Je nepochybné, že úsilie vyriešiť protirečenia medzi riadením

kapitalistickej výroby a spoločnosti ako celku, je v podmienkach kapitalistických výrobných vzťahoch bezvýchodiskové. Popri tom je aktuálna otázka, do akej miery môžu byť poznatky a prax rozmanitých foriem a čiastkových riešení v oblasti QWL užitočné z hľadísk organizačno-technických stránok práce a výroby u nás.

Experimenty v Západnej Európe

T. Lupton, I. Tanner a T. Schnelle konštatujú, že rozvoj experimentov QWL v Západnej Európe ovplyvnili predovšetkým výsledky dosiahnuté v Nórsku a v Holandsku [1]. Nórske experimenty pripravili a uskutočnili hlavne E. Thorsrud, F. E. Emery, E. L. Trist a S. E. Seasore. Kládli hlavný dôraz na vytvorenie takých pracovných podmienok, ktoré umožňujú spoluúčasť pracovníkov na riadení výroby, a tým vedú k dosiahnutiu vyššieho uspokojenia s prácou. Boli uskutočnené hlavne v automobilovom priemysle a sústredili sa na riešenie pracovných problémov špecifických pre montážne a prúdové linky (málokvalifikovaná, monotónna a jednotvárna práca s núteným rytmom).

Švédci adaptovali a ďalej rozvinuli mnohé z riešení vytvorených v Nórsku. Hlavne komplexnosť švédskych experimentov je v mnohých smeroch väčšia, ako je to v Nórsku. Saab a Volvo vytvorili celé výrobné systémy, napr. strojársky podnik spoločnosti Volvo vo Skövde a montážny závod v Kalmar, ktoré pracujú v celom rozsahu výroby s využitím nových organizačných prvkov. Podľa T. Luptona [2], Švédci vyvíjali toto úsilie najmä z podnikateľských dôvodov. Je to nevyhnutnosť vyrovnáť sa s problémami nárokov pracovníkov na zaujímavú, čistú a bezpečnú prácu. Požiadavky trhu spotrebného tovaru po nových výrobkoch vyžadujú zvyšovať aj pružnosť výroby.

Experimenty v NSR boli od počiatku podporované štátom. Takmer všetky spoločnosti sa pripojili do Nemeckého štátneho programu Humanisierung der Arbeit, na ktoré vláda koncom 70. rokov uvoľnila 234 mil. mariek. Niektoré spoločnosti, ktoré sa podieľali na tomto programe, teraz uprednostňujú vlastné koncepcie. V experimentoch sa niekedy uplatňujú nové výrobné systémy v dvoch alebo troch variantoch. Jeden z nich slúži pre porovnávanie. Experimenty sa realizovali predovšetkým v spoločnostiach a v podnikoch vyrábajúcich súčiastky pre automobily, elektrické a domáce stroje. Iné experimenty, napr. v oceliarni Peine AG, sú zamerané na zvyšovanie kvalifikácie a zručnosti pracovníkov a na ich účasť pri utváraní a zdokonaľovaní vlastných pracovných postupov. Jednou z úloh týchto experimentov je nahradenie zahraničných robotníkov nezamestnanými nemeckými robotníkmi. Tradične organizované montážne a výrobné linky sú však pre domácich pracovníkov nepríťažlivé, preto sa venuje pozornosť aj ergonomickým aspektom práce vo výrobných systémoch.

Hnutie na rozvoj QWL vo Francúzsku je iniciované najmä podnikmi. Vláda prostredníctvom L'Agence pour l'Amélioration des Conditions du Travail (ANACT) podporuje a rozvíja toto úsilie (napr. v roku 1976 mu vyčlenila 24 mil. frankov). Starostlivosť v tomto smere vyvíja i federácia inžinierov, ktorá aj zverejnila mnohé z výsledkov experimentov vo Francúzsku.

Taliansko je známe hlavne svojskými modifikáciami organizácie práce, napríklad vo Fiat ale v Olivetti. Vo firme Pirello uplatnili veľké zmeny v organizácii výroby s vy-

užitím modelu autonómnych pracovných skupín. Po dohovore s odborníkmi za jednotky pre odmeňovanie sa zvolili pracovné skupiny.

Príspevok Veľkej Británie k rozvoju QWL je v niektorých smeroch odlišný od spôsobov použitých na kontinente. Po prvé, spoločnosti, najmä v textilnom priemysle, realizujú úsilie o zavedenie zmenených podmienok a organizácie práce v rámci bežného rozvoja výroby a zmien v podnikoch. Po druhé, spracovateľský priemysel iba málo uplatňuje nové prvky utvárania práce, predovšetkým pre rozdiely v podmienkach práce v porovnaní s európskymi krajinami alebo z iných dôvodov, vrátane vplyvov odborov. Po tretie, britské postupy QWL zahrňujú automatizáciu a ďalšie zmeny v strojovom vybavení pracovného procesu. Prípadne sa utvárajú flexibilné technologické bloky, ktoré bez zmeny strojového zariadenia, ale pri zmenách vo vzájomnom prepojení, vedú k novým štruktúram pracovných funkcií a činnosti robotníkov. To bola podstata experimentov so skupinovou technológiou v britských spoločnostiach. Napríklad v závode spoločnosti Bristol-Myer v Hillside sa pracovníci zaškolili na technologické skupiny zložené z dvanástich operácií, v ktorých sa potom striedali. Postupne prechádzajú na ďalšie technologické bloky. Dosahovalo sa tak zvýšenie kvality výroby. V niektorých podnikoch sa výkonnosť pracovníkov na jednotlivých technologických blokoch stimuluje rôznymi sústavami podielov na dosiahnutých ziskoch podniku. Rozvoj QWL podporuje vláda a v prvej etape naň vyčlenila 185 tis. funtov šterlingov.

Prezentovaný prehľad o experimentoch a programoch zdokonaľovania kvality pracovného života, samozrejme, nie je úplný. International Council for the QWL v roku 1978 konštatovala, že experimenty a prípady zdokonaľovania kvality pracovného života sa stali „skutočnou súčasťou života“. Početnosť a rozsah týchto prípadov v Európe, v Severnej Amerike, v priemyselnej Ázii a v Austrálii sa udáva ako významný a vzrastajúci [3].

Skutočnosť je však taká, že vykorisťovanie pracujúcich sa zväčšuje, narastá sociálny útlak a nezamestnanosť, životné podmienky robotníkov v kapitalistických štátoch sa zhoršujú. Aj experimenty QWL vedú k zvyšovaniu pracovného vypätia a využitia pracovnej sily až na hranice možností človeka. V podstate nedochádza ani k zlepšovaniu pracovných podmienok.¹

Kategorizácia metodických prístupov

Metodická základňa experimentov QWL je rozmanitá, zahŕňa asi dvadsať základných prístupov a nespočet ich modifikácií a kombinácií. I napriek tejto mnohotvárnosti možno podľa pracovno-organizačných charakteristík vymedziť niekoľko základných prístupov. Sú orientované na:

¹ V oblasti pracovných podmienok sa objavujú nové druhy nepriaznivých vplyvov na človeka (veľké rýchlosti, stres, chemické a termické procesy, škodlivé zlúčeniny, práca s rádioaktívnymi materiálmi, vibrácie a pod.). To vo svojej výslednici určuje skutočnú „kvalitu pracovného života“ robotníkov. Napríklad v priemysle USA sa počet pracovných úrazov zvýšil v sedemdesiatych rokoch o 29 %, 8 až 11 mil. pracovníkov má pľúca zaprášené azbestovým prachom a 2 mil. z nich zomrelo na komplikácie. 75 % baníkov, ktorí odchádzajú do dôchodku, má silikózu, 2 mil. amerických robotníkov pracuje na pracoviskách s prekročenou normou benzínových výparov, 1,5 mil. ďalších prichádza do styku s inými škodlivými chemickými látkami a ročne až 800 tisíc ľudí utrpí popáleniny [4].

1. zlepšovanie pracovných podmienok,
2. zmeny v obsahu práce pracovníka a pracovných kolektívov,
3. spolurozhodovanie pracovníka a pracovného kolektívu o faktoroch pracovného procesu,
4. účasť pracovníkov na inovačnom procese.

Zlepšovanie pracovných podmienok je špecifické hlavne aplikáciou poznatkov ergonómie. Napríklad striedanie rýchlosti bežiaceho pásu v priebehu pracovnej smeny, zavedenie prestávok v práci, zohľadnenie odlišností v biologických predpokladoch mužov a žien, zníženie výkonných noriem pri práci v noci, úpravy pracoviska, zmeny v pracovnom prostredí a pod.

Konkrétne riešenia sú sprevádzané formuláciou cieľov, ktoré majú vplývať na pozitívny postoj pracovného kolektívu ku svojej práci. Služuje sa dosiahnuť „zvýšenie ľudskosti práce“, taký stav pracovníka, keď „čas strávený v práci nebude iba dlhým počítaním minút do konca pracovného času“ a pod.

Takéto riešenia, zamerané na uľahčenie nepriaznivých dôsledkov kapitalistickej priemyselnej veľkovýroby na pracovníka, nie sú nové. Ich vplyvy na zvyšovanie efektívnosti pracovného procesu sú však obmedzené.

Druhú skupinu tvoria postupy založené na účelových zmenách obsahu práce. Patria sem tri základné metódy a ich kombinácie: rotácia práce [Job Rotation], rozšírenie práce [Job Enlargement] a obohatenie práce [Job Enrichment].

Rotáciu práce charakterizuje plánované striedanie pracovníkov vo viacerých blokoch práce pri vymedzených časových intervaloch. Cieľom je zvýšiť predpoklady pre využitie kvalifikácie a zručnosti pracovníkov v pracovnom procese.

Rozšírenie práce znamená kombináciu jednoduchých pracovných úkonov tak, aby sa obsah práce pracovníka rozšíril. Napríklad robotníkovi, ktorý vykonával pracovnú operáciu zloženú z jednoduchých pracovných úkonov, zveria sa ďalšie úkony tak, aby jeho operácia bola komplexnejšia. Podstata však nie je v časovom rozšírení operácie, i keď k nemu dochádza, ale predovšetkým vo výhranení zmyslu pracovnej operácie.

Obohatením práce sa nazývajú také zmeny v pracovnej operácii, po ktorých sa zvyšujú nároky na zodpovednosť, kvalifikáciu, zručnosť a právomoc pracovníka. Napríklad pracovník nielen robí svoju (rozšírenú) pracovnú operáciu, ale zodpovedá i za kvalitu súčiastky, nastavenie stroja, jeho opravu vo vymedzenom rozsahu a pod. Obohatenie práce je obvykle sprevádzané školením, pri ktorom sa pracovníci učia rozumieť výkresom, technologickým pravidlám, oboznamujú sa s požiadavkami na výrobok atď. Čiže ide o rozšírenie pracovných úkonov, ale aj o pridanie nových pracovných funkcií a činností, ktoré presahujú pôvodný rámec pracovnej operácie.

Ciele týchto metód sa predkladajú ako úsilie dosiahnuť prostrednic-

tvom zmien v obsahu práce vyššie uspokojenie pracovníka v práci. Zmeny v obsahu práce sú prejavom úsilia nahradiť tzv. tradičné alebo taylorovské formy organizácie práce (diferenciácia práce) tzv. novými formami organizácie práce (integrácia práce a obsahu práce). Riešenia v praxi v mnohých prípadoch vedú k zvyšovaniu produktivity práce a k zníženiu nepodarkovosti výroby, prípadne sa znižuje fluktuácia pracovníkov.

Tretiu skupinu tvoria metódy, ktorými sa má dosiahnuť vytvorenie podmienok pre spolurozhodovanie pracovníkov o faktoroch pracovného procesu. Pracovník alebo pracovná skupina si vo vymedzenom rozsahu určujú tempo svojej práce, volia zodpovedajúce pracovné postupy, rozhodujú o spôsobe zabezpečenia pracoviska materiálom, súčiastkami, o svojej účasti na kooperácii a delbe práce v dielni a pod. Zostavujú sa „autonómne pracovné skupiny“, ktoré v určitom rozsahu ovplyvňujú postup, časový priebeh, ako aj ďalšie podmienky splnenia svojej pracovnej úlohy. Činnosť jednotlivcov a pracovných skupín prebieha pod vplyvom rôznych stimulačných sústav. Napríklad montážna dielňa sa rozdelí do skupín, z ktorých každá vyrába, testuje a opravuje kompletný výrobok (Olivetti), alebo skupiny medzi sebou kooperujú (Volvo). Výška mzdy závisí od skutočného objemu produkcie, od jej kvality, od výšky dosiahnutého zisku a pod. Takéto riešenia sa prezentujú ako vytvorenie priestoru pre spolurozhodovanie a účasť pracovníkov na riadení dielne.

Štvrtú skupinu tvoria metódy rozvoja inovačnej aktivity pracovníkov. Zahrňujú vytváranie podmienok účasti pracovníkov na príprave i na ďalšom zdokonaľovaní pracovného procesu. K vytváraniu takýchto pracovných a organizačných podmienok sa v praxi pristupuje iba ojedinele. Podľa prieskumu T. Luptona sa v 48 podnikoch Západnej Európy do roku 1978 aplikovali tieto prístupy (Worker Participation in System Design, Worker Participation in System Improvement) celkovo v 12 podnikoch. Z toho 6 podnikov vo Švédsku a po jednom až dvoch vo Francúzsku, v NSR, vo Veľkej Británii a v Taliansku [1].

Tretiu a štvrtú skupinu metód charakterizuje úsilie subjektu riadenia reagovať na objektívne tendencie rozvoja výrobných síl. Pritom je špecifické hľadanie a používanie takých foriem a systémov dozoru vlastníka výrobných prostriedkov nad pracovníkmi, ktoré sú menej drastické ako sústavy H. Forda a F. W. Taylora.

Realizácia experimentov QWL, najmä v druhej až štvrtej skupine metód, má komplexný charakter, zahŕňa i zložky nižších skupín metód. Napríklad prípady riešenia, ťažiskovo založené na obohatení práce, zahrňujú i rozšírenie práce, usporiadanie a vybavenie pracovísk, režim pracovísk, režim pracovnej smeny a pod.

Súborný prehľad metodologickej základne QWL a jej najfrekvencovanejších zložiek je obsiahnutý v tabuľke 1.

Najmä ako výslednica pôsobnosti odborníkov sústredených okolo Medzinárodnej rady pre kvalitu pracovného života (International Council

Tabuľka 1

Metodické vybavenie experimentov QWL

Hlavné problémové smerovanie	Riešenie zahŕňa
zlepšovanie pracovných podmienok	1. režim pracovnej smeny 2. režim pracovného dňa 3. faktory pracovného prostredia (hluk, teplo, svetlo...) 4. usporiadanie a vybavenie pracoviska 5. prísun materiálu a súčiastok
zmeny v obsahu práce	6. rotáciu (striedanie) práce 7. rozšírenie práce 8. obohatenie práce
spolurozhodovanie pracovníka alebo pracovného kolektívu	9. tempo práce 10. kvalitu práce 11. pracovný postup 12. prípravu a prísun súčiastok 13. deľbu a kooperáciu práce
účasť pracovníkov na inovačných procesoch	14. technicko-organizačnú prípravu pracovného procesu 15. zdokonaľovanie pracovného procesu 16. inovačný proces v širšom meradle

for the Quality of Working Life) je zrejme úsilie o čo najsúbornejšie chápanie metodologickej základne QWL. Jej štruktúra v podstate zahŕňa metódy a prístupy, ktoré ovplyvňujú základné, vonkajšie faktory práce (mzda, čas a pracovné podmienky), ako aj činitele vnútorne závislé od práce (obsah práce, jej kvalifikovanosť a i.), a napokon tie stránky pracovného procesu, ktoré priamo závisia od riadenia (participácia pracovníkov, využitie kvalifikácie pracovníkov a.).

Náčrt teoretických východísk

Experimenty a riešenia zdokonaľovania kvality pracovného života sú súčasťou organizačno-technického riadenia výroby. Týkajú sa pracovného procesu v tom najvšeobecnejšom zmysle. Pracovný proces je v podmienkach kapitalistickej spoločnosti neoddeliteľne spojený s vykorisťovaním robotníckej triedy a s úsilím buržoázie zvyšovať nadhodnotu. Zvyšovanie nadhodnoty, ktorá vzniká vykorisťovaním robotníckej triedy, je hlavným a určujúcim cieľom organizačno-technického i sociálno-ekonomického riadenia v kapitalistickej spoločnosti. Z úsilia dosahovať hlavný ekonomický cieľ tejto spoločnosti vyplýva i ochota buržoázie zmierňovať existujúce protirečenie medzi vykorisťovateľom a objektom jeho vyko-

ristovania. To sú pozície, ktoré sa zreteľne prejavujú pri analýze teoretických východísk QWL.

Na prvom mieste treba uviesť koncepcie založené na doktríne medziludských vzťahov a poznatkoch buržoázných teórií pracovnej motivácie. Podľa nich hlavne tradičná organizácia práce a jej formy bránia ľuďom prejavíť všetky svoje schopnosti v práci. Argumentuje tým, že pracovníkom sa v práci poskytuje taký malý priestor pre uplatnenie, že v práci sa stávajú apatickými a robia iba to, čo musia.

Prívrženci tejto koncepcie odôvodňujú zmysel experimentov QWL ich orientáciou na riešenie problémov monotónnosti, eliminovanie triviálnosti pracovných úloh a na rozšírenie, resp. zlepšenie pozície pre pracovnú aktivitu pracovníka. Uvádzajú sa také ciele riešení QWL, ako napr. zníženie absencie a fluktuácie pracovníkov, zvýšenie spokojnosti s prácou, rast pracovnej motivácie a pod. Experimenty sa označujú ako aktivity manažérov, ktorí sú vedení úsilím zlepšiť pracovné podmienky alebo kvalitu pracovného života.

Ešte pred niekoľkými rokmi boli názory manažérov na nové formy organizácie práce [teraz súčasť QWL] diferencované a vcelku odmietavé. Roku 1967 boli publikované výsledky prieskumu AMA (American Management Association) v podnikoch USA. Na otázku teoretikov ľudských vzťahov o užitočnosti objavov pre riadenie 33 % veľkých firiem vôbec neodpovedalo, 11 % ich nepovažovalo za užitočné. Ďalšie nepochopili, alebo nepoznali rozdiely medzi tradičnými zásadami a novými smermi organizácie práce, prípadne mali inak nepresné odpovede. V skupine malých firiem viac ako 50 % na túto otázku neodpovedalo, alebo tieto poznatky nepovažovali za prospešné [5]. Podobne aj v Západnej Európe, kde roku 1971 „skutočňuje činnosť tohto druhu vo významnejšom meradle len veľmi málo spoločností“ [6].

Situácia sa zmenila iba v ostatných rokoch. Metódy QWL, založené na zmene organizácie práce, považujú sa za nástroj, ktorým možno účinnejšie riešiť problémy zvyšovania efektívnosti pracovných procesov v súčasných podmienkach, a to lepším využitím pracovnej sily. Rastie produktivita práce, znižuje sa nepodarkovosť, zvyšuje sa schopnosť pracovných systémov v ich adaptácii na nové výrobky. QWL pomáha riešiť aj problémy fluktuácie pracovníkov, ktorá v niektorých odvetviach a podnikoch v najvyspelejších kapitalistických krajinách vykazuje priamo astronomickú výšku.

V USA fluktuácia z osobných príčin v roku 1972 predstavovala 4,2 %. Vo Švédsku sa tento ukazovateľ koncom 60. rokov pohyboval okolo 5 %, v polovici 70. rokov sa zvýšil na 11 %, v niektorých priemyselných odvetviach i vysoko cez 30 %. V podniku firmy Volvo v Thorslande [po zavedení novej montáže] uvádzali v prvej polovici roka 1976 fluktuáciu 19 % [7], čo znamenalo výrazné zlepšenie pôvodného stavu.

Z týchto hľadísk sa zlepšovanie kvality pracovného života nejaví ako cieľ široko založenej aktivity programov, experimentov a riešení QWL. Je to prostriedok pre dosahovanie rastu nadhodnoty a zvyšovania ekonomických výsledkov vôbec v podnikoch a v organizáciách. Čiže rozvoj QWL je motivovaný predovšetkým ekonomickými cieľmi.

K ekonomickým motívom v rozvoji úsilia o QWL priradujú sa sociálno-ekonomické a politické dôvody, argumentuje sa humanizáciou práce.

Holandský jezuitský páter A. M. Kuylaars patrí k popredným teoretikom humanizácie práce. Svoje dielo [8] venuje problematike tzv. vonkajšieho a vnútorného prínosu ľudskej práce. Nie je bez zaujímavosti obsahová zhoda tejto koncepcie s prácami F. Herzberga. Vonkajší prínos práce sa podľa A. M. Kuylaarsa prejavuje v ekonomickej aktivite človeka ako činiteľa ekonomických systémov. Človek potrebuje pracovať, lebo jeho zamestnanie mu poskytuje zmysel a obsah života. Vnútorný prínos práce sa zase prejavuje vo vnútornom obohatení človeka. Preto ekonomické systémy majú poskytovať prácou vonkajší aj vnútorný prínos. Majú zaručiť potrebné podmienky „vzhľadom na kvalitu a kvantitu práce“.

V tomto zmysle sa rozvoj procedúr QWL považuje za súčasť tzv. revolúcie za humanizáciu práce a celá sa chápe ako netriedny fenomén. Preto vraj ani nie je potrebná zmena kapitalistického spoločenského systému, lebo „humanizácia práce“ je momentom, ktorý poľudští celé ľudstvo, a teda aj kapitalistickú, triedne vykorisťovateľskú spoločnosť. Humanizácia práce má zmeniť pomery na pracoviskách v kapitalizme tým, že „odstráni“ triedne rozpory medzi robotníkmi a kapitalistami. Takéto apologetické chápanie „humanizácie práce“ popiera logiku vývoja ľudskej spoločnosti, marxisticko-leninské učenie o triedne antagonických protirečeniach kapitalistického spoločensko-ekonomického systému a o spôsobe ich riešenia.

G. Hofstede považuje revolúciu v prospech humanizácie práce za charakteristickú pôsobením štyroch skupín ľudí [9].

Po prvé, je to vládnuca elita, ktorá pozostáva zo zamestnávateľa a vrcholových riadiacich pracovníkov, ako aj niektorých vedúcich odborových zväzov. Druhú skupinu tvorí revolučná elita, akademici, poradcovia v riadení, niektorí politici, výkonní manažéri, najmä mladší a odborárski vodcovia, čiže ľudia s vyšším odborným vzdelaním. Tretiu skupinu predstavujú „utláčané masy pracovníkov“, ktorí musia vykonávať dehumanizované práce. Napokon vo štvrtej skupine sú pracovníci, ktorí už pracujú na pracovných úlohách umožňujúcich im „prekonať odcudzenie v práci“.

Humanizačné úsilie vo všeobecnosti vraj prebieha ako výslednica pôsobenia mierového zápasu medzi humanistami a vládnuťou elitou. Úspešné humanizačné experimenty sú akousi „výslednicou spojenia medzi držiteľmi moci (Machtpromotor) a expertmi (Fachpromotor) [10].

Hnutie za humanizáciu práce, za zvýšenie kvality pracovného života prostredníctvom úsilia o QWL prezentuje ďalší pokus riešiť problémy budúceho vývoja kapitalistickej spoločnosti. Vychádza z technokratických a elitárskych koncepcií a spája vedecko-technický pokrok s postupným a automatickým riešením nielen pracovných, ale aj spoločens-

ských problémov. Nie je k tomu nevyhnutná ani socialistická revolúcia a rozvoj nových spoločenských vzťahov, lebo „nová technika a organizácia prekonáva triedny boj“.

Je to prejav súčasného úsilia v kapitalistickom svete vytvárať koncepcie „odôvodňujúce“ neadekvátnosť marxizmu-leninizmu o nastolení nového spoločenského poriadku, v ktorom je odstránené vykorisťovanie človeka človekom. Marxisticko-leninská téza o vedecko-technickej revolúcii, ktorej základné tendencie rozvoja môže uskutočniť iba socializmus, je vyhlasovaná za vec ideológie a za ilúziu socialistických krajín. Na základe technokratických koncepcií sa uplatňuje úsilie riešiť problémy práce, vznikajúce ako dôsledok vedecko-technického rozvoja v kapitalistických podnikoch. Hľadajú sa cesty na eliminovanie nežiadúcich dôsledkov rozvoja výrobných síl na človeka, pracovníka.

R. Weil tiež načrtnol „reformu vzťahov medzi človekom a jeho prácou“, ktorá má byť založená na prestavbe riadenia v kapitalistickej spoločnosti. Treba zaviesť novú štruktúru kooperácií i nové formy riadenia a nové organizačné formy v rámci podnikov, prevádzok a dielní, a najmä nový prístup k ľudskej stránke pracoviska, pracovného procesu a pracovníka. „Tieto návrhy sú naplnené želaním zaviesť nové formy spolupráce na pracoviskách, v dielni, v prevádzkach a v podnikoch a medzi dvoma stranami priemyslu“ [11].

Aj iní autori konštatujú nevyhnutnosť zmien v sociálno-technických systémoch. Majú byť založené na plánovanej spolupráci a zapojení ľudského činiteľa do pracovného procesu a na jeho odbremenení od ťažkej, t. j. jednotvárnej a málokvalifikovanej práce. Využíva sa poznatok, že ľudia sú ochotní mať aktívnu úlohu v práci, ak sú presvedčení, že „rozvíjajú svoje schopnosti a zvyšujú efektívnosť sociálno-technických systémov“. To je podľa názorov týchto autorov aj novým prvkom v rozvíjaní QWL a perspektívy zvyšovania efektívnosti a produktivity práce.

Je zreteľné úsilie dopracovať poznatky o QWL ako ucelenú sústavu poznatkov pre organizačno-technické riadenie v kapitalistických podnikoch a koncernoch, takú sústavu, ktorá bude reagovať na zmeny v úrovni výrobných síl a na ekonomické a sociálne problémy vznikajúce v kapitalistických štátoch.

Súčasne má vytvoriť i novú základňu pre eliminovanie triedneho boja medzi vykorisťovanými a vykorisťovateľmi. Programy a riešenia QWL majú prispieť k prehĺbovaniu plánovanej spolupráce pracujúcich v kapitalistických podnikoch a organizáciách, majú rozvinúť ich účasť na riadení výroby atď. Je to predpoklad, ktorý je však pre vnútornú protirečivosť riadenia v kapitalizme nereálny. Podstatu tohto protirečenia charakterizoval K. Marx pri analýze kapitalistického riadenia: „Kapitalistické riadenie nie je len osobitnou funkciou, ktorá vyplýva z povahy spoločenského pracovného procesu a prináleží mu, ale zároveň je aj funkciou vykorisťovania spoločenského pracovného procesu, a preto je

podmienená nevyhnutným antagonizmom medzi vykorisťovateľom a surovinou, ktorú vykorisťuje“ [12].

Záver

Plánovité reformy pracovných vzťahov a humanizácia práce sú v kapitalistických podmienkach obmedzené rámcom výrobných vzťahov. Predpokladom skutočnej humanizácie práce je odstránenie súkromného vlastníctva, ktoré tvorí základňu pre reálny socialistický humanizmus. Jeho podstatu rozpracoval V. I. Lenin na podmienky budovania beztriednej komunistickej spoločnosti, keď sa bude „prechádzať k odstraňovaniu delby práce medzi ľuďmi, k výchove, ku školeniu a príprave všestranne vyspelých a všestranne vyškolených ľudí, ktorí budú vedieť všetko“ [13]. Projekty reforiem a programov nových pracovných vzťahov na základe zlepšovania QWL v podmienkach kapitalizmu problém humanizácie práce neriešia, a ani riešiť nemôžu.

Hoci sú možnosti humanizácie práce a skutočného zlepšovania kvality pracovného života za kapitalizmu obmedzené, zrejme nie je žiadúce úplne odmietat poznatky teórie a praxe v tejto oblasti. Pre socialistickú teóriu a prax je neprijateľná metodológia QWL, vychádzajúca z doktríny „medziludských vzťahov“, alebo iných koncepcií, ktoré majú prispieť k ilúzii o nemeniteľnosti kapitalistických vzťahov. Na strane druhej organizačno-technické prostriedky uplatňované pri riešeníach a experimentoch QWL sú v mnohých smeroch zaujímavé. Patria k nim napríklad metódy a prostriedky používané pri riešení problémov pracovných podmienok, režimu pracovnej smeny, usporiadania a vybavenia pracoviska, techniky zabezpečujúce efektívny prísun materiálov a súčiastok atď. Alebo prostriedky používané pri takých zmenách v delbe a kooperácii práce v podniku, ktoré vedú k zníženiu jednotvárnosti, namáhavosti a monotónnosti práce, hlavne vo výrobach s vysokou opakovateľnosťou a ďalšie. Treba mať pritom na pamäti, že v podmienkach socialistickej spoločnosti, tie pracovné funkcie pracovníkov, ktoré sú spojené s premenou pracovného predmetu, tvoria len časť ich pracovných funkcií. Pracujúci uskutočňujú aj pracovné funkcie, ktoré vylývajú z ich spoločenského postavenia ako vlastníkov výrobných prostriedkov. Prejavujú sa v účasti pracujúcich na plánovaní a riadení výroby a na riadení spoločnosti, ako aj v zodpovedajúcich zmenách v riadení práce a v jej podmienkach.

Teda ani v prípade poznatkov QWL nemôže ísť o mechanické prenášanie metód buržoázných odborníkov do podmienok socialistickej spoločnosti. Nejde o mechanické kopírovanie zahraničných poznatkov a koncepcií QWL, ale o tvorivé rozpracovanie tých prostriedkov a metód, ktoré môžu znamenať prínos pre organizačno-technické vybavenie pracovných procesov v súlade so sociálno-ekonomickými cieľmi socialistickej spoločnosti.

Literatúra

- [1] LUPTON, T. — TANNER, I. — SCHNELLE, T.: Manufacturing System Design in Europe. In: COOPER, C. L. — MUMFORD, E.: The Quality of Working Life in Western and Eastern Europe. Londýn, Associated Business Press 1979, s. 49–53.
- [2] LUPTON, T.: The Lerner Memorial Lecture. Manchester Industrial Relations Society, 4. mája 1978.
- [3] International Council for the Quality of Working Life, „Working on the Quality of Working Life“. Leiden, Martinus Nijhoff Social Sciences Division 1978.
- [4] WITT, M.: Dangerous Substances and the US Worker: Current Practice and View Points. International Labour Review, 118, 1979, č. 2, s. 165.
- [5] DALE, E.: Organization. AMA 1967. Praha, Institut řízení 1972, s. 35 (český preklad).
- [6] Alan Wilkinson v referáte na kongrese European Federation of Productivity Services, jún 1971.
- [7] ROSOV, J. M.: Problems of Traditional Forms of Work Organization in Western Countries. New York, Work in American Institute 1977.
- [8] KUYLAARS, A. M.: Werk en Leven van de Industriële Loonarbeider, als Object van een Sociale Ondernemingspolitiek. Leiden, Stenfert Kroese 1951.
- [9] HOFSTEDE, G.: Humanization of Work: The Role of Values in a Third Industrial Revolution. Londýn, Associated Business Press 1979, s. 24.
- [10] WITTE, E.: Organisation für Innovationsentscheidungen: Das Promoteren — Modell. Göttingen, Otto Schwartz 1973, s. 97.
- [11] WEIL, R.: Alternative Forms of Work Organizations in Western Europe. Kolín, Institut für angewandte Arbeitswissenschaft 1977, s. 2–3.
- [12] MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy 3. Bratislava, Pravda 1977, s. 117.
- [13] LENIN, V. I.: Spisy 31. Bratislava, SVPL 1954, kap. 4, s. 43.

Recenzie

VINTROVÁ, Růžena: **Národohospodářská bilance. Nástroj analýzy reprodukčního procesu v ČSSR.** Praha, Academia 1979. 255 s.

Riešenie súčasných problémov československej ekonomiky si vyžaduje zdokonaľiť analýzu reprodukčného procesu ako celku skúmaním problémov v ich vzájomných súvislostiach, s dôrazom na rôzne varianty riešenia a rozbor ich dôsledkov. Rozvoj teoretického bádania pre potreby zdokonaľovania celospoločenského riadenia ekonomiky je preto bezosporu zaujímavou a aktuálnou problematikou.

Z hľadiska využívania jeho výsledkov je súčasne podstatné, aby analýza súvislostí medzi národohospodárskymi agregátmi, ich dynamikou atď., bola zviazaná so zázemím dát, ktoré opisuje a kvalifikuje štruktúru daného národohospodárskeho systému.

Dôležitým zdrojom týchto údajov je bilancia národného hospodárstva. Pri vytváraní podmienok pre vymedzenie proporcionálneho a rovnovážneho rozvoja sa totiž okrem iného aj vyžaduje primeraná znalosť o vybilancovaní vzájomne na seba nadväzujúcich častí reprodukčného procesu, potrebná pre vyhodnocovanie i transformáciu informácií do variantov plánu, resp. pre odhad ich dosahu na národné hospodárstvo.

V našej literatúre sa zatiaľ len relatívne málo stretávame s prácami priamo orientovanými na túto bezpochyby zaujímavú tematiku, i napriek

tomu, že na aplikačné účely je veľmi aktuálna. Ako hodnotný príspevok do tejto oblasti poznatkov si zasluhuje pozornosť zainteresovaného čitateľa i prezentovaná publikácia R. Vintrovej. Svojím obsahom naznačuje, že je výsledkom dlhoročnej práce a sedimentom skúseností nadobudnutých pri makroekonomických analýzach.

Jej obsah zreteľne charakterizuje úsilie autorky o objektívne hodnotenie širokej škály problémov reprodukčného procesu, tak ako sú sprístupňované súborom tabuliek bilancie národného hospodárstva. Preto podstatnú časť obsahu knihy tvorí — okrem teoreticko-metodologických úvah — skúmanie súvislostí premietnutých národohospodárskou bilanciou, so zreteľom na vývoj reprodukčného procesu v ČSSR, jeho vyváženosť a proporcionálnosť.

Cieľom a predmetom tejto recenzie nie je polemika k jednotlivým, veľmi zaujímavým, poznatkom a záverom. Takisto si nekladie za úlohu ich hodnotenie, najmä vzhľadom na široké spektrum problémov, ktoré sa v tejto monografii skúmajú. K niektorým stanoviskám možno nesporne zastávať aj iný názor. Pre zainteresovaného činiteľa je táto, v prvom rade priekopnícka práca zaujímavá už tým, že reprezentuje úsilie autorky o po-

znanie dlhodobých tendencií vo vývoji makroagregátov, ich vzájomných vzťahov pomocou bilancie národného hospodárstva. Napriek tomu, že sústava týchto tabuliek sa už dlhé roky pravidelne zostrojuje, relatívne málo sa využíva pre potreby hospodárskej praxe.

Tematika národohospodárskeho bilancovania má svoju teoretickú, metodologickú stránku. Aj napriek rozsiahlej časti, ktorá obsahuje analytické výsledky a charakteristiku vývoja makroekonomických proporcií, recenzovaná publikácia je predovšetkým aktuálnym a podnetným príspevkom k teoretickej analýze reprodukčného procesu v ČSSR. Výpočtová technika umožňuje vytvárať a využívať rôzne typy modelov, zobrazujúcich reprodukčný proces, a zvyšovať rozsah ich používania. Využitie zázemia poznatkov z tejto knihy je aktuálnou pomôckou aj pre prognózovanie a plánovanie prostredníctvom aparátu ekonomicko-matematického modelovania. Súčasne je však príspevkom, ktorým sa rozširuje poznanie celého radu analytických problémov. Upozorňuje na možnosti, ktoré bilancia národného hospodárstva poskytuje pre konštrukciu a kvantifikáciu záverov aktuálnych pre hospodársku prax.

Krátkou charakteristikou obsahu jednotlivých kapitol nekomentujeme závery, ktoré práca obsahuje. Naším cieľom je priblížiť, resp. upozorniť na jej vnútornú štruktúru a na zvolený sled myšlienok.

Teoreticko-metodologickým princípom zobrazenia národohospodárskeho ekonomického systému bilanciou národného hospodárstva sa venuje pozornosť v jej prvej časti. Pri vymedzení základných súvislostí navzájom na seba nadväzujúcich makroagregátov, základom a východiskom je teória reprodukcie a funkčný pohľad. V popredí pozornosti sa v celom slede myšlie-

nok nachádza problematika vyváženosti a proporcionálnosti reprodukčného procesu, tak ako je sprístupňovaná prostredníctvom bilancie národného hospodárstva. Naznačuje sa pole možností využitia tohto typu súhrnnych bilancií.

Niektoré zo základných súvislostí sa charakterizujú a rozoberajú aj so zreteľom na rôzne rozlišovacie úrovne. Do opisu sústavy bilancie národného hospodárstva autorka aspoň všeobecne zahrnula aj problematiku, ktorá sa dotýka medziodvetvového bilancovania. Napriek zdôrazňovaniu myšlienky detailnejšieho sledovania globálnej vybilancovanosti reprodukčného procesu, tento tematický okruh však iba naznačila. Z hľadiska skúmania relevantných vzťahov reprodukčného procesu v detailnejšom zábere, so štruktúrnym členením medziodvetvovej výmeny, v spojitosti s bilanciou národného hospodárstva by boli zaujímavé úvahy k problematike konverzie údajov z jednej bilancie do druhej. Pohľad prostredníctvom ekonomického určenia, premietnutý v bilancii národného hospodárstva, nenadväzuje na vecne-hodnotové rozčlenenie, poskytované štruktúrnou bilanciou medziodvetvových vzťahov, čo spôsobuje rôzne problémy.

Bokom nezostávajú ani úvahy nevyhnutné na objektívne hodnotenie rôznych obmedzení, tak ako sa prejavujú v súčasnom období pri zostrojovaní bilancie národného hospodárstva, čo poukazuje na dobrú znalosť štatistických prác.

Aspoň rámcovo a veľmi všeobecne venuje autorka pozornosť aj problematike, ktorá sa týka zostrojovania ekonomicko-matematických modelov, nadväzujúcich na bilanciu.

Celú prvú časť vyhradenú teoreticko-metodologickej tematike azda možno charakterizovať touto poznámkou.

Pri úvahách sa zdôrazňuje predovšetkým teoretický aspekt. Tým ustupuje do pozadia skutočnosť, že zostrojenie národohospodárskych bilancií je súčasne náročnou praktickou činnosťou, ktorá je v značnej miere podmienená existujúcimi možnosťami v štatisticko-evidenčnom zázemí. Pozornosť sa koncentruje na teóriu. Národohospodárska bilancia je skúmaná z dôsledne teoretického pohľadu konkrétneho modelu vzťahov v reprodukčnom procese, ktorý premieta všetky podstatné stránky reprodukčného procesu. Čiastočne tak ustupuje do pozadia funkčná stránka bilancie, napríklad problematika prehĺbenia podvojnosti jej zdvojením, aktuálna z hľadiska praktických potrieb.

Na podporu jednotlivých myšlienok sa v značnej miere využívajú citáty iných autorov. Tento spôsob síce poukazuje na fundovanosť autorky a demonštruje prepracovanosť úvah. Súčasne ale robí sled myšlienok menej prehľadným a odvádza pozornosť od základnej idey autorky, ktorú vari ani nebolo treba takto dopĺňať.

Druhá časť knihy [štvrtá až deviatá kapitola] je vyhradená využitiu národohospodárskej bilancie na analýzu reprodukčného procesu v ČSSR. Zrozumiteľnou formou sú sprístupňované rôzne poznatky, ktoré sú zaujímavé z hľadiska získavania reálnej predstavy o vývoji československého hospodárstva za uplynulé roky.

Na základe bohatého štatistického materiálu sa skúmajú relevantné súvislosti a ukazovatele. Tieto úvahy vyúsťujú do užitočných poznatkov, z ktorých mnohé prispievajú k obohateniu a k ďalšiemu rozvoju národohospodárskeho bilancovania.

Pri charakteristike tejto druhej, analytickej časti je azda vhodné vydvihnúť, že ide o spojenie teoreticko-metodologických poznatkov s kvalifi-

kovanou interpretáciou na konkrétnych údajoch ekonomiky.

V šiestich kapitolách sa skúmajú tieto súvislosti:

- dlhodobý vývoj miery investícií;
- vývoj materiálovej náročnosti spoločenského produktu a logický výklad k zmenám tempa rastu;

- analýza materiálno-vecnej skladby spoločenského produktu, úvahy súvisiace s tendenciou zblížovania tempa rastu v prvej a v druhej skupine;

- rovnovážny vzťah medzi dynamikou produktivity práce a miezd ako skúmania dlhohodobej tendencie tohto vzťahu, okruh problémov k dynamike príjmov obyvateľstva a národného dôchodku;

- vzťahy pri tvorbe, rozdelení a použití národného dôchodku;

- charakteristika relevantných predstáv k stratégií ekonomického rastu v ČSSR v súčasnej etape.

Žiada sa dodať, že táto časť zahŕňa podnetné pasáže, ktoré obohacujú našu odbornú literatúru a zaplňajú mnohé prázdne miesta.

Problematica analyzovaná v tejto druhej časti knihy je značne zložitá a nastoľuje rôzne problémy. Pritom spôsob argumentácie a zaujímavosť rôznych záverov dokazuje, že kniha sprístupňuje mnoho užitočných podnetov. Systematickým prístupom k bilančnému nástroju analýzy reprodukčného procesu sa splnil jeden dôležitý cieľ — čitateľom sa dáva k dispozícii rad nových poznatkov, podložených bohatým zázemím štatistických údajov a ich spracovaním.

Z hodnotenia obidvoch častí nám vyplynul jednoznačný záver. S kladným hodnotením publikácie, ktoré oznegli na stránkach viacerých našich odborných časopisov, možno plne súhlasiť a predloženú knihu R. Vintrovej odporučiť širokému okruhu čitateľov.

MELÍŠEK, František — MOKRÝ, Vladimír: **Ekonomický rast a štrukturálne zmeny v socialistickej ekonomike.** Bratislava, VEDA 1980. 175 s.

V súčasných podmienkach plánovitého riadenia sociálno-ekonomického rozvoja v súvislosti s intenzívnym modelom reprodukcie vzrastá záujem ekonomického myslenia o problémy ekonomického rastu, osobitne spätého so zložitými otázkami štrukturálnych zmien v socialistickej ekonomike. V danej oblasti je ešte stále veľa otvorených problémov. Zložitost' problematiky si totiž vyžaduje otázky ekonomického rozvoja a jeho súčasti — ekonomického rastu, ako aj otázky štrukturálnych zmien a sociálneho rozvoja riešiť systémovo pri osobitom akcentovaní požiadavky komplexnosti.

Napriek tomu, že ani predložená ekonomická publikácia nerieši danú problematiku v komplexnom systémevom zobrazení, treba privítať úsilie autorov prispieť k procesom systematickej analýzy poznatkov o predmetných otázkach ekonomického rastu a makroekonomických štrukturálnych zmien v socialistickej ekonomike v ich vzájomne podmienených reláciách.

Zvolený spôsob spracovania umožnil autorom interpretovať interdependentné súvislosti ekonomického rastu a štrukturálnych zmien. Od definičnej a obsahovej interpretácie problému, cez jeho štrukturálny aspekt, až po inštrumentálne prvky sú v publikácii subsumované tie metodické kroky, ktoré sú nevyhnutné pri spracovaní publikácie takéhoto zamerania a charakteru.

Vlastný obsah štúdie — predmetná analýza vychádza z toho, že ekonomický rast nemožno skúmať iba v závislosti od jeho faktorov, ale že pre prognostické a plánovacie zámery optimálneho ekonomického rastu je nevyhnutné rešpektovať ďalšie ekonomické aspekty. Autori k nim zaraďujú

4 tematické okruhy problémov. Z nich spomenieme dva, ktoré by mohli predstavovať zaujímavý smer skúmania:

— Každý dosiahnutej ekonomickej úrovni je vlastný aj istý stupeň závislosti od vonkajších (prírodných, energetických, surovinových a ďalších) faktorov.

— Každý dosiahnutej ekonomickej úrovni je vlastná aj istá životná úroveň, ktorej rast je kriteriálne spätý s rozvojom ekonomiky.

Uvedené tematické bloky problémov vyzdvihujeme preto, lebo v súčasnosti je len málo naliehavších problémov hospodárskeho života, ako je určenie miery závislosti ekonomickej úrovne od vonkajších faktorov a dôsledné využívanie cieľovej, kriteriálnej a motivačnej funkcie životnej úrovne ako nástroja akcelerácie ekonomického rastu v súvislosti s meniacimi sa sociálno-ekonomickými podmienkami. K poznaniu jadra tohto problému prispieva aj publikovaná práca, a to aj napriek tomu, že čitateľovi v nej môže chýbať hlbšia analýza niektorých naznačených otázok (napr. tesnosť vzťahu ekonomického rozvoja a životnej úrovne ap.).

Tri kapitoly knihy

I. Teoretické aspekty ekonomického rastu v národnom hospodárstve

II. Makroekonomické štrukturálne zmeny v socialistickej ekonomike

III. Makroekonomické spotrebné funkcie ako nástroj kvantifikácie spotreby obyvateľstva

nastoluju základné teoretické a metodologické aspekty problematiky a v nejednom prípade rozoberajú aj nové pohľady na funkčné závislosti ekonomického rastu a štrukturálnych zmien v socialistickej ekonomike. Posledná kapitola má črty metodologickej separácie a priamo nekoreluje

s kontextom celej publikácie. Je však funkčná tým, že ukazuje, ako je možné stimul ekonomického rastu, ktorým je v podstate životná úroveň, resp. osobná spotreba, transponovať do procesov zdokonaľovania technológie prognózovania a plánovania osobnej spotreby obyvateľstva.

Pri skúmaní a interpretácii teoretických aspektov vzájomných súvislostí medzi ekonomickým rastom a štrukturálnymi zmenami (I. kapitola) autori správne vychádzajú z poznania, že ak má byť ekonomický rast harmonický a efektívny, musí mať adekvátne väzby na realizáciu štrukturálnych zmien (štrukturálnu politiku). Nebezpečenstvo fosilizácie — ustrnutia ekonomickej štruktúry je aj určitou hranicou, od ktorej autori odvíjajú logickú kontinuitu myšlienok pri spracúvaní otázok faktorov ekonomického rastu, vzájomne podmienených súvislostí ekonomického rastu a technického pokroku, substitúcie faktorov ekonomického rastu a otázok jeho stimulu. Závery autorov (životná úroveň ako stimul ekonomického rastu) považujeme za užitočné predovšetkým z teoretického a praktického aspektu chápania aktívnej cieľovej a kriteriálnej funkcie životnej úrovne ako stimulu ekonomického rastu.

Obsahové spracovanie druhej kapitoly treba považovať za rozhodujúcu časť práce. Ide o pomerne širokú problematiku, ktorú autori zúžili na skúmanie štrukturálnych zmien výlučne v makroekonomickej polohe. Aj keď ich pracovný cieľ je striktné daný makroúrovňou — na základe dnešného stupňa ekonomických poznatkov a požiadavky komplexnosti — môžu vzniknúť pochybnosti, či sa autori nemali pokúsiť o trichotomickú polohu skúmania (makroekonomická, mezoekonomická a mikroekonomická poloha štrukturálnych zmien), ktorá má nenahraditeľný význam pre rozhod-

ovacie procesy, resp. rozhodovacie uzly riadiacich orgánov.

V rámci dvoch častí tejto kapitoly sú interpretované jednak základné charakteristiky makroekonomických štrukturálnych zmien, jednak ich analýza [s použitím bohatého faktografického materiálu]. Analýzou týchto štrukturálnych zmien v oblasti akumulácie prostriedkov potrebných na zabezpečenie procesu socialistickej rozšírenej reprodukcie, odvetvovej štruktúry spoločenského produktu a národného dôchodku, odvetvovej štruktúry zamestnanosti, vonkajších ekonomických vzťahov, osobnej, resp. finálnej spotreby obyvateľstva autori dospievajú k formulácii hypotéz, ako sa budú vyvíjať štrukturálne zmeny v budúcnosti. Odhaľujú tým vývojové tendencie vzťahujúce sa na jednotlivé štrukturálne zmeny. Treba len poznamenať, že podkladovú faktografiu možno ešte zužitkovať aj pre ďalšie ekonomicke interpretácie, ktoré autori nebrali do úvahy pri účelovo spracovaných ekonomických reláciách.

Z taxatívneho výpočtu štrukturálnych zmien vidieť, že autorom tu nejde o skúmanie všetkých zmien makroekonomickej povahy. Usilujú sa však dokázať, že aj na základe uvedených piatich oblastí štruktúrných zmien — vzájomne sa podmieňujúcich — možno formulovať prognostické hypotézy o ich vývoji do budúcnosti na účely plánovitého uspokojovania výrobných a konečných potrieb.

Základným stavebným kameňom poslednej kapitoly sú spotrebné funkcie a na ich základe vypočítané rôzne elasticosti. Teoretická a metodologická koncepcia spotrebných funkcií plní už dlhší čas pozitívnu úlohu v oblasti ekonometrie a našla si právom svoje nenahraditeľné miesto i v rámci empirických výskumov. Postupné rozpracovanie agregátnych spotrebných funkcií v komplexných ekonomických

modeloch nachádza tak aplikačné pole pôsobnosti i v oblasti národohospodárskej plánovacej činnosti vôbec a v oblasti potrieb vedeckého prognózovania osobitne.

V závere práce je niekoľko úvah o realizácii štrukturálnych zmien pri akcentovaní cieľovo-programového koncepcného prístupu, o odraze zmien v systematickom zdokonaľovaní dlhodobého a strednodobého plánovania atď., čím sa priamo registruje nevyhnutnosť rozpracovania niektorých ďalších väzieb, ktoré si problematika ekonomického rastu a štrukturálnych zmien v socialistickej ekonomike vyžaduje.

Kniha svojím súborným obsahom vytvára priestor pre detailnejšie riešenie problematiky, ako aj rámec orientácie ďalšieho výskumu. Možno, pravda, zdokonaľovať, azda aj meniť niektoré čiastkové nástroje a spôsoby analýzy, mať výhrady k používanému pojmovému aparátu, verifikácii stanovených téz a pod., pred čím sa autori vyslovene neuzatvárajú. Tým zároveň naznačujú, že v súčasnosti sa neskončila polemika na túto závažnú, a súčasne neľahkú tému ekonomického mechanizmu.

Ivan Jakúbek

ČERNÝ, Martin — GLŮCKAUFOVÁ, Dagmar — TOMS, Miroslav: **Metody komplexního vyhodnocování variant.** Praha, Academia 1973. 223 s.

Predkladaná publikácia je veľmi aktuálna, lebo súvisí so zvyšovaním intenzifikácie a efektívnosti našej ekonomiky. Sú to trvalé úlohy, ktoré pred spoločnosťou vytyčujú naše stranické a vládne orgány a ich plnenie neustále zdôrazňujú.

Autorský kolektív, pozostávajúci z matematikov a ekonóma, pripravil pre čitateľskú verejnosť prácu z tejto oblasti, ktorej sa síce u nás venovala pozornosť, avšak prístupy k nej boli značne zjednodušené a poznačené empirizmom.

Autori pri vyhodnocovaní variant vychádzajú z princípu komplexnosti, ktorým rozumejú vyhodnocovanie variant z hľadiska viacerých kritérií. Viackriteriálny prístup je protikladom posudzovania ekonomických problémov, najmä problémov plánovania z hľadiska jedného kritéria, čo možno považovať za nekomplexný prístup. V knihe sa značná pozornosť venuje nielen rešpektovaniu komplexného prístupu, realizovaného v tvare agregácie viacerých kritériálnych funkcií do jed-

nej, ale aj rešpektovaniu komplexnosti tým, že problém sa posudzuje a rieši z hľadiska viacerých kritérií. S tým veľmi úzko súvisia aj otázky ekonomickej efektívnosti, jej chápania a vyhodnocovania. Pri tomto prístupe sa vyhodnocovanie variant neobmedzuje iba na ich charakteristiky, ktoré používajú kardinálne čísla (pomery, intervaly, množstvá a pod.), ale aj na charakteristiky používajúce ordinálne meranie (usporiadanie). Prítom charakteristiky nemusia byť úplné, a pri meraní a vyhodnocovaní sa pripúšťa aj neurčitost. Tým sa meranie a vyhodnocovanie efektívnosti dá aplikovať na pomerne rozsiahlu škálu situácií a variant, pri ktorých sa využívajú rôzne kvantitatívne i kvalitatívne informácie.

Kniha sama osebe má komplexný charakter. Z ekonomického hľadiska sa v nej zdôrazňujú širšie súvislosti, logicko-historický vzťah a vývoj individuálnej a spoločenskej užitočnosti, hodnoty a úžitkovej hodnoty, vzťah rôznych typov efektívnosti (spoločen-

skej, ekonomickej a pod.), ich charakteristík v súvislosti s ukazovateľmi, ktoré efektívnosť vyjadrujú. Zdôrazňuje sa tu najmä sústava ukazovateľov ako protiklad jedného zovšeobecňujúceho ukazovateľa efektívnosti. Prvú dvojicu autorov, svojím zameraním matematici, prispeli hlavne k tomu, že kniha je napísaná po formálno-matematickej stránke na veľmi dobrej úrovni, presne a dosť podrobne. Prehľadne analyzovali a usporiadali metódy riešenia príslušného problému. V podstate sa autorom knihy podarilo spojiť základné ekonomicko-teoretické poznatky z teórie úžitkovej hodnoty a spoločenskej úžitkovej hodnoty s možnosťami ich merania. Po obsahovej stránke sa publikácia zaoberá predovšetkým metódami merania efektu individuálnej úžitkovej hodnoty, jej rozdielnymi druhmi a modifikáciami, ktoré uspokojujú rovnaké spoločenské potreby. Nenastoluje však otázky merania spoločenskej úžitkovej hodnoty, okrem vymedzenia pojmov a základných poznatkov.

Značnú pozornosť autori venujú úžitkovým efektom, ktoré súvisia s novou technikou. Podnetná je ich klasifikácia sociálno-ekonomických charakteristík variánt novej techniky, kde sa okrem vedecko-technických a ekonomických charakteristík uvažujú sociálno-politické charakteristiky a ekologické charakteristiky. Primerane je zdôraznený programovo cieľový prístup pri komplexnom vyhodnocovaní variánt, ako aj konštrukcia stromu cieľov a ich významnosti.

Vhodne je tu začlenená analýza rôzneho typu charakteristík úžitkovej hodnoty, ich merania a používania stupňov rôzneho druhu (nominálnych, čiastočne usporiadaných, ordinálnych, intervalových a pomerových).

Ako autori uvádzajú, vyjadrenie charakteristík jednotlivých variánt (nákladov a výsledkov) sa dá reali-

zovať v špecifických merných jednotkách efektu, napriek tomu najviac pozornosti venujú agregácii charakteristík.

Vo väčšine prípadov možno metódy na vyhodnocovanie variánt rozdeliť na dve skupiny: a) metódy meniace kvalitatívne charakteristiky na charakteristiky kvantitatívne; b) metódy meniace naopak charakteristiky kvantitatívne na kvalitatívne. Pritom sa pripúšťa, že charakteristiky môžu byť nielen porovnateľné, ale aj neúplné a dajú sa agregovať viacerým spôsobom. Pri kvantitatívnych charakteristikách sa používa zadaná miera substitúcie (konštantná alebo nekonštantná v čase), cieľové programovanie, váhy jednotlivých charakteristík a s tým súvisiace agregujúce funkcie. Škoda, že pri definovaní miery substitúcie dostali sa do textu chyby v indexoch (s. 79), čo je však v ďalšom texte korigované (s. 85).

Pre úlohy, v ktorých sú definované ohraničujúce podmienky a viacero preferenčných funkcií, analyzujú sa metódy vektorovej optimalizácie. Po pri pojme kritériálnej množiny (množiny prípustných riešení, vyhovujúcej vytýčeným kritériám) sa nastoluje aj pojem efektívne (nedominované) riešenie. Súčasne sa ukazujú podmienky, za ktorých možno úlohu s viacerými kritériálnymi funkciami transformovať na úlohu s jednou kritériálnou funkciou. Z metód agregácie preferenčných funkcií sa uvádzajú: a) lexicografické usporiadanie v kritériálnej množine; b) agregujúca funkcia na kritériálnej množine; c) cieľové programovanie. Osobitná pozornosť sa venuje interaktívnym metódam vektorovej optimalizácie, najmä: modifikovanému Frank-Wolfovmu algoritmu, metóde Stem, Fandelovmu algoritmu konvergencie a analýze dominantných štruktúr. V tejto súvislosti sa možno opýtať, prečo sa neanalyzovala mož-

nosť použitia metódy vektorovej optimalizácie na usporiadanie množiny variánt, ak pre danú množinu nie sú zadané ohraničujúce podmienky na zdroje a kapacity systému? Viackriteriálna optimalizácia sa v tejto súvislosti dá použiť.

Samostatná časť práce sa venuje expertným metódam oceňovania charakteristík. Ide hlavne o metódy poradia, metódu párového porovnania, postupných porovnaní, bodovaciu metódu, metódu usporiadania diferencií a strom významnosti charakteristík.

Z praktického hľadiska je v knihe veľmi cennou kapitola o výpočtových metódach agregácie charakteristík. Rozoberajú sa tu jednoduché metódy agregácie charakteristík pri zadaných váhach, a to: metóda bázekej varianty, metóda postupných permutácií, bodovacia metóda a vážený súčet poradia. Ďalšie metódy sú založené na semipreferenčnej relácii. Ňou sa rozumie relácia, ktorá pripúšťa neporovnateľnosť, ako aj neúplnosť výslednej charakteristiky. Ak sa pripustia semipreferenčné relácie, používa sa metóda založená na agregácii charakteristík pomocou teórie grafov a metóda konštrukcie semipreferenčných relácií pri zadaných prahoch citlivosti. Jednou z takých metód je metóda AGREPREF, ktorá pracuje s prahom indiferencie a s prahom preferencie. Prah indiferencie udáva, aký veľký by mal byť súčet váh charakteristík, aby dve posudzované varianty boli indiferentné. Prah preferencie udáva, aký veľký musí byť rozdiel medzi súč-

tom váh tých charakteristík, kde jedna varianta je preferovaná pred druhou a opačne. Iná, zložitejšia metóda konštrukcie semipreferenčných relácií je metóda ELECTRA, ktorá jestvuje vo viacerých modifikáciách. Uvedené metódy sú dnes naprogramované na viacerých počítačoch a slúžia na komplexné vyhodnocovanie variánt. Experimentálne sa overovali na ohodnotenie áut, ktoré sú bežne dostupné na našom trhu, na ohodnotenie chránených oblastí ČSSR a na ohodnotenie efektívnosti 31 variánt výrobných odborov v národnom podniku Škoda v Plzni a pod.

Kniha je doplnená potrebnými matematickými dodatkami. Ide o základné pojmy z algebry binárnych relácií, ako aj základné pojmy z teórie orientovaných grafov.

Záverom treba konštatovať, že autorský kolektív predložil čitateľskej verejnosti knihu veľmi aktuálnu a na dobrej teoretickej úrovni. Je v nej spradmetnené značné množstvo intelektuálnej práce. Jej autori nešetrili časom, ani námahou, aby kvalifikovane sprístupnili verejnosti moderné metódy komplexného vyhodnocovania variánt. Kniha je určená hlavne ekonómom, ktorí vo svojej práci posudzujú varianty rozvoja ekonomiky, a čitateľom, ktorí si navykli používať v práci matematické prístupy a modely. Veľa podnetného pre svoju prácu v nej nájdu aj ďalší čitatelia, i keď niektoré pasáže budú pre nich obťažnejšie.

Jozef Sojka

BIRMAN, A. M.: **Ekonomičeskije ryčagi povyšeniija effektivnosti proizvodstva.** Moskva, MysI 1980. 202 s.

Po vymedzení podstaty, štruktúry a zásad fungovania hospodárskeho mechanizmu sa v ekonomickej teórii venuje čoraz viac pozornosti problému

vzájomného pôsobenia VTR a hospodárskeho mechanizmu, pretože ide o jeden z hlavných zdrojov zvýšenia efektívnosti socialistickej výroby a

riešenia mnohých sociálnych problémov. Recenzovaná monografia patrí práve do tohto prúdu ekonomickej literatúry. Napísal ju sovietsky ekonóm A. M. Birman, ktorý je známy nielen ako vysokoškolský profesor a autor mnohých vedeckých kníh a článkov, zaoberajúcich sa rôznymi otázkami riadenia socialistickej ekonomiky, ale aj ako popularizátor poznatkov ekonomickej teórie.

Úlohu organického spojenia výsledkov VTR s prednosťami socialistickej sústavy hospodárenia vytýčila KSSZ už na svojom XXIV. zjazde. Odvtedy sa stala heslom, ktoré s obľubou používa množstvo autorov. Žiaľ, väčšina z nich len ako konštatovanie.

A. M. Birman ide ďalej: snaží sa rozšírovať podstatu, ktorá sa skrýva za uvedenou formuláciou. Sústreďuje sa pritom na jej ekonomický aspekt. Dokazuje, že socialistickej sústava hospodárenia síce vytvára objektívnu možnosť pre rýchly a neobmedzený rozvoj VTR, avšak táto možnosť sa nepremieňa na skutočnosť automaticky. Prednosti socializmu vo využívaní VTR sa v plnej miere prejavujú len vtedy, ak výsledky vedecko-technického pokroku budú v súlade s existujúcou sústavou plánovania a riadenia socialistickej ekonomiky. V opačnom prípade vzniká rozpor, ktorý sa stáva brzdou ďalšieho rozvoja socializmu. Nie je preto ťažké pochopiť správnosť záveru, ku ktorému autor prichádza: ťažisko spočíva v zdokonaľovaní všetkých stránok hospodárskeho mechanizmu, v tom, aby bol uvedený do súladu s požiadavkami rozvinutého socializmu.

Recenzovaná práca je rozdelená do troch častí: v prvej časti autor nastoľuje problém zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu ako prostriedok odstránenia prekážok znižujúcich efektívnosť spoločenskej výroby. Vyjadruje sa k otázkam, o ktorých sa v súčas-

nosti v ekonomickej literatúre živo diskutuje: vzťah ekonomickej a sociálnej efektívnosti, efektívnosti národohospodárskej a chozrasčotnej, ukazovatele efektívnosti. Nesúhlasí s názorom, ktorý rozlišuje dva druhy efektívnosti: ekonomickú a sociálnu. Podľa neho, keďže pojem efektívnosť vyjadruje spoločenské vzťahy medzi účastníkmi hospodárskej činnosti, nemôže sa ohraničovať úzko ekonomickým rámcom, ale musí mať aj sociálny obsah. Vychádza z úzkej súvislosti, ktorá existuje medzi podmienkami reprodukcie pracovnej sily a kvalitou práce. Zlepšenie pracovných podmienok napomáha upevnenie zdravia človeka, čo vedie k zvýšeniu jeho pracovnej schopnosti, k rozvoju tvorivej aktivity, k vytvoreniu stabilných výrobných kolektívov a je tiež jednou z podmienok toho, aby sa práca stala prvou životnou potrebou.

Pri riešení otázky chozrasčotnej efektívnosti autor rozdeľuje existujúce názory do dvoch skupín. Pre prvú skupinu je príznačné prísne rozhraničenie chozrasčotnej a národohospodárskej efektívnosti. A. M. Birman zdieľa názor druhej skupiny, ktorá vychádza zo skutočnosti, že v podmienkach socializmu platí: čo je výhodné pre spoločnosť, musí byť výhodné aj pre podnik, a preto medzi uvedenými druhmi efektívnosti musí existovať úzka súvislosť. Výsledky chozrasčotnej efektívnosti nemožno posudzovať izolovane od vplyvu na národohospodársku efektívnosť. V opačnom prípade sa môže stať, že napr. pri určovaní efektívnosti zavádzanej techniky sa bude javiť z hľadiska podniku ako efektívna, pretože bude zvyšovať jeho individuálnu mieru zisku (ide o prípad podniku s nízkou rentabilitou), a pritom nemusí dosahovať národohospodársku mieru efektívnosti.

Pokiaľ ide o problém ukazovateľov efektívnosti, treba poznamenať, že

autor stotožňuje kategóriu ukazovateľ a kritérium. Uznáva nevyhnutnosť jednotného kritéria efektívnosti a zdôvodňuje ju potrebou jednoznačnosti pri hodnotení výsledkov práce podniku. Tvrdí, že pri určovaní efektívnosti je nutné konštruovať ukazovatele takým spôsobom, aby optimálne zohľadňovali obe stránky tovaru. Aj keď cieľ socialistickej výroby je úzko spojený práve s úžitkovou hodnotou, nemožno ignorovať ani spoločenskú hodnotu, pretože zdroje spoločnosti vyčlenené na uspokojenie potrieb sú v každom danom okamihu obmedzené. Ak by sme vychádzali len z úžitkovej hodnoty, mohlo by sa stať, že naše požiadavky voči výrobe by sa ukázali ako nereálne z hľadiska existujúceho stavu ekonomiky. A. M. Birman sa domnieva, že kategóriu, ktorá v optimálnej miere zohľadňuje obe stránky tovaru, je zisk. Spájajú sa v ňom záujmy štátu, podniku i pracovníka. Netreba sa báť toho, že zisk bude stimulovať úsilie výrobcov zvyšovať veľkoobchodné ceny, pretože určovanie cien je v rukách špeciálnych orgánov, ktoré majú prostriedky na to, aby takýmto snahám čelili.

V druhej časti recenzovanej práce sú nastolené otázky efektívnosti využívania jednotlivých prvkov spoločenskej výroby. V paragrafe prvom autor poukazuje na mnohé rezervy, ktoré dosiaľ jestvujú vo využívaní pracovných síl, a naznačuje aj možné východiská. Za zmienku stojí najmä požiadavka zdokonalenia kvality výuky. Navrhuje, aby sa na tento účel posilnila pôsobnosť ekonomických metód riadenia, vrátane kontroly rublom. Podľa autorovej predstavy by podnik po prijatí absolventa zaplatil škole náklady na vzdelanie. „Ak sa po uplynutí polročného alebo ročného obdobia ukáže, že vedomosti absolventa sú nedostatočné, vracia sa na doučovanie a školské zariadenie vracia

podniku peniaze, ktoré predtým od neho dostalo. Taká prax by nebola zlou metódou kontroly stavu výuky. Okrem toho prinúti hospodárskych pracovníkov požadovať nových odborníkov podľa skutočných potrieb...“ (s. 47). Nazdávame sa, že sama myšlienka zavedenia chozrasčotných vzťahov aj do nevýrobnej sféry je veľmi užitočná a zasluhuje si pozornosť. Uvedená autorova predstava jej realizácie sa však zdá byť dosť problematická. Ako by sa zabezpečila zainteresovanosť jednotlivých učiteľov na tom, aby počet doučovaných absolventov bol čo najnižší? A ak by sa aj podarilo nájsť vhodnú sústavu stimulovania, nevedla by realizácia autorovho návrhu k prílišnému praktikizmu vo výuke, k potlačeniu dôležitosti predmetov teoretického charakteru? Podľa akých ukazovateľov by sa zohľadňovala skutočnosť, že jednotlivé školy sa nenachádzajú v rovnakých podmienkach — pokiaľ ide o schopnosti prijímaných študentov? Tieto a iné otázky by iste bolo treba vyriešiť pri zavádzaní autorovho návrhu do praxe.

V druhom paragrafe sa odhaľujú príčiny nedostatočného využívania základných fondov. Konštatuje sa, že až donedávna nebol vytvorený hospodársky mechanizmus, ktorý by pobádal hospodárskych pracovníkov k čo najefektívnejšiemu využívaniu základných fondov. Zároveň sú načrtnuté zmeny, ku ktorým v tejto oblasti dôjde v dôsledku realizácie Uznesenia ÚV KSSZ a Rady ministrov ZSSR o zdokonaľovaní mechanizmu socialistickeho hospodárenia.

O cestách racionálneho využívania pracovných predmetov pojednáva paragraf tretí. Celkom oprávnené sa znovu najväčší význam prikladá vytvoreniu komplexného ekonomického nástroja, ktorý by stimuloval k racionálnemu využívaniu pracovných pred-

metov po celej reťazi — od prieskumu a fažby po použitie hotového výrobku. Zdôrazňuje sa najmä skutočnosť, že dnes je ešte celá sféra obehu, vrátane dopravy, zainteresovaná na raste náročnosti a zdražovaní materiálu, pretože sa tým zvyšujú príjmy z prepravy.

Ťazisko recenzovanej práce spočíva v III. časti, v ktorej sa všestranne skúma zdokonaľovanie jednotlivých prvkov hospodárskeho mechanizmu. Prvý paragraf má charakter výkladu problémov, na riešenie ktorých sa má sústrediť sféra riadenia: vzájomný vzťah administratívnych, spoločenských a ekonomických metód riadenia národného hospodárstva, racionálne spojenie centralizovaných a decentralizovaných foriem riadenia ekonomiky, spájanie odvetvového a územného princípu v riadení hospodárstva, spájanie zásady jediného zodpovedného vedúceho a kolektívnych foriem hospodárenia.

V paragrafe dve je nastolená otázka: ako zabezpečiť, aby plán bol na jednej strane stabilný, a na druhej strane v súlade s potrebami VTR, podstatá ktorej je dynamická? A. M. Birman vidí riešenie problému v zahrnutí ekonomicky zdôvodnených rezerv do plánu. Takýmto opatrením sa len zdanlivo znižujú potenciálne tempá rastu výroby. Skúsenosti totiž svedčia o tom, že hospodárski pracovníci, predpokladajúc zmeny v pláne v priebehu jeho plnenia, si aj tak vytvárali rezervy. Taký spôsob je však živelný, a preto veľmi neefektívny.

Zmeny, ku ktorým došlo v štruktúre peňažných výdavkov i vo veľkosti a v skladbe peňažných úspor obyvateľstva, analyzuje v treťom paragrafe. Poukazuje tu na obrovský ekonomický a sociálny význam peňažného obehu. Spočíva v tom, že ak pracujúci majú možnosť dostať za svoju mzdu požadovaný tovar a služby, vzniká sti-

mul k zvýšeniu peňažných príjmov, a teda aj produktivity práce. Okrem toho sa odníma živná pôda špekulantom, čo má veľký vplyv na morálne ovzdušie v spoločnosti. Autor napokon upozorňuje na rozdiely, ktoré existujú medzi finančnými a hmotnými zdrojmi, na určitú nezávislosť pohybu peňazí vo vzťahu k materiálnym hodnotám a na dôsledky, ktoré z toho vyplývajú.

Otázku stanovenia základu ceny predkladá autor v ďalšom paragrafe. Okrem toho tu vymedzuje úlohu cien v riadení ekonomiky. Sú podľa neho srdcom komplexného hodnotového mechanizmu, využívanie ktorého je nevyhnutné, ak chceme dosiahnuť optimálne konečné národohospodárske výsledky v podmienkach VTR.

Predmetom skúmania posledného paragrafu je úplný chozrasčot. Okrem prehlbovania stimulácie po línii horizontálnej i vertikálnej sa pozornosť upriamuje najmä na potrebu úplného započítavania národohospodárskych nákladov.

V práci autor predostiera množstvo otázok, ktoré sú dnes mimoriadne aktuálne. Nie všetky z nich aj definitívne rieši, mnohé sú iba načrtnuté, riešenie niektorých vyvoláva diskusiu, prípadne aj určité výhrady. Spôsob, akým sú problémy nastolené, môže podnietiť diskusiu s autorom, potrebu zamýšľať sa nad jeho argumentmi, a niekedy aj hľadať protiargumenty.

Túto situáciu predpokladá aj akademik A. G. Aganbegian, ktorý v predslove tejto knihy vysoko hodnotí podnetnú štúdiu A. M. Birmana, ale súčasne upozorňuje na možnosti aj iných prístupov. Nazdávame sa, že to svedčí o potrebe voliť práve takéto stanovisko k vydávaniu odbornej literatúry, ktorá nastoľuje nové problémy, aj za cenu, že predkladané názory nie sú ešte jednoznačne uznávané.

Kniha je zaujímavá nielen po strán-

ke obsahu, ale aj formy. Štýl, ktorý autor používa, je príznačný skôr pre publicistiku než pre odbornú literatúru. Jeho kladnou stránkou je najmä jasnosť, zrozumiteľnosť, čím sa stáva prístupným pre širší okruh čitateľov. Nevedie pritom k znižovaniu odbornej úrovne výkladu, ani k vulgarizácii zlo-

žitých otázok ekonomickej teórie. Prácu možno preto odporučiť do pozornosti všetkých ekonómov, ktorí sa zaoberajú efektívnosťou spoločenskej výroby a zdokonaľovaním systému plánovitého riadenia.

Magda Šinková

Z produkcie knižnej edície vydavateľstva Statistika Matematičeskaja statistika d'ľa ekonomistov v uplynulej päťročnici*

VAJNU, Ja. Ja.: **Korrelacija riadov dinamiki.** Moskva, Statistika 1977. 119 s.

Prvé výsledky korelačno-regresnej analýzy časových radov sa dosiahli až v 30. rokoch nášho storočia a spájajú sa s menom M. S. Bartletta. Príčina tohto pomerne oneskoreného nástupu korelačnej a regresnej analýzy pri skúmaní časových radov spočívala v pochybnostiach nad použiteľnosťou tohto prístupu, ktoré vyvolali dva javy, vyskytujúce sa v časových radoch: určitá tendencia v zmene veličín a vzájomná závislosť medzi členmi radu (autokolinearita), narúšajúca základný predpoklad regresnej analýzy.¹ V štyridsiatych rokoch boli rozpracované kritériá autokorelácie a ukázalo sa, že ak je autokorelácia malá, nebráni to použitiu aparátu regresnej analýzy v časových radoch. Neskôr sa rozpracovali viaceré spôsoby, ako autokoreláciu z radov viac-menej eliminovať. Napriek tomu existencia autokorelácie zostáva jedným zo sporných bodov korelačnej a regresnej analýzy časových radov ekonomic-

kých ukazovateľov. Sovietsky teoretik-štatistik N. Družinin napr. na margo rôznych spôsobov na odstránenie autokorelácie hovorí, že žiadne matematické chytračenie nemôže zmeniť samotný charakter skúmaného javu.² K diskutovaným otázkam patria aj dve nasledovné: možno časové rady chápať ako náhodný výber, a nadväzujúc na to, majú charakteristicky časových radov (napr. koeficient korelácie časových radov a pod.) pravdepodobnostný charakter?³ Pri analýze časových radov ekonomických ukazovateľov situáciu komplikujú ďalšie javy: vzájomná závislosť faktorov, krátkodobosť časových radov, existencia časových posunov, skokové zmeny vo forme závislosti, nerovnaká dôležitosť faktorov a pod.

Ako vidieť, problematika korelačno-regresnej analýzy časových radov je značne zložitá a objemná. Autor sa jej v ďalšej recenzovanej knižke edície Matematická štatistika pre eko-

* O uvedenej edícii sa zmieňujeme v článku SCHMÜGNEROVÁ, B.: O možnostiach aplikácie matematickej štatistiky pri skúmaní spoločensko-ekonomických javov. Ekon. Čas., 29, 1981, č. 4.

¹ Porovnaj MARIACHIN, G.: Regressionnyj analiz dinamičeskich riadov. Vestnik statistiki, 1976, č. 6.

² DRUŽININ, N.: Statistika i ekonometrija. Vestnik statistiki, 1978, č. 12.

³ N. Družinin napr. v citovanom článku odpovedá na ne záporne. Podrobnejšie pozri FRENKEL, A. A.: O primenenii matematickoj statistiki v ekonomike. In: Problemy teorii statistiki. Učennyye zapiski po statistike. Zv. 33. Moskva, Nauka 1978.

nómov, pod názvom *Korelácia časových radov*, zmocňuje v pomerne značnej šírke a hĺbke.⁴ V práci si predšavzal podať krátky výklad metodológie korelačnej analýzy časových radov, ktorá, ako zdôrazňuje, odlišuje sa od korelačnej analýzy priestorových údajov.

Zvláštnosť korelačno-regresnej analýzy časových radov sa okrem iného prejavuje v nárokoch na overovanie predpokladov. Toto overovanie predstavuje „Iviu časť“ práce: podľa autora „táto časť práce je najdôležitejšia pri korelačnej analýze časových radov“ (s. 3).⁵ Závažnosť prikladaná overovaniu predpokladov sa zdôvodňuje snahou predísť nesprávnemu použitiu aparátu matematickej štatistiky, čo „vedie k formalizmu a takto získané výsledky si zaslúžia kritiku“. Preto sa „netreba báť zložitých a objemných výpočtových prác, mnohonásobného preverovania i záporných výsledkov analýzy“ (s. 57).

Ďalšou okolnosťou, osobitne zdôrazňovanou, je pravdepodobnostný charakter záverov analýzy. Autor nástojí na opatrnosti pri rozhodovaní na základe získaných výsledkov. Povedali by sme, že napráva tak dojem, ktorý mohol vzniknúť: akoby dodržanie všetkých formálnych náležitostí pri aplikovaní matematicko-štatistického aparátu zabránilo formalizmu jeho aplikácie v ekonómii. Prítomnosť možnosť tohto nebezpečenstva je v niečom inom — v narušení vzťahov medzi javom, jeho modelom a interpretáciou získaného riešenia.

Ťažisko recenzovanej práce spočíva na dvoch kapitolách: druhej a tretej (v prvej kapitole sa vysvetľujú všeobecné pojmy teórie analýzy časových radov). Autor ich nazval *Predbežné spracovanie a analýza časových radov a Korelácia a regresia časových radov*.

K predbežným prácam na časových radoch patrí určenie trendu časového radu (metódou kľzavých priemerov, konečných diferencií, najmenších štvorcov), určenie periodickej (cyklickej) a sezónnej zložky (pomocou harmonickej analýzy) a overenie predpokladov korelačno-regresnej analýzy.

Škoda, že výpočet predpokladov korelačno-regresnej analýzy nie je úplný.⁶ Autor uvádza tieto predpoklady: nezávislosť členov časového radu, náhodnosť a požiadavku, aby rozdelenie členov radu bolo aspoň približne normálne. (Otázkami multikoleniarity sa zaoberá v samostatnej časti ďalšej kapitoly.) Rozoberá spôsoby overovania predpokladov a stručne hovorí o príčinách ich narušenia.

Kompletnosti kapitoly by prospelo, keby sa v častiach o trendovej zložke našla zmienka o možnostiach preverovania hypotézy o existencii trendu, prípadne o iných spôsoboch výberu formy modelu trendu.⁷

Rôzne spôsoby výpočtu koeficientu autokorelácie majú určite význam pri urýchľovaní výpočtov na počítači, ale skôr by sa v tejto časti kapitoly žiadalo hlbšie objasniť interpretáciu korelačnej funkcie a použitie jej grafického zobrazenia (korelogramu) na periodizáciu časových radov.

⁴ Výklad matematicko-štatistickej teórie analýzy časových radov poskytuje monografia významného matematického štatistika, profesora Stanfordskej univerzity T. W. Andersona, *The Statistical Analysis of Time Series* (1971), ktorá vyšla v ruskom preklade pod názvom *Statističeskij analiz vremennyh riadov* [Moskva, Mir 1976].

⁵ Nazdávame sa, že autor tu mal na mysli prácu, ktorá má vo vzťahu k formulácii a k analýze konkrétneho problému iba pomocný charakter.

⁶ ROZANOV, G. V.: *Statističeskije modelirovanije razvitiija otrasli*. Moskva, Statistika 1976.

⁷ ČETYRKIN, E. M.: *Statističeskije metody prognozirovanija*. Moskva, Statistika 1975.

Pri skúmaní cyklických vplyvov pomocou harmonickej analýzy vhodnejšie by bolo nezameriavať sa natoľko na matematickú stránku problémov (napr. určenie parametrov Fouriérovho radu), ale na ich ekonomickú interpretáciu. Textu by prospelo (obdobne i v poslednej kapitole, nazvanej *Spektrálna analýza*), keby sa doplnil o grafické zobrazenie niektorých funkcií, majúcich význam pri určovaní periodických zmien (nar. periodogram, spektrogram).

V tretej kapitole — *Korelácia a regresia časových radov* — prevažná časť miesta (a dodajme, že na úkor inej, závažnejšej problematiky) sa venuje výpočtu korelačných a regresných koeficientov párovej regresie časových radov s rôznymi tendenciami (obidva časové rady majú lineárnu tendenciu, jeden má lineárnu, druhý nelineárnu tendenciu, obidva majú nelineárnu tendenciu).

Hoci autor, ako hovorí — pre nedostatok miesta — nezahrnul do knižky detailnejšiu analýzu korelačných modelov, v tretej časti kapitoly *Viacnásobná korelácia a regresia* by sa predsa len žiadalo venovať aspoň malú pozornosť výberu faktorov v regresnom modeli, zmieniť sa o váženej regresii⁸ a o regresne analýze pri ohraničeníach na parametre.⁹

Pravdepodobnostný charakter záverov a ním vyvolaná potreba odhadu spoľahlivosti výsledkov vyžaduje preverovať výberové koeficienty korelácie, parametre regresnej funkcie, určiť ich hranice spoľahlivosti, testovať správnosť výberu formy závislosti a pod.

Tieto otázky vošli do časti *Testovanie spoľahlivosti korelačnej a regresnej analýzy* a z hľadiska ďalšieho využitia výsledkov pri rozhodovaní ju pokladáme za veľmi cennú. Nemalo by v nej preto chýbať určovanie intervalu spoľahlivosti teoretickej hodnoty výsledného ukazovateľa a určenie chyby regresnej rovnice.

V poslednej časti tretej kapitoly sa reprodukuje niektoré úvahy viacerých autorov o zdanlivej (klamlivej) koreláci. Tento mimoriadne závažný problém nie je ešte zďaleka doriešený — svedčí o tom aj stručný prehľad často rozdielnych názorov na vec.

Záverčná kapitola je venovaná pomerne mladej, a zatiaľ neveľmi známej oblasti štatistickej analýzy časových radov: spektrálnej analýze s pomerne zložitým matematickým aparátom. Prospelo by veci, keby sa autor pokúsil hlbšie objasniť niektoré základné pojmy spektrálnej analýzy, ako napr. spektrum, spektrálna hustota, filter a pod.¹⁰

Do pomerne útlej knižky sa nezmestili ďalšie závažné oblasti štatistickej analýzy časových radov, ako napr. periodizácia viacerých korelovaných časových radov, po častiach spojené regresné modely časových radov, regresné modely pozostávajúce zo sústavy rovníc, štatistické prognózovanie na základe časových radov.

Napriek uvedeným pripomienkam by slovenský preklad recenzovanej knižky zaplnil medzeru v našej štatistickej literatúre.¹¹

Brigita Schmögnerová

⁸ ČETYSKIN, E. M.: C. d.

⁹ ROZANOV, G. V.: C. d.

¹⁰ V českej literatúre sa niektoré časti problematiky štatistickej analýzy časových radov rozoberajú v prácach KOZÁK, J.: Popisná štatistická dynamika. Praha, SNP 1976; KOZÁK, J. — SEGER, J.: Jednoduché štatistické metódy v prognostice. Praha, SNTL 1975.

¹¹ Tematicky príbuzné k recenzovanej knihe sú dve ďalšie publikácie edície Matematická štatistika pre ekonómov: KOVALEVA, Z. N.: Mnohofaktorjone prognózovanie na osnove riadov dynamiki. Moskva, Statistika 1980 a KOROLEV, Ju. G.: Metod najmenších kvadrátov v socialno-ekonomičeskich issledovanijach. Moskva, Statistika 1980.

Správy

Sympóziu o problémoch určovania potreby odborných kádrov v národnom hospodárstve

Problematika určovania perspektívnej potreby odborných kádrov, ako aj zabezpečenia ich prípravy v školskom systéme je v súčasnosti veľmi aktuálnou v ČSSR i v ostatných socialistických štátoch. Jej dôležitosť je zdôraznená najmä tým, že vo viacerých krajinách dochádza k disproporciám, ktoré sa prejavujú na jednej strane v nedostatku odborníkov určitých vymedzených profilov a na druhej strane v nedostatkom využívaní kvalifikácie. Preto sa venuje tejto otázke, a teda aj riešeniu predmetnej problematiky značná pozornosť zo strany riadiacich, výskumných a školských pracovníkov. Jednou z ciest je aj usporadúvanie vedeckých podujatí, organizovaných s cieľom výmeny skúseností zväčša na úrovni krajín RVHP. Napríklad v minulom roku boli takéto podujatia v Berlíne a v Tbilisi. O tomto poslednom chceme podať stručnú informáciu.

Druhé všezväzové vedecko-technické sympóziu na tému *Problémy stanovovania potreby odborných kádrov v národnom hospodárstve* zorganizovala v dňoch 10.–14. septembra 1980 v Tbilisi Všezväzová rada vedecko-technických spoločností (NTO), Gruzínska republikánska rada NTO a Inštitút riadenia národného hospodárstva Gruzínskej SSR. Účastníkmi boli zástupcovia zo ZSSR, ČSSR, BER, NDR, MLR a PLR. ČSSR bola zastúpená 4 účastníkmi.

Cieľom sympózia bolo posúdenie teoretických a praktických otázok spojených s určovaním potreby a využitia kádrov rôznej kvalifikácie. Išlo najmä o metodologické otázky určovania potreby, využitia ekonomicko-matematických modelov pri riešení úloh plánovania a riadenia kádrov, možnosti lepšieho využitia odborníkov a pod. Tomuto zámeru bola podriadená aj organizácia rokovania, ktoré prebehlo jednak v pléne, jednak v 4 sekciách:

I. sekcia — *Metodologické a metodické otázky určovania potreby odborníkov pre národné hospodárstvo;*

II. sekcia — *Ekonomicko-matematické metódy v úlohách plánovania a riadenia odborníkov;*

III. sekcia — *Problémy plánovania prípravy, rozdelenia a využitia odborníkov;*

IV. sekcia — *Problémy zvyšovania kvalifikácie odborníkov a vedúcich.*

Úvodné referáty v pléne predniesli zástupcovia inštitúcií podieľajúcich sa na organizácii sympózia, ďalej Sekretariátu RVHP, zástupcovia Gosplanu z Moskvy, vlády Gruzínskej SSR a ďalší.

Jedným z ťažiskových vystúpení bol referát vedúceho I. sekcie E. N. Žilcova z Moskovskej Lomonosovovej univerzity, ktorý predmetnú problematiku rozobral tak z vecného, ako aj z teoreticko-metodologického hľadiska.

Vychádzal v ňom zo súčasných podmienok, ako aj požiadaviek:

a) potreby zladenia rozvoja spoločenskej výroby s prípravou odborníkov;

b) komplikovanosti vzájomných vzťahov vysokoškolského vzdelania s ostatnými druhmi vzdelania (stredné všeobecno-vzdelávacie školy, stredné odborné školy a stredné odborné učilištia);

c) požiadavky väzby plánov rozvoja vzdelávania s druhými časťami národohospodárskeho plánu, predovšetkým s plánmi rozvoja vedy a techniky. Súčasný vedecko-technický rozvoj tiež značne ovplyvňuje rast spoločenskej produkcie a vnáša do nej podstatné štruktúrne zmeny.

V ďalšom konštatoval, že súčasná štruktúra prípravy odborníkov nezodpovedá potrebnej štruktúre odborníkov v národnom hospodárstve (v niektorých odboroch sa potreba plne nespokojuje, v iných príprava prevyšuje potrebu). Sú aj nedostatky odborníkov v niektorých častiach štátu. Mnoho absolventov vysokých škôl nenastupuje na určené miesta a zameriava sa na prácu napr. vo veľkých mestách, pritom zväčša nie vo svojej odbornosti. Napokon mnohí mladí odborníci využívajú sa vo funkciách, nevyžadujúcich vysokoškolské, resp. stredoškolské vzdelanie.

Vychádzajúc z tejto situácie, E. N. Žilcov poukázal na nevyhnutnú potrebu *komplexného rozboru a zhodnotenia* súhrnu faktorov, ovplyvňujúcich a vymedzujúcich potrebu odborníkov. Pritom upozornil, že sa nemožno obmedziť len na početnosť, ale treba vyjasniť aj sociálno-ekonomický charakter potreby odborníkov.

V prvom štádiu sa vyčíslia celkové kontúry plánu potreby odborníkov v súlade s hlavnými parametrami rozvoja národného hospodárstva na základe dynamického modelu medziod-

vetvovej bilancie, so zreteľom na zvodnú plánovú bilanciu pracovných rezerv.

Po týchto výpočtoch sa plán potreby odborníkov zladuje so zmenami medziodvetvových proporcií v ekonomike i v štruktúre zamestnanosti práceschopného obyvateľstva. Súčasne sa určujú orientačné smernice pre nasledujúce detailizované projekty potreby odborníkov na úrovni odvetví, regiónov a pod.

Podľa pokynov Gosplanu ZSSR sa na ministerstvách rozpracúvajú metodiky určenia potreby a normatívny počet odborníkov, zohľadňujúce špecifické zvláštnosti každého odvetvia. Pomocou uvedených normatívnych materiálov vykonávajú sa hrubé prepočty. Na ne sa musia orientovať nižšie organizačné jednotky (združenia, podniky). Ich výpočty sú ešte detailnejšie, prízerajú na konkrétne podmienky ich výroby, resp. inej činnosti.

Na základe nich sa napokon upresňujú rezortné plánové prepočty potreby a v ďalšom aj súhrnné analytické prepočty na úrovni národného hospodárstva. (Platí tu takáto logika postupu: od celkového k jednotlivému a od jednotlivého k celkovému.) Pri tomto procese odsúhlasenia plánových prepočtov na rôznych úrovniach — ktorý možno považovať za proces následného približovania (iterácie) — využíva sa výpočtová technika a matematické metódy.

Komplexný prístup predpokladá ďalej väzbu potreby odborníkov s potrebou pracovníkov a určenie zdôvodňujúcich proporcií medzi článkami vzdelávania: stredným všeobecným, stredným profesionálno-technickým, stredným odborným a vysokoškolským vzdelaním.

Na základe súčasných skúseností sa prišlo k záveru, že doterajšie plánovacie päťročné obdobia sú na tento účel

krátke a že komplexnosť prístupu si vynucuje rozšírenie časových horizontov. Riešenie v tomto smere môže priniesť uznesenie ÚV KSSZ a Rady ministrov ZSSR z 12. júla 1979, v ktorom sa robia opatrenia na zvýšenie úlohy *perspektívnych plánov ekonomického a sociálneho rozvoja*. Bude rozpracovaný na 20 rokov komplexný program vedecko-technického rozvoja a na 10 rokov projekt základných smerov ekonomického a sociálneho rozvoja štátu, v ktorých sa budú robiť každých 5 rokov nevyhnutné upresnenia.

Rozpracovanie dlhodobej perspektívy rozvoja ekonomiky, vedy a techniky umožní na všetkých úrovniach riadenia národného hospodárstva zviazať plán potreby odborníkov s plánovanými ukazovateľmi rozvoja spoločenskej výroby, vedy a techniky. Takéto rozpracovanie — vrátane podnikových projektov — je nevyhnutné pre zosustavenie perspektívneho modelu odborníka i pre prognózovanie nových profilov prípravy odborníkov.

Ďalší referujúci I. sekcie, ktorí sa grupovali jednak z rôznych zväzových republík ZSSR, jednak zo zástupcov socialistických štátov, rozvádzali predmetnú problematiku z hľadiska vlastných podmienok. A. Kamiač (ČSSR) vystúpil s príspevkom na tému *Metodické otázky stanovovania potreby odborníkov v SSR*.

II. sekcia sa zaoberala použitím ekonomicko-matematických metód v oblasti prognózovania odborníkov, v oblasti profilácie absolventov, pri určovaní normatívnych metód, prognózovania, v oblasti plánovania rozmiestnenia siete vysokých škôl a v oblasti zvyšovania kvalifikácie.

Príspevky III. sekcie sa zameriavali na otázky prípravy odborníkov rôzneho stupňa vzdelania a študijného profilu, rozmiestnenia odborníkov do odvetví a v priestore, a nastoľovali aj otázky ich využívania. Okrem iného

sa poukázalo na 3 hlavné príčiny nevyužívania:

- nedostatočne a neobjektívne určovanie potreby odborníkov zo strany podnikov a rezortov,

- časová nezosúladenosť medzi časom určenia potreby a časom jej pokrytia,

- nedostatočná mzdová stimulácia.

Predmetom rokovania IV. sekcie boli otázky zvyšovania kvalifikácie odborníkov a vedúcich. Išlo o analýzy existujúceho systému vzdelávania, plánovanie prijímania poslucháčov, rozbor nepretržitého vzdelávania pracovníkov rôznych vybraných profesií, zdokonaľovanie systému zvyšovania kvalifikácie vedúcich pracovníkov a pod.

Z priebehu rokovania možno záverom uviesť niektoré na sympóziu vyslovené princípy, resp. sformulované požiadavky, ktoré majú širšiu platnosť; teda možno ich aplikovať aj v našich československých podmienkach:

a) Osobitne sa vyzdvihla potreba *komplexnosti* dlhodobých plánov. Komplexnosť sa chápala tak, že tieto plány musia rešpektovať požiadavky

- sociálne,
- ekonomické,
- vedecko-technické,
- celú štruktúru kvalifikovaných pracovníkov.

Z nich by mala vyplynúť nielen potreba odborníkov pre národné hospodárstvo, ale aj ich príprava na školách, vrátane potreby výstavby nových vysokých škôl, fakúlt, študijných smerov, materiálo-technické zabezpečenie, ako aj príprava zvýšeného počtu učiteľov.

b) Druhou požiadavkou bola *alternatívnosť* plánov. Je žiadúce vypracúvať viaceré alternatívy vzhľadom na

- možnosti zabezpečenia prípravy,
- na súlad so sociálnymi, kultúrnymi a ekonomickými požiadavkami,

— na zladenosť v štruktúre kvalifikovaných pracovníkov.

c) V národnom hospodárstve treba vytvoriť *system hmotnej zainteresovanosti*, ktorý by účinne ovplyvňoval záujem o odbornú, profesionálnu prípravu.

d) V dlhodobých plánoch, ktoré sa v súčasnosti pripravujú, má sa klásť dôraz na *zvyšovanie kvality vzdelania* poskytovaného v štúdiu na školách, najmä vysokých.

e) Dlhodobé plány majú obsahovať aj *odvetvové a teritoriálne doplnky* (riešenia).

f) Pretože v ZSSR dochádza k poklesu prírastku pracovníkov v produktívnom veku, kladie sa *zvýšený dôraz*

na dôslednejšie a racionálnejšie využitie pracovníkov a ich kvalifikácie.

Zdôrazňuje sa pritom, že využitie je úzko spojené s prípravou pracovníkov, od nej závisí, a opačne; preto treba tieto fenomény analyzovať a posudzovať komplexne.

g) *Ekonomika živej práce* má sa presadzovať nielen vo výrobnjej sfére, ale aj v nevýrobnej; teda aj na stredných a vysokých školách (ekonomika vzdelávania).

Napokon pre informáciu uvádzame, že na sympóziu bolo predložených 115 referátov, ktoré boli publikované vo 4 zväzkoch zborníkov, v celkovom počte 573 strán.

Andrej Kamiač

Bibliografia

PREHLAD OBSAHOV ZAHRANIČNÝCH ČASOPISOV

VOПРОSY EKONOMIKI, 1981, č. 4

Základné smery práce Ekonomického oddelenia AV ZSSR o rozvoji ekonomickej vedy v zmysle uznesení XXVI. zjazdu KSSZ — FEDORENKO, N.: Úlohy ekonomickej vedy v zmysle uznesení XXVI. zjazdu KSSZ — BELOUSOV, R.: Úlohy ekonomie času v socializme — LUKINOV, I.: Zdokonaľovanie metód riadenia socialistického hospodárstva — CHAVINA, S.: Buržoázne koncepcie socialistického vlastníctva výrobných prostriedkov — BESCINSKIJ, A. — KOGAN, Ju.: Elektrifikácia a hospodársky rast — GLAGOLEVA, G.: Riadenie pokusno-experimentálnej výroby [ekonomický aspekt] — ŠAPIRO, Je. — SAVRANSKAJA, L.: Efektívnosť využívania odpisov na generálne opravy (na príklade odvetvia spracovania ropy a petrochemického odvetvia) — AFANASIEVSKIJ, Je.: Územná organizácia výroby (na príklade textilného odvetvia) — KOČKAREV, V.: Dlhodobý úver v poľnohospodárstve — UL-TANBAJER, R.: Spolupráca krajín RVHP pri výrobe spotrebných predmetov — SEDOV, P.: RVHP a rozvojové krajiny (ku kritike buržoáznych koncepcií) — JESTIGNEJEV, R.: Zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu v európskych členských krajinách RVHP — ANANSKICH, P.: Kontrola faktickej efektívnosti investícií

PLANOVOJE CHOZJAJSTVO, 1981, č. 4

Zavádzanie uznesení XXVI. zjazdu do života — SOROKIN, G.: Intenzívne faktory hospodárskeho rastu — ŽIGALIN, V.: Vedecko-technický pokrok v odvetví: ciele, nevyriešené problémy a perspektívy — POPOV, V.: Surovinové zdroje krajiny, ich využívanie — IVANOV, E. — BALASOVA, A.: Tempá a proporcie jedenástej päťroč-

nice — Racionálne využívanie materiálnych a pracovných zdrojov pri výstavbe magistralných ropovodov a plynovodov — GUBIN, B.: Plánovitý rozvoj systému združení v priemysle — KONDRASOV, G.: Zosilnenie vplyvu veľkoobchodných cien na zvýšenie efektívnosti výroby — BELOUSOV, R.: Národohospodárske plánovanie v rôznych etapách socialistickej výstavby — PITATELEV, V. — SIDOROVA, V.: Rozmiestnenie čiernej metalurgie — BIALKOV-SKAJA, V. — MANILOVSKIJ, R.: Program priemyslu v Moskve — GOECOV, A.: Rast výroby obilia — dôležitá úloha jedenástej päťročnice — ŠCEBLIKIN, N.: Zvýšiť efektívnosť využitia obilia v živočišnej výrobe — K výpočtu normatífov čistej výroby — KONSTANTINOV, Ju.: Prevoditeľný rubel v hospodárskom mechanizme socialistickej ekonomickej integrácie — SMECHOV, B.: Automatizovaný systém plánových výpočtov a komplexný prístup k zdokonaľovaniu plánovania

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE, 1981, č. 4

BALASSA, A.: Tempo a hlavné smery rozvoja v VI. päťročnici — NOVÁKY, E.: Súvislosti medzi futurologickými modelmi a modelmi perspektívneho plánovania — OSMAN, P.: O jednotlivých činiteľoch, ktoré brzdia inovačný proces — PÁLOVICS, B.: Naša poľnohospodárska výroba v sedemdesiatych rokoch — LÓRINCSE-IST-FÁNFFY, H.: Charakteristiky toku medzinárodného úverového kapitálu — LIGETI, S.: Samostatnosť centrálnych bánk v kapitalistických krajinách — Hospodárska politika, hospodárska organizácia — RESZEGI, L.: Konferencia o hlavnom smere štátneho výskumu na tému „socialistický podnik“ — Konferencia o špecializácii a kooperácii

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, ul. Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autori resumé v rozsahu najviac 30 riadkov. Časopis uvádza resumé v ruskom a anglickom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je najviac 20–25 strojom písaných strán, recenzií (podľa rozsahu knihy) 6–10 strán, správ 4–10 strán. Redakcia neprijíma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, číslujú sa poradovým číslom v texte a prikladajú sa súhrnne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0179 – Bibliografické citace. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane niekoľko separátnych výtlačkov svojho príspevku.

Autori článkov: Ing. KUBÍK, Jaroslav, CSc., ÚVTEI, Konvitská 5, 113 57 Praha 1 – Ing. NESPOROVÁ, Alena CSc., Ekonomický ústav ČSAV, Tř. Politických vězňů 7, 111 73 Praha 1 – Ing. PINKA, Dušan, CSc., Vysoká škola ekonomická, Odbojářův 10, 886 33 Bratislava – akademik FEDORENKO, N., Centrálny ekonomicko-matematický inštitút AN ZSSR, Vavilova 44, B-333, Moskva, ZSSR – Ing. BLIŠÁK, Ján, Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava – Ing. FUSKO, Zoltán, Československý výskumný ústav práce a sociálnych vecí, Bezručova 8, 806 04 Bratislava.

Z OBSAHU EKONOMICKÉHO ČASOPISU číslo 10/29/1981

- IŠA, Jan: Kritika revizionistických koncepcí socialistické ekonomiky
 CHYTIL, Zdeněk: K aktuálním otázkám pojetí chozrasčotu v systému plánovitého řízení
 MIHÁLIKOVÁ, Anna: Príspevok k vymedzeniu pojmu, funkcií a druhov rezerv
 ROMÁN, Zoltán: Štruktúrna adaptácia a priemyselná politika

Z OBSAHU časopisu Ekonomického ústavu ČSAV**POLITICKÁ EKONOMIE číslo 9/29/1981**

K XXIV. sjezdu KSSS

KOLÁČEK, František: K některým ekonomickým a sociálním závěrům XXVI. sjezdu KSSS

PIKIN, Alexandr S.: XXVI. sjezd KSSS — na cestě ke komunismu

TAUCHMAN, Josef: Znovu k teorii ekonomického komplexu ve světové ekonomice

MERVART, Josef — SCHORCHT, Josef: Výzkumné řešení dlouhodobých koncepcí rozvoje

NOVOTNÝ, Václav: Některé výchozí metodologické úvahy k prognóze investic
 KYSILKA, Hugo — VALICHNÁČ, Štefan: Několik poznámek k problematice sepětí vnitřních a zahraničních cen

FEDORENKO, N. — PERLAMUTROV, V. — PETRAKOV, N.: Vzájemná vazba naturálních a hodnotových ukazatelů hospodářského mechanismu

DJAKIN, Boris — FINGERLAND, Jaroslav: K vývoji přístupů ekonomů socialistických zemí k problematice komplexního rozvoje národního hospodářství

SOJKA, Milan: Krize buržoazních teorií ekonomického růstu

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník 29, 1981, č. 9. Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Hlavný redaktor Ján Kúkeľ, výkonná redaktorka Frída Švajdlerová, redaktorka Katarína Rybanská, tajomníčka redakcie Naďa Proksová. — Vytlačili: Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Ružomberok. — Výmer SÚTI 2/1. — Rozširuje PNS. — Objednávky vrátane zo zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6/VII, 884 19 Bratislava. Časopis možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. — Celoročné predplatné Kčs 96.—, jednotlivé čísla Kčs 8.—.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 805 32 Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON und SAGNER, D-8000, München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution right are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1981